

11. 8. 1960  
Kooli ja õpetaja

# Nõukogude KOOL

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUMI  
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

4

1960







# NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

## PEDAGOOGILINE AJAKIRI

XVIII AASTAKAIK

NR. 4

APRILL

1960

### Leninlikul teel

Nõukogude Liidu rahvad, rahvademokraatiamaade töötajad ja kogu progressiivne inimkond tähistavad 22. aprillil pidulikult meie kuulsusrikka Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi rajaja, kogu maailma töötajate armastatud juhi ja õpetaja V. I. Lenini 90. sünni-aastapäeva.

Lenin oli geniaalne mõtleja ja teadlane ning suur proletaarne revolutsionäär. Tema nimega on seotud maailma ajaloo kapitalismi kokkuvarisemise ning inimkonna sotsialismi teele asumise epohh. Üldistades töölisklassi revolutsioonilise võitluse gigantseid kogemusi, avades ühiskonna elu uusi seaduspärasusi ja võideldes resoluutselt kõigi sotsialismi vaenlaste vastu, arendas Lenin loovalt edasi ja rikastas suurt marksistlikku õpetust.

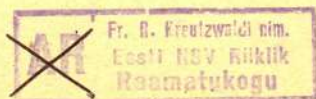
Lenini sangarlik elu oli väsimatu võitlus sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise kõigi vormide hävitamise eest. Ta rajas uut tüüpi revolutsioonilise partei, kes viis meie rahva läbi kolme revolutsiooni tormist, viis meie maa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule, maailma esimese sotsialistliku riigi loomisele.

Lenini terav pilk nägi kaugete ette. Oma surematutes teostes kavandas ta NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise plaani.

Ajal, kui noor Nõukogude riik astus esimesi samme, rääkis V. I. Lenin: «Me peame, alustades sotsialistlikke ümberkujundusi, seadma endale selge eesmärgi, millele need ümberkujundused on suunatud, nimelt eesmärgi luua kommunistlik ühiskond.»

Juba 1915. aastal oli Lenin näidanud sotsialistliku revolutsiooni võidu võimalusi ühel eraldi võetud maal. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kinnitas ümberlõkamatult suure Lenini ideede õigsust. Nüüd oli tarvis näidata meie maa töölisklassile, et ühel maal on võimalik sotsialismi ülesehitamine. Lenin tegigi seda. Kremli väikeses toas dikteeris ta haigena oma viimased tööd: «Lehekülgi päevikust», «Kooperatsioonist», «Kuidas organiseerida Töölise-Talupoegade Inspeksioon», «Meie revolutsioonist», «Pigem vähem, aga paremini». Nende artiklitega jõudis partei ja Nõukogude riigi geniaalne juht sotsialismi ülesehitamise plaani kavandamisel lõppjärku. Nendes jättis ta parteile poliitilise testamendi. Ta rõhutas, et on vaja arendada rasketööstust ja sotsialistlikku põllumajandust. Et aga kõike seda saavutada, peab Nõukogudemaal olema selline riigiaparaat, mis suudab organiseerida maa majanduslikku ülesehitustööd. Meie maa rahval, nagu märkis Lenin, peab aga olema nii kõrge kultuuritase, nagu seda ei ole üheski kapitalistlikus riigis.

Uskudes kindlalt kommunismi võidusse märkis Lenin, et nii loodusvarade kui ka inimjõu varude näol, samuti selle suurepärase hoo näol, mille rahva loovale tegevusele andis revolutsioon, on meil olemas kõik vajalik võimsa ja rikka sotsialistliku vabariigi



loomiseks. Lenini vankumatu usk revolutsiooni jõusse äratas miljonilistes rahvahulkades loominguenergia, mis on viinud ja viib meie maa arengut edasi kommunismi kõrguste poole.

Nõukogude rahvas peab oma suure juhi õpetusi pühaks ja viib neid ellu. Täites Lenini õpetusi on partei ja rahvas saavutanud järjest uusi võite majanduse ja kultuuri aladel, võitluses kommunismi eest. Kommunistliku Partei juhtimisel loodi meie maa töölisklassi, töötava talurahva ja eesrindliku intelligentsi poolt võimas riik, mis pidas auga vastu kõigile rasketele katsumustele, tuli tugevana ja võimsana välja Teisest maailmasõjast ning on nüüd tulvil ammendamatu elujõudu ning loominguenergia astunud kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärku.

Leninlikul teel sammudes on Nõukogudema teinud hiiglaslikke edusamme meie elu kõigil aladel. Mahajäänud agraarimaast on saanud võimas esmaklassilise tööstuse ja hästi arenenud põllumajandusega sotsialistlik riik, kes võitleb majanduse, teaduse ja tehnika alal edukalt kapitalistliku maailma kõige arenenuma riigiga — Ameerika Ühendriikidega, reas tootmisharudes on aga juba Ameerikast ette jõudnud.

Meie maa sotsialistlik tööstus on praegu saavutanud tohutu võimsuse. 1958. aastal oli NSV Liidu tööstustoodang rohkem kui 50 korda suurem 1917. aasta ja 36 korda suurem 1913. aasta Tsaari-Venemaa tööstustoodangu tasemest. Aastatel 1954—1958 kasvas meie maa tööstustoodang 70 protsendi võrra, mis tähendab iga aasta keskmist juurdekasvu 14 protsenti. Ameerika Ühendriikides aga oli neil aastail tööstustoodangu juurdekasv ainult 2 protsenti.

Kolhoosikorra loomisega muutus meie Nõukogude riik väiketalupeoglikust maast maailma võimsama suurpõllumajandusega maaks. Põllumajanduses toimus hüpe vanast kvalitatiivsest olekust uude. Üldise kollektiviseerimise alusel likvideeriti kulakute klass, tekkis uus klass — kolhoositalurahvas. Arenes ja tugevnes töölisklassi ja kolhoositalurahva liit, mis tugineb nende ühistele huvidele — sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise huvidele.

Oktoobrirevolutsiooni tulemusena olid meie maal avanenud kõik tingimused kirjaoskamatusel likvideerimiseks ja uue, sotsialistliku kultuuri loomiseks. Lenin kirjutas, et meil tuleb sel alal teistele rahvastele järele jõuda. Täites Lenini õpetust on Nõukogudemaal saavutatud kõigi rahvaste ja rahvaste kultuuri enneolematu õitseng.

Nõukogude teadus ja tehnika on tõusnud enneolematule kõrgusele. Tänu partei ja valitsuse väsimatu tähelepanule ja hoolitsusele on meil kasvanud suurepärase spetsialistide ja teadlaste arvukas kaader, kes lahendab oskuslikult kõige keerulisemaid tootmisalaseid, teaduslikke ja tehnilisi probleeme. Meie teaduse ja tehnika imetlusväärseks saavutuseks on aatomielektrejaamade loomine, aatomijälõhkuja «Lenin» vettelaskmine, reaktiivreisilennukite ehitamine jpm.

Kogu nõukogude rahva silmapaistvaks võiduks teaduse alal on see, et meie maal esimesena väljusid Maa kunstlikud kaaslased, et päikesesüsteemi esimeseks tehisplaneediks on Nõukogude planeet ja et Kuule lähetati just Nõukogude vimpel.

Meie kodumaal valitseb praegu enneolematu poliitiline entusiasm ja tööalane aktiivsus. Kõik nõukogude inimeste mõtted ja teod on suunatud NLKP XXI kongressi ajalooliste otsuste edukale ellurakendamisele. Kongressi otsustes, mis määravad kindlaks nõukogude rahva tee üleminekuks kommunismile, avanevad nõukogude ühiskonna arengu uued grandioossed perspektiivid.

Kuid Lenini nimega ei ole seotud mitte üksnes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei loomine, meie rahva vabanemine mõisnike ja kapitalistide orjusest ning sotsialismi ülesehitamine NSV Liidus. Lenin on ka ülemaailmse kommunistliku liikumise tunnustatud juht, tema nimi on uue maailma sümboliks ja kõlab alati leegitseva üleskutsena halastamatuks võitluseks rõhujate vastu, kogu maakeral sotsiaalse õigluse kehtestamise eest, sotsialismi ja kommunismi eest.

Leninismi ideed õpetavad kõigi maade töötajaid võitlema kapitalistliku ja rahvusliku rõhumise vastu ning valgustavad teed võidule oma aja äraalanud eksploatatorlike

klasside üle. Lenini õpetus avaldab ülisuurt mõju kogu maailma ajaloole. See võtab oma mõju alla üha laiemaid töötavaid hulki, muutudes kõikjal ühiskonna sotsialismi alustele ümberkujundamise võimsaks jõuks. Tänapäeval sammub kommunistlike ja töölisparteiide juhtimisel leninlikku teed mööda juba terve rida Euroopa ja Aasia maid, kes koos Nõukogude Liiduga moodustavad määratu võimsa sotsialismi- ja demokraatialeeri. Selle sotsialistliku maailmasüsteemi olemasolu tugevdab mõõtnatult kapitalistlike maade proletariaadi jõudu klassivõitluses kapitali vastu, võitluses rahu ja rahvaste sõltumatuse eest, leninismi ideede võidukäigu eest.

Pidevalt suureneb Nõukogude Liidu autoriteet rahvusvahelises elus, suureneb marksismi-leninismi ideede mõju kogu maailma arengule. Iga aastaga tugevneb sotsialismi maailmasüsteem, mis rajaneb leninlikel proletarise internatsionalismi printsiipidel, järjest jõulisemalt avaldavad rahulikus majanduslikus võistluses kapitalismiga sotsialistliku süsteemi eelised.

Juhindudes erineva ühiskondliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlikust printsiibist, on Nõukogude Liit oma olemasolu esimestest päevadest alates süstemaatiliselt ja järjekindlalt taotlenud rahu säilitamist ja tugevdamist maakeral. Oma rahuarmastavat poliitikat on Nõukogude riik kinnitanud ja kinnitab praktiliste tegudega. N. S. Hruštšov esitas ÜRO Peaassamblee istungjärgul Nõukogude valitsuse ettepaneku üldise ja täieliku desarmeerimise kohta. NSV Liidu Ülemnõukogu neljas istungjärg võttis vastu julge ja humaanse otsuse NSV Liidu relvastatud jõudude uue tunduva vähendamise kohta. Rahu taotlevad ka N. S. Hruštšovi visiidid välisriikidesse.

V. I. Lenin jättis surematu pärandi ka nõukogude koolile. Tema töödes ja esinemistes on antud noorsoo kommunistliku kasvatuse ja hariduse põhiprintsiibid. Tsaari-Venemaa tingimustes, kus rahvastiku rõhuv enamus oli kirjaoskamatu, tõstab Lenin haridusküsimuse teravalt üles. Kirjaoskamatu inimene, nagu rõhutab Lenin, seisab väljaspool poliitikat ega saa olla teadlikuks võitlejaks kapitalistliku kurnamiskorra vastu, proletariaadi ürituse eest. Lenin nimetab haridust tööriistaks proletariaadi revolutsioonilises vabadusvõitluses võidu saavutamiseks ekspuataerijate üle. Kuid ka järgneval, proletariaadi võimu kindlustamise ephhil peab Lenin rahva haridust, kasvatust ja teadlikkust määratu tähtsaks ning vajalikuks teguriks sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel ja järkjärgulisel üleminekul sotsialismilt kommunismile.

Lenin rõhutab, et noore põlvkonna õpetamine ja kasvatamine, kõrge ideelise ja erialase kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistamine kõigil majanduse, teaduse ja kultuuri aladel peab alati olema Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi erilise hoolitsuse objektiks. Seepärast osutab ta vastutusrikka parteilise ja riikliku töö kõrval suurt tähelepanu ka noorsoo õpetamise ja kasvatamise probleemidele.

Lenin võitleb juba Tsaari-Venemaa rasketes tingimustes tuliselt hariduse demokraatiseerimise eest, rahvahulkadele hariduse kättesaadavaks tegemise eest. Rahva harimatuse ja kultuurilise mahajäämuse pärast kritiseeris ning paljastas Lenin järjekindlalt ja teravalt tsaarivalitsuse reaktioonilist hariduspoliitikat. Kuid üheaegselt vana kooli kritiseerimisega töötas ta läbi ja formuleeris oma teostes ka töölisklassi nõudmised rahvahariduse alal. Neist nõudeist pidas Lenin tähtsaimaks: emakeelset kooli, tasuta ja kohustuslikku üldist ning polütehnilist haridust kõigile lastele kuni 16. eluaastani, ebavõrdsuse likvideerimist meeste ja naiste vahel hariduse omandamisel, koolivõrgu tunduvalt laiendamist ja koolide ülalpidamist riigi kulul, kooli lahutamist kirikust ja selle täielikku ilmalikkust, kooliõpetuse sisukamaks muutmist, marksistliku maailmavaate kasvatamist ning tiheda sideme loomist õpetamise ja tootva töö vahel.

Nende nõudmiste täitmisel nägi Lenin teed rahva haridusliku taseme tõstmiseks, tema vabastamiseks harimatusest ja vaimsest pimedusest. Näemeigi, et kohe pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu viis partei need nõudmised järkjärgult ellu.

Kuid pärast Oktoobrirevolutsiooni avanesid võimalused ellu viia mitte üksnes need ülddemokraatlikud hariduslased nõuded, vaid asuda hoopis ulatuslikumate probleemide lahendamisele: kogu kooli- ja haridussüsteemi ümberkorraldamisele nõukogude ühiskonna ja rahva huvides.

Uue kooli ülesanded ja eesmärgid esitas Lenin VK(b)P programmi projektis, mis lõplikul kujul kinnitati partei VIII kongressil. Programmis on märgitud: «Rahvahariduse alal seab VKP enda ülesandeks viia lõpule 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooniga alustatud üritus: muuta kool kodanluse klassivõimu tööriistast ühiskonna klassideks jagunemise täieliku kaotamise tööriistaks, ühiskonna kommunistliku ümberkujundamise tööriistaks.

Proletariaadi diktatuuri ajajärgul, s. o. kommunismi täielikku teostamist võimaldavate tingimuste ettevalmistamise ajajärgul, peab kool olema mitte üksnes kommunismi põhimõtete elluviijaks üldse, vaid ka proletariaadi ideelise, organisatsioonilise, kasvatusliku mõju elluviijaks tööraha hulkade poolproletaarsete ja mitteproletaarsete kihtide suhtes, selleks et üles kasvatada põlvkond, kes suudab lõplikult ellu viia kommunismi.» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 419.)

Et kasvatada põlvkonda, kes suudaks ehitada kommunismi, tuleb noorsugu varustada teadusalaste teadmistega, kujundada temas kommunistlik maailmavaade, kasvatada teda kõlbeliselt, arendada tema kehalisi ning vaimseid jõude ja võimeid. Niisugust kasvatamist nõuab kommunismi poole sammuva ühiskonna ajalooline areng.

Meie ühiskond on alati silmas pidanud Lenini juhendeid noorsoo kasvatamise ja õpetamise kohta. Nõukogude kooli suured saavutused on kõige tihedamalt seotud leninliku õpetusega kommunistlikust kasvatuses, hariduses ja õpetamisest. NSV Liidus toimunud kultuurirevolutsioonis etendas nõukogude kool otsustavat osa. Leninliku rahvuspoliitika järjekindla teostamise tulemusena on kõigil Nõukogudema rahvastel emakeelne kool, kõigile on avatud juurdepääs haridusele ja kultuurile. Meil on kehtestatud üldine 7-klassiline koolikohustus ja ulatuslikult edasi arendatud kesk-, kutse- ja kõrgema hariduse süsteemi.

Nõukogude kool, kus kasvatatakse sirguvat põlvkonda marksismi-leninismi kõige progressiivsemate ideede vaimus ja kujundatakse noortes materialistlikku maailmavaadet, mis on maailma tõeliselt teadusliku tunnetamise aluseks, on nõukogude võimu aastate jooksul ette valmistanud miljoneid haritud ja kultuurseid kodanikke, aktiivseid osavõtjaid sotsialistlikust ülesehitustööst.

Nõukogude ühiskonnas on üles kasvanud suurepärase põlvkond patrioote, kes pühendavad kõik oma võimed ja anded kommunismi ehitamisele. Nõukogude noorsoo kõrged moraalsed omadused paistsid eredalt silma sotsialismi ehitamise töörinnetel esimeste viisaastakute ajal, Suures Isamaasõjas, kangelaslikus töös uudis- ja jäätmaade ülesharimisel, suurte elektrijaamade, kaevanduste ja kõrgahjude rajamisel, uute tööstuskeskuste ehitamisel meie maa ida- ja põhjaosas ning paljudes muudes tänapäeva töökangelastegudes. Meie laste ja noorsoo uued iseloomujooned ja nende patriotism avalduvad juba maast-madalast. Meenutagem siinkohal kas või komsomoli kasvandike siirdumist löökehikutestele ja kolhoosidesse — sinna, kus nende pulbitsevat energiat on kõige rohkem vaja. Meenutagem Valentina Gaganova eeskujul alanud liikumist, võitlust kommunistliku tööbrigaadide austava nimetuse eest. Veelgi enam — meie pioneerid töötavad suure entusiasmi ja selleks, et nende pioneerimalevad saaksid õiguse kanda seitseaastaku kaaslaste nimetust. Kõiki noori tiivustab suure Lenini õpetus, et tõelisteks kommunistideks saadakse ainult visalt õppides ja töötades, jõukohaselt osa võttes mis tahes väikesegi tege-liku ülesande lahendamisest linnas või külas, võideldes käsikäes meie tööliklassi ja kolhoositalurahvaga.

Leninliku hariduspoliitika tulemusena on saavutatud meie maal kultuuri tõeline õitseng. Kõrgema ja keskeriharidusega töötajate arv moodustas 1959. aastal rahvamajanduses ligi 7,5 miljonit inimest ja on seega 39 korda suurem kui Tsaari-Venemaal 1913. aastal. Täieliku keskkooli ja 7-klassilise kooli lõpetanute arv tõuseb aga 45,3 miljoni inimeseni. Kõrgemates õppeasutustes õpib meil 2 200 000, kesk-eriõppeasutustes ja



muudes taolistes õppeasutustes 1 868 000 inimest. Seega on üliõpilaste arv meil umbes 4 korda suurem kui Inglismaal, Prantsusmaal, Lääne-Saksamaal ja Itaalias kokku. Üldhariduslike koolide õpilaste arv ulatub praegu üle 30 miljoni ja tõuseb 1965. aastaks ca 38—40 miljonini. Eks kõnele esitatud arvud selget keelt meie kooli saavutustest.

Hariduse ja kultuuri õitseng on ennenägematu hoo saanud ka meie vabariigis. Nõukogude Eestis ehitati 1951. kuni 1959. aastani üksnes riigi summadega koolimaju 26 570 õpilase jaoks. 1959. kuni 1965. aastani ehitatakse neid veel 56 800 õpilase jaoks. Eesti NSV-s on praegu 1281 raamatukogu 7,4 miljoni kõitega. Meil töötab 337 kino-seadist, on välja arendatud laialdane klubide, kultuuri- ja rahvamajade võrk. Kultuur-hariduslike asutuste juurde on rajatud 23 kultuuritülikooli, kus praegu on ligi 6000 kuulajat. Kirjastatavate raamatute hulk, nende tiraaž ja lugejate arv on vabariigis ennenägematult suur.

Leninlike ideede võidukäigu suurepäraseks näiteks on uue kooliseaduse vastu võtmine ja ellurakendamine meie maal. See on suureks sammuks edasi noore põlvkonna õpetamisel ja kasvatamisel ning kõneleb veenvalt Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse suurest hoolitsusest hariduse eest.

Seadus kooli ja elu sidemete tugevdamise ning haridussüsteemi edasiarendamise kohta avab uue etapi nõukogude kooli elus. Sügava rahuldustundega kiitis kogu nõukogude rahvas heaks kooli reorganiseerimise põhiidee: tugevdada kooli sidet eluga ning ühendada üldine, polütehniline ja kutseharidus keskkoolis.

Lenin on korduvalt rõhutanud, et noorte iga samm õppimises, kasvatases ja hariduse omandamises tuleb ühendada tööga ning võitlusega tööstuse ja põllumajanduse edasiarendamise eest, võitlusega rahva kultuuri ja hariduse eest. Kuid kuni viimase ajani esines selle põhimõtte teostamisel olulisi puudusi. Seepärast ongi uues seaduses nõukogude kooli peaülesandeks märgitud: «... ette valmistada õpilasi eluks, ühiskondlikult kasulikuks tööks, tõsta veelgi üldise ja polütehnilise hariduse taset, ette valmistada haritud inimesi, kes tunnevad hästi teaduse aluseid, kasvatada noorsugu sügavalt lugu pidama sotsialistliku ühiskonna printsiipidest, kasvatada teda kommunismi ideede vaimus».

Kuigi uue kooliseaduse järkjärguline elluviimine algas alles käesoleval õppeaastal, on Nõukogudemaa, sealhulgas ka meie vabariigi koolidel rohkesti kogemusi juba eelmistest õppeaastatest õppe- ja kasvatustöö tootva tööga ning õpilaste ühiskondlikult kasuliku tööga seostamise leninlike põhimõtete ellurakendamisel. Arvukalt võiks tuua näiteid nii meie kui ka vennasvabariikide koolidest, kus õpilased oma jõududega koolitööst vabal ajal on ehitanud uusi koolimaju, töökodasid, internaadiruume ning kasvahooneid, remontinud kooliruume ja -mööblit. Üha laiemal ulatusel võtab õpilaste töö kolhoosi- ja sovhoosipõldudel ning tööstusettevõtetes. Õpilased loovad oma kätetööga riigile materiaalseid väärtusi, kuid veel tähtsam on see, et nad omandavad eluks vajalikke oskusi ja kasvavad ning mehistuvad tööprotsessis. Suure õpetusliku ja kasvatusliku väärtusega on õpilaste töö kolhooside ja sovhooside looma- ja linnufarmides, kus noored kasvatavad ja hooldavad noorloomi ning kodulinde. Peale selle kasvatavad nad edukalt küülikuid. Nii lülituvad õpilased töö kaudu jõukohaselt aktiivsesse võitlusse riiklike ülesannete täitmise eest. Õpilaste ühiskondlikult kasulikus tegevuses on initsiaatoriks koolide komsomoli- ja pionierorganisatsioonid. Õpilaste tihe seos eluga, nende tegevus tõstab kooli osatähtsust ühiskondlikus elus.

Käesoleval õppeaastal läksid uutele õppeprogrammidele üle meie vabariigi üldhariduslike koolide 1.—5. klassid, tootmisõpetusele läksid üle aga 16 keskkooli 9. klassid. Nendes klassides on õpetamine tihedalt seotud eluga ja tootva tööga; õpilased rakendavad oma teoreetilisi teadmisi tegeliku elu ülesannete lahendamisel. Praegu töötavad mainitud klassid ja koolid nn. katseprogrammide alusel. Nende töö ja kogemused loovad eeldused selleks, et juba 1962. aastal üle minna uutele õppeplaanidele ja -programmidele kõigis klassides.

Nagu kinnitavad kogemused, on õpilaste huvi tootva töö vastu suurenenud ja nad

õpivad usinasti eriala, teades, et pärast keskkooli lõpetamist on neil nüüd hoopis hõlpsam leida õiget kohta elus. Seejuures ei ole õppeedukus tootmisõpetusega katseklassides langenud, vaid õpilaste huvi teadmiste omandamise vastu on isegi tõusnud. Noored veenduvad, et pakutavaid teadmisi läheb neil elus vaja eriala õppimisel, tööalaste oskuste ja vilumuste omandamisel.

On vaja, et haridusorganid ja pedagoogilised uurimisasutused jälgiks ja uuriks tööd koolides, kus see kulgeb uute programmide järgi. Siis oleks juba alguses välditavad võimalikud eksimused ja paremate kogemuste najal võidaks kiiremini rajada õige tee uuele koolile.

Seadus kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest meie maal on suur samm edasi üldhariduse laiendamisel: senise seitsmeklassilise koolikohustuse asemel kehtestatakse kaheksaklassiline koolikohustus. Koolikohustuse täitmise kindlustamiseks aga nähakse ette rida praktilisi samme, nagu internaatkoolide võrgu tunduvalt laiendamine, koolimajade ja internaadihoonete ehitamise hoogustamine jpm. Neid küsimusi on hakatudki juba lahendama.

Senisest veelgi kõrgemale peab uues koolis tõusma ja tõusebki õppe- ja kasvatustöö tase. Selleks loob eeldused juba reformitava kooli põhieesmärk — õpetamise praktiline suund. Julgemalt ja ulatuslikumalt tuleb kasutada aktiivseid töömeetodeid. Suurt osatähtsust tuleb omistada õpilaste iseseisvale tööle nii teoreetiliste teadmiste kui ka praktiliste oskuste ja vilumuste omandamisel, maksimaalselt arendada nende aktiivsust, endaalgatust ning organisatorlikke võimeid. Lenini pärandis on ülimalt rõhutatud noorsoo ideelise, tema poliitilise kasvatamise tähtsust. Meie partei on seda eriti alla kriipsutanud hiljuti vastuvõetud otsuses «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes».

Lenini ideed elavad edasi meie tänapäevas. Nendest ideedest, millest juhindub Kommunistlik Partei ja mis innustavad meie rahvast, ammutame uut jõudu ja energiat meie tänases ja homses töös kommunistliku ühiskonna kasvatamisel. Lenini ideed valgustavad samuti rahvademokraatiamaade ja kapitalistlike maade töötajate teed homsele, innustavad neid võitluses rahu, vabaduse ja sotsialismi eest. Lenini ideed on surematud.

Nõukogude kool ja õpetajad, kes sirguva põlvkonna õpetamisel ja kasvatamisel lähtuvad suure Lenini kõikevõitvatest ideedest, on saavutanud ja saavutavad oma edasises tegevuses veelgi suurepärasemaid tulemusi. Võib olla veendunud, et nõukogude õpetajad ja kõik haridusala töötajad täielikult õigustavad Kommunistliku Partei, Nõukogude valitsuse ja nõukogude rahva poolt neile pandud lootusi uue, kommunistliku põlvkonna õpetamisel ja kasvatamisel.

## V. I. LENIN NOORSOO KOMMUNISTLIKUST KASVATUSEST JA ÕPETUSEST

H. REINOP

Uhegi inimese tähtsus ühiskonna ajaloos pole olnud nii suur kui Vladimir Iljitš Lenini oma. Tema tähtsust ei saa piirata ajaga. Kuigi Lenini surmast on möödunud rohkem kui kolmandik sajandit, ei ole Lenin ainult võitlusrohke mineviku, vaid palju rohkem elava kaasaja ja tuleviku sümbol. Lenini geniaalse õpetuse kõikevõitev jõud leiab nõukogude inimeste loova töö kaudu üha võimsama kehastuse. Tähistades V. I. Lenini 90. sünni-aastapäeva, ei kõnele me mitte ainult minevikust, vaid veel enam töö- ja saavutusterohkest tänasest ja homsest. Nii meie hindamatud saavutused kui ka julged tulevikuplaanid on lahutamatu seotud Lenini nimega.

Nii nagu teistel elualadel, on ka kasvatus ja hariduse alal meie tegevuse aluseks Lenini juhtnõbrid. Osutades suurt tähelepanu noore põlvkonna kommunistlikule kasvatusel ja haridusele töötava rahva võitluses uue ühiskonna eest, peatus Lenin oma esinemistes ja kirjutistes korduvalt kasvatus- ja haridusprobleemidel. Kõiki neid töid iseloomustab Leninile omane analüüsi sügavus, kaugelenägelikkus, üksikprobleemide dialektiline seos proletariaadi kogu võitlusüritusega.

Käesolev kirjutis ei taotle V. I. Lenini kasvatus- ja haridusalastest seisukohtadest ammendava ülevaate esitamist, siin püütakse alla kriipsutada V. I. Lenini mõningaid põhilisemaid juhtnõure noorsoo kommunistliku kasvatus ja hariduse kohta, mis on täiesti aktuaalsed kommunistliku ülesehitustöö tänasel etapil.

Noorsoo kasvatus ja õpetuse allutas V. I. Lenin ühele eesmärgile — kasvatada uut tüüpi inimest, kommunisti, kes on suuteline ellu viima kommunistliku ühiskonna ülesehitamise suure ja raske ülesande. Lenin rõhutas, et nimelt sellest ja ainult sellest seisukohast tuleb lähtuda, lahendades noorsoo kasvatus ja hariduse korraldamise üksikprobleeme. Oma programmilises kõnes Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil 1920. aastal ütles Lenin: «Ainult siis, kui me noorsoo õpetamise, organiseerimise ja kasvatus põhjalikult ümber korraldame, võime me saavutada, et noore sugupõlve jõupingutuste tulemusena luuakse ühiskond, mis ei sarnane vana ühiskonnaga, s. o. kommunistlik ühiskond. Sellepärast on meil tarvis üksikasjaliselt peatuda küsimusel, mida me peame õpetama ja kuidas noorsugu peab õppima, kui ta tõesti tahab õigustada kommunistliku noorsoo nimetust, ja kuidas teda ette valmistada selleks, et ta suudaks valmis ehitada ja lõpule viia selle, mida meie oleme alustanud.»<sup>1</sup> Määratledes kasvatus, hariduse ja õpetuse põhiülesannet, ütles Lenin: «On tarvis, et kogu tänapäeva noorsoo kasvatamine, haridus ja õpetamine oleks temas kommunistliku

<sup>1</sup> V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 253.

moraali kasvatamine.»<sup>2</sup> Seda printsiipi peab iga noorsoo kasvataja alata silmas pidama. Kasvatustöö ja selle üksikud meetodid ning vormid on õigesti organiseeritud ja väärtuslikud ainult siis, kui nad teenivad noortes kommunistliku moraali kasvatamise eesmärke. Ükskõik kui kõlava nimetusega ja bravuurself üks või teine kasvatuslik üritus oleks korraldatud, on see ometi kasutu ja ebaõige, kui ta ei aita kaasa kommunistliku ellusuhtumise kasvatamisele.

Kooli õppe- ja kasvatustöö põhiliseks vormiks on õppetund ja eelnimetatud nõuet tuleb eeskätt silmas pidada iga õppetunni juures. Ei saa pidada rahuldavaks tundi, mille eesmärgid õpetaja piirab ainult teadmiste andmisega, jättes täiesti kõrvale kasvatuslikud ülesanded. On muidugi enesestmõistetav, et kasvatustööd tunnis, nagu üldse kasvatustööd, tuleb teha arukalt ja oskuslikult. Tunnile kunstlikult juurdelisatud «kasvatuslik moment», nagu seda mõned õpetajad oskamatuse ja vähese poliitilise teadlikkuse tõttu sõjajärgseil aastail tegid või üksikuil juhtudel praegugi teevad, on kasutu, kui mitte enam. On selge, et mitte mingisugune üksikmoment, vaid kogu ainekäsitus olgu kasvatav. Ei saa väita, et meie programmides oleks ainelõike, mis ei pakuks võimalusi nende kaudu üht või teist kommunistliku kasvatusel külge reljeefsemalt esile tõsta. Paremate õpetajate kogemused näitavad vastupidist. Nime tagem nendest siin kas või mõnedki. Oppeainega seotud ja selle kaudu tehtavaks kasvatustööks leiavad alati võimalusi Kiviõli 1. keskkooli vene keele õpetaja Sihver, Tallinna 20. keskkooli eesti keele õpetaja Kimask ja paljud teised. Rida koolidirektoreid, nagu Tallinna 16. keskkooli direktor Lebbin, Turba keskkooli direktor Raidmaa jt., pööravad õppetunni kasvatuslikele eesmärkidele süstemaatiliselt tähelepanu.

Ainest lahtikistud ja kunstlikult tundi toodud «momendi» õigustatud hukkamõistmist on mõnigi õpetaja väärtalt tõlgitsenud, nagu tähendaks see kasvatusliku, eriti poliitiliselt kasvatusliku eitamist tunnis. Vastupidi — see rõhutab tunni kasvatuslikku printsiipi veelgi.

Loomulikult kehtib kindla kasvatusliku sisu nõue õppetunni kõrvale ka teiste õppe- ja kasvatustöö vormide kohta. Eriti klassivälise töö alal esineb veel rohkesti puudujääke. Kaugeltki kõik klassivälised üritused pole meil sisukad.

Olulisema puudusena klassivälises töös tuleb alla kriipsutada seda, et puudub klassivälise töö terviklik, kasvatuslikult läbimõeldud süsteem koolis. Kogu klassivälise töö kujutab endast sageli vaid rida enam või vähem sisukaid üritusi, kuid need ei haara kommunistliku kasvatusel kõiki külgi. Võtame näiteks ateistliku kasvatusel. Põhilise siin annab muidugi õppetund, mis kõige tõhusamalt aitab kujundada materialistlikku maailmavaadet. Õppetunnile lisaks piiratakse paari-kolme loengu, vestluse või paremal juhul veel temaatilise õhtuga. Kahjuks üsna vähestes koolides kaaluti sügisel ringide töö planeerimise perioodil põhjalikult, missugused ülesanded ateistliku kasvatusel alal langevad ühele või teisele ringile ja millised on selleks tööks kõige sobivamad vormid. Aga ainult niisugusel juhul kujunebki ateistlik kasvatus pidevaks ja süsteemikindlaks, millele annavad oma osa nii kirjandus-, ajaloo-, koduloo-, noorte naturalistide kui ka teised ringid. On selge, et läbimõeldud kasvatusel mõju on mõõtnatult suurem kui mõnel juhul üksiküritusel. Sama kehtib muidugi teistegi kasvatusprobleemide kohta.

<sup>2</sup> V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 259.

On tarvis, et iga kool mõtleks ringide töö planeerimisel läbi nende töö kasvatuslikud eesmärgid, vormid ja võimalused ning kasutaks need võimalused maksimaalselt ära. On vähe, kui hindame ühe või teise ürituse väärtust tema nimetuse või pealkirja järgi. Hästi korraldatud peoõhtu võib olla heaks kasvatusvahendiks, kui me ei piirdu ainuüksi lõbusa meelelahutusega, vaid valime noortekohase ideeliselt tuumaka repertuaari ja kui me oskame õpilasi õpetada õigesti hindama tantsu kui nooruslikku, ilusat ja elutervet meelelahutust. Lähimõtlemata, sisuvaene peoõhtu võib seevastu olla kergemeelse ellusuhtumise taime-lavaks.

Pidades noorsoo kasvatus ja hariduse põhiülesandeks kommunistliku moraali kasvatamist, avab Lenin samas ka kommunistliku moraali mõiste. Välja naerdes kodanliku «igavese» ja «jumaliku» moraali, näitab Lenin, et igasuguste moraaliprintsipiide aluseks on klassivõitlus. Kommunistlik kõlblus on niisugune kõlblus, mis on proletariaadi võitluse teenistuses. Vastandades kommunistlikule kõlblusele vana, kodanliku ühiskonna üldnimikkuse sildiga halvasti maskeeritud kõlbluse, ütleb Lenin: «Vana ühiskond oli rajatud sellisele põhimõttele, et embkumb, kas sina riisud teist või teine riisub sind, kas sina töötad teisele või tema sinule, kas sa oled orjapidaja või oled ori. Ja on arusaadav, et selles ühiskonnas kasvatatud inimesed omandavad, võib ütelda, juba emapiimaga sellise hingeelu, harjumuse, arusaamise — kas orjapidaja või ori või väikeomanik, väiketeenistuja, väikeametnik, haritlane, ühe sõnaga — inimene, kes hoolitseb ainult selle eest, et tal oleks oma, teised aga ei puutu temasse.»<sup>3</sup>

Seevastu «... kommunistliku kõlbluse aluseks on võitlus kommunismi kindlustamise ja lõpuleviimise eest. See on ka kommunistliku kasvatus, hariduse ja õppimise alus».<sup>4</sup>

Nõukogude kool on noorte kommunistlikul kasvatamisel ära teinud suure töö. On kujunenud uute moraalseste tõekspidamistega põlvkond, keda iseloomustab ustavus oma sotsialistlikule kodumaale, tahe tema ülesehitamisele aktiivselt kaasa aidata. Nõukogude patriotismi, internationalismi ja rahvaste sõpruse ideed, väljenduvad eredalt selle põlvkonna aktiivsuses, elujulguses, seltsimehelikkuses, kollektiivsustundes ja teistes joontes. Noorte tubli ja ennatsalgav töö uudismaadel, kommunismi suurtel ehitustandritel, oma igapäevasel tööpostil tehases või põllul räägib sellest selget keelt. Selle noore põlvkonna võrdkujudeks on ka neli kangelaslikku noormeest, kes Vaiksel ookeanil 49 ööd-päeva vapralt vastu pidasid loodusjõudude stiihiale ja näljale. Ameerika ajakirjanike küsimustele, kuidas nad suutsid nii käituda, vastasid nad lihtsalt: «Nähtavasti oleme nii kasvatatud.»

Nõukogude inimese eetilised tõekspidamised on diametraalselt erinevad kodanlikus ühiskonnas juurdunud eetilistest vaadetest. Ja kuigi meie kommete ja tavade väline vorm on sageli aastasadadesse küündiv traditsioon, on nende kommete ja tavade traditsioonilise vormi taga hoopis uus sisu. Kas siis meie seltsimehelik «tere» on sama kui mineviku väikeametniku lipitsev või rahatuusa üleolev «tere», kuigi väline traditsiooniks saanud vorm on säilinud? Hoopiski mitte.

Meie koolid teevad suurt ja tänuväärset tööd noorte kõlbelse palge ja käitumisharjumuste kujundamisel. Kuid mõnelgi juhul kipub sisu jääma

<sup>3</sup> V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 262.

<sup>4</sup> Samas, lk. 263.

välise kombeõpetuse varju. Kombeid väliselt kätte õpetades unustatakse vahel selgitamast seda, et meie igapäevaste käitumisnormide aluseks on nõukogude inimeste seltsimehelikkus, lugupidamine ja austus kaasimehe vastu. Jätta sisu lahti mõtestamata ja piirduda ainult välise vormiga — see tähendab kasvatada väikekodanlikku variserlikkust.

Kommunistliku moraali kasvatamisest kõneldes näitas Lenin kätte ka selle kasvatamise ainuvõimaliku tee: noorsoo tihe side eluga ja aktiivne osavõtt kommunistlikust ülesehitustööst. Ainuüksi ilusate juttudega, kõlblusreeglite serveerimisega ei saa veel kasvatada kommunistlikku ellusuhtumist ja moraalseid tõekspidamisi. «Me ei usuks õpingutesse, kasvatusse ja haridusse, kui see oleks surutud ainult kooli seinte vahele ja lahti kistud tormilisest elust,»<sup>5</sup> ütles Lenin.

Õpilaste positiivsete käitumisharjumuste väljakujundamisel loodetakse mõnedes koolides liigselt manitsemistele, seletustele ja hoiatustele. Teatud käitumisreegli selgitamine ja põhjendamine on õpilase käitumise kujundamisel aga alles alguseks. Käitumise ajendajaks ja juhendajaks kujuneb vastava käitumisreegli teadmine alles igapäevases tegevuses. Õpilaste kõlbliste veendumuste ja käitumisharjumuste vormimisel on väga suure tähtsusega õpilaste tegevuse õige organiseerimine, õpilastele mitmekesiste ja jõukohaste ühiskondlike ülesannete andmine.

Tihe side tegeliku eluga, kasvatusel ja õpingute allutamisel ülesandele valmistada noori ette aktiivseks osavõtuks tootvast tööst ja ühiskondlikust elust — seda juhtmõtet on Lenin korduvalt oma töödes rõhutanud. Vana kooli ja haridust arvustades juhtis Lenin mitmel korral tähelepanu selle täielikule irdumisele elust. See oli muidugi kodanluse teadliku hariduspoliitika viljaks. Uue kooli ülesandeks seab Lenin õpetuse eluläheduse, millela pole võimalik noortes kasvatada kommunistlikku ellusuhtumist. Teadmiste omandamine ilma kindla eesmärgita — see ei saa nõukogude koolile omane olla. Teadmised, millel ei ole elulist väärtust, millega ei kaasne tahe neid rakendada ühiskonna teenistusse, on surnud kapital. Püstitades komsomoli III kongressil noorsoo ette ülesande — õppida! — märkis Lenin, et see üks sõna «... ei anna veel vastust peamistele ja olulisematele küsimustele — mida õppida ja kuidas õppida? Kogu asi seisab siin selles, et koos vana kapitalistliku ühiskonna ümberkujundamisega ei saa endiseks jääda ka nende uute sugupõlvade õpetamine, kasvatus ja haridus, kes hakkavad ehitama kommunistlikku ühiskonda».<sup>6</sup>

Nõukogude kooli rohkem kui neljakümne aasta pikkune arengutee on teda järjekindlalt lähendanud elule. Eriti jõudsasti on kooli ja elu sidemed tugevnenud viimasel ajal. See on ka praegu teoksil oleva koolireformi peaülesandeks.

Juba mitmeid aastaid on õppeainete programme ümber korraldatud selles suunas, et siduda neid enam igapäevase eluga ja vältida õpilaste mälu ülekoormamist elukauge teadmiste ballastiga. Koolisüsteemi üldine ümberkujundamine ning tugevad nihked eluläheduse poole kõigis õppeainetes tagavad noore põlvkonna hoopis tõhusama ettevalmistamise eluks.

Eelnimetatud nõue läbib kõiki uusi õppeprogramme. Alklassidesse on võetud uue õppeainena kodulugu, mis tõhusalt aitab kaasa laste silmaringi laiendamisele ning õpitava sidumisele eluga; ajaloos on põhiraskus

<sup>5</sup> V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 263.

<sup>6</sup> S a m a s, lk. 252—253.

kantud uuema ja uusima ajaloo õppimisele; matemaatikas on senisest enam rõhutatud praktilisi oskusi; bioloogia sisaldab hoopis rohkem põllumajandusliku töö ja tervishoiu elemente kui varem; keelte õppimisel on suunavaks printsiip, et õpilased omandaksid kindlalt igapäevaseks eluks vajaliku kõne- ja kirjaoskuse. Programmide elulähedaseks muutmise leiab pedagoogilises avalikkuses täielikku toetust. Siiski leidub veel õpetajaid, kes nagu ei teaksi koolitöös teoksil olevatest uuendustest. Nii näiteks õpetati Kilingi-Nõmme keskkooli viiendas klassis ajalugu veel vana programmi alusel; õpetaja ei teadnudki, et uus programm on oluliselt muutunud. Vene keele õpetamisel Kanaküla 7-klassilises koolis ja Kohtla-Järve 1. keskkooli 4. klassis tallatakse ikka veel vana rada ning piirduakse ainult grammatikareeglite tuupimisega. Niisugune, tagasihoidlikult õeldes, hoolimatus on hukkamõistu väärt.

Lenin rõhutas, et heites kõrvale vana kooli oma eluvõraste teadmisega, tšinovnikuid kasvatava mõttetu drilliga, oma kodanliku klassivaimuga, ei tohi me alahinnata sügavaid teadmisi ja piirduda ainult kommunistlike loosungite õppimisega. Uue ühiskonna kooli ülesandeks, hoopis vastupidi vanale, on oma kasvandikele anda tõeliselt sügavaid teadmisi. «Kommunistiks võib saada ainult siis, kui rikastad oma mälu kõigi vaimsete varadega, mis inimkond on loonud,»<sup>7</sup> rõhutas Lenin. Ühtlasi kriipsutas ta alla, et õppida ei tule mitte mehaaniliselt tuupides, vaid teadlikult ning täie arusaamisega õpitavast ja selle tähtsusest. «... Vana õppimise, vana tuupimise, vana drilli asemele peame seadma oskuse omandada kogu inimteadmiste summa ja omandada nii, et kommunism ei oleks teil midagi niisugust, mis on pähe õpitud, vaid oleks see, mis te ise olete läbi mõelnud, oleks need järeldused, mis on paratamatud nüüdisaegse hariduse seisukohalt».<sup>8</sup>

Tänapäeva teadus areneb tormilises tempos. Iga päev toob kõikide teadusharude varasalve uusi olulisi täiendusi. Üldhariduslikus koolis omandatakse muidugi ainult üksikute teadusalade raudvara, kuid paratamatult kasvab ka see. Samuti on selge, et kooli õppeaeg ei saa lõpmatult pikeneda. Teadmiste raudvaras põhjaliku valiku tegemise kõrval on olulise ja kaaluva tähtsusega õppemetoodika pidev täiustamine. Püsivaid, sügavaid ning mitmekülgseid teadmisi anda pole võimalik iganevad ja sageli didaktika põhilisi printsiipe ignoreerivate meetodite abil. Metoodiline töö meie vabariigi koolides on tunduvalt elavnenu, kuid kaugeltki kõikjal pole mugavast rutiinist suudetud lahti saada. Hiljuti rea koolide 5-ndates klassides korraldatud kontrolltöö eesti keele väljete ja astmevahelduse kohta näitas, et paremate koolide õpilased tegid keskmiselt 3—4 viga; leidis aga klasse, kus keskmine vigade arv küündis üle kahekümne. Eitamata muid tegureid võib siiski väita, et olulise tegurina kõneleb see õpetajate metoodilisest küündimatuses. Metoodika alal on kõigi ainete õpetajatel veel rohkesti tööd ees.

Noorsoo kommunistliku kasvatuses tähtsaks komponendiks pidas Lenin polütehnilist õpetust ning õppetöö ühendamist jõukohase tootva tööga. Juba 1895. aastal, arvustades teravalt narodnik Južakovi utoopilist põlutöögümnaasiumi plaani, ütles Lenin: «... ei saa kujutleda tulevase ühiskonna ideaali, ühendamata noorsoo õppimist tootva tööga; ei õppimist ja haridust ilma tootva tööta ega tootvat tööd ilma paralleelse õppi-

<sup>7</sup> V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 256.

<sup>8</sup> S a m a s, lk. 257.

mise ja hariduseta ei saaks asetada sellisele kõrgusele, mida nõuab tänapäeva tehnika tase ja teaduse seisukord».<sup>9</sup>

Kommunistliku Partei programmi projektis sõnastas Lenin polütehnilise hariduse ja õppetöö tootva tööga sidumise nõude järgmiselt: «... (3) tasuta ja kohustusliku üldise ja polütehnilise (teoorias ja praktikas kõigi tähtsamate tootmisharudega tutvustava) hariduse sisseseadmine kõigile mõlemast soost kuni 16 aasta vanustele lastele; (4) õppetöö teostamine tihedas seoses laste ühiskondlik-tootliku tööga...»<sup>10</sup>

Oma märkmetes N. K. Krupskaja teeside kohta juhtis Lenin tähelepanu polütehnilise hariduse põhikomponentidele ja eesmärkidele: «Teise astme koolide (õigemini: teise astme kõrgemate klasside) (12—17) ülesandeks on: anda täiesti asjatundlikke *tislereid, puuseppi, lukkseppi* jne., kellel on kõik eeldused saada meistriks ja kes on selleks praktiliselt ette valmistatud, pidades siiski silmas, et sellel «käsitöölisel» oleks *laialdane üldharidus* (tunneks minimaalsel määral nii- ja niisuguste teaduste *aluseid*; näidata täpselt, missuguste teaduste *aluseid*);

*oleks kommunist* (täpselt näidata, mida peab teadma);  
*omaks polütehnilist silmaringi* ja tunneks *polütehnilise hariduse aluseid* (algmeid)...»<sup>11</sup>

Koolisüsteemi reorganiseerimisega omandab polütehniline haridus noorsoo kommunistlikus kasvatuses väärrika koha. Laienevad polütehnilise õpetuse elemendid 8-klassilises koolis, keskkooli teine aste reorganiseeritakse üldhariduslikuks polütehniliseks tootmisõpetusega töökeskkooliks. Katseliselt on tootmisõpetus lülitatud käesoleval aastal 16 keskkooli õppeplaani, järgmisel õppeaastal läheb tootmisõpetusele üle kaks viiendikku keskkoolide üheksandatest klassidest. Koolides tehakse ettevalmistusi tootmisõpetuse baaside loomiseks, valmimisjärgus on katselised programmid.

Eriti praegu, üleminekul üldhariduslikule polütehnilisele tootmisõpetusega töökeskkoolile, on tarvis põhjalikult tundma õppida Lenini seisukohti polütehnilise hariduse kohta, polütehnilise hariduse õpetuslike ja kasvatuslike ülesannete kohta. Peab märkima, et sel alal on veel vääriti mõistmist. Polütehnilist haridust on käsitatud lihtsalt kui kutseõpetust, üldhariduslikku keskkooli sisuliselt aga samastatud kutsekooliga. Niisugune käsitlus mõistagi ei ole leninlike põhimõtete koostöös.

Noorsoo ettevalmistamine eluks, temale polütehnilise hariduse andmine ei ole mõeldav, sidumata õppetööd ühiskondlikult kasuliku ja tootva tööga. Ühiskondlikult kasuliku töö osatähtsus on märgatavalt tõusnud ja koolides, kus seda osatakse õigesti korraldada, on ta kujunenud tõhusaks kasvatusvahendiks. Aastaringelt toimuvale ühiskondlikult kasulikule tööle lisandub kaheksaklassilises koolis suvine kahenädalane õppepraktika, mis peab kujunema õpilaste suvise töö raskuspunktiks. Vanemate klasside õpilaste tootlik töö toimub eeskätt tootmisõpetuse raamides.

Kooli ja elu sidemete tugevdamise ning polütehnilise õpetuse vääriti mõistmise tõttu on mõnel pool ilmnunud liialdamistendentse. Õppetöö ühendamist tootva tööga, polütehnilist haridust ei saa vaadata lihtsa töötegemisena. Igasugune kasvatusvahend, ka töö, peab tagama kind-

<sup>9</sup> V. I. Lenin, Teosed, 2. kd., lk. 421.

<sup>10</sup> V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 111.

<sup>11</sup> V. I. Lenin, Noorsoost, Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1956, lk. 266—267.



late kasvatuslike eesmärkide saavutamise. Liialdatud, lastele mittejõukohaste kohustuste võtmine, mille täitmine ei ole reaalne, võib sageli viia vastupidistele tagajärgedele. Lubamatu on minna mugavat teed, töökasvatuse sildi all otsida lastele lihtsalt tööd töö pärast. Laste töö peab olema kasvatuslikult organiseeritud töö.

Noorsoo kommunistliku kasvatuse vastutusrikkas töös on eriline koht õpetajal. Õpetajale, kellest eeskätt oleneb noorsoo kommunistliku kasvatuse ja õpetamise edu, pööras Lenin suurt tähelepanu.

Nõukogude võimu aastail on välja kujunenud uus õpetajaskond, kes on kantud kommunismi suurtest ideedest ja kes väsimatult ning ennast-salgavalt töötab noorsoo kommunistlikul kasvatamisel. Õpetaja on meie ühiskonnas tõstetud sellisele austusväärsele kõrgusele, millest mineviku ühiskonnas ei saanud juttugi olla. Õpetajat ümbritseb lugupidamine ja tähelepanu, kuid meie ühiskond on õpetaja suhtes ka nõudlik. Mõistagi suudab oma ülesannete kõrgusel olla vaid see õpetaja, kes seisab kindlalt marksistliku maailmavaate positsioonil, kes väsimatult täiendab oma teadmisi ja oskusi, kes kogu oma käitumisega ja ellusuhtumisega on kasvavale põlvkonnale eeskujuks.

Noore sugupõlve kasvatamine on õpetaja esmaseks ja peamiseks, kuid mitte ainukeseks ülesandeks. Suur osa on õpetajal täita oma ümbruse elanikkonna kultuurilisel ja poliitilisel kasvatamisel. Praegu, kus kogu nõukogude rahvas võitleb seitseaastaku grandioosete ülesannete täitmise eest, on õpetaja ülesandeks olla selle üldrahvaliku võitluse propageerijaks.

V. I. Lenini õpetused noorsoo kasvatuse ja õpetuse, nõukogude kooli ja õpetaja kohta on hindamatu ja püsiva väärtusega. Nad on alati olnud nõukogude hariduspoliitika aluseks ja on seda ka nüüd, kus nõukogude kool elab suurte ümberkujunduste tähe all. Seadus kooli sidemete tugevdamisest eluga ja rahvahariduse süsteemi edasiarendamise kohta tagab noorsoo kommunistliku kasvatuse leninlike põhimõtete täieliku ellurakendamise. On iseenesest mõistetav, et need ümberkujundused on seda jõudsamad ja seda viljakamad, mida teadlikumalt ja aktiivsemalt iga haridusala töötaja sellele ümberkujundamisele kaasa aitab. V. I. Lenini hindamatu väärtusega kasvatus- ja haridusalaste põhimõtete põhjalik tundmine on seetõttu möödapääsmatult vajalik igale haridusala töötajale.

## JUHINDUDA NLKP KESKKOMITEE OTSUSEST „PARTEIPROPAGANDA ÜLESANDEIST KAASAJA TINGIMUSTES“

L. TAKK

Käesoleva aasta algul võttis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee vastu tähtsa ning ulatusliku otsuse «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes». Niisuguse laiahaardelise otsuse vastuvõtmise põhjustas eluline vajadus — nimelt see, et tänapäeva tingimustes on kommunistliku maailmavaate omandamine, marksismi-leninismi aluste tundmaõppimine ja partei poliitika sügav mõistmine saanud iga nõukogude inimese endastmõistetavaks vajaduseks.

See on ka loomulik. Sõltub ju inimeste teadlikkusest kõigepealt kommunistliku ülesehitustöö programmi täitmine, kommunismi materiaalse baasi rajamine ja materiaalsete hüvede külluse loomine meie maal.

Teiseks on see ülimalt vajalik põhjusel, et sotsialistlik demokraatia üha edasi areneb ning sotsialistlik riiklus järk-järgult kommunistlikuks omavalitsuseks ümber kasvab, kujunedes üha tunduvamal määral nõukogude ühiskonna elutegevuse korraldamise põhiliseks meetodiks.

Peale selle on üks käesoleva aja peamisi ülesandeid uue inimese kasvatamine — inimese, kellel on kõrge kommunistlik moraal, kommunistlikud iseloomujooned ja harjumused, kes on täiesti vaba kapitalismi igandeist.

Tänapäeva tingimustes omandab ülisuure tähtsuse ka Nõukogude Liidu rahuarbastava poliitika põhjalik selgitamine. Erineva ühiskondliku korraga riikide rahulik kooseksisteerimine ei tähenda ideoloogilise võitluse nõrgendamist. Kommunistlik Partei on alati võidelnud ning võitleb ka edaspidi vankumatult kommunistliku ideoloogia kui kaasaja kõige progressiivsema ning tõeliselt teadusliku ideoloogia eest, inimeste kasvatamise eest proletaarse internatsionalismi ja nõukogude patriotismi ideede alusel.

NLKP Keskkomitee otsus «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes» on teenäitajaks, otseseks ja konkreetseks abiks selles, kuidas tuleb kasvatada uut, kommunistliku ühiskonna inimest, kõiki Nõukogudemaa töötajaid ning meie sirguvat põlvkonda. Sellest tuleneb ka meie intelligentsile, kellest suure osa moodustab õpetajaskond, rida uusi ülesandeid, mis ootavad lahendamist. Peamine neist on leidnud otsuses rõhutamist: «Just kõrge kommunistlik ideelisuus, lahutamatu side kommunistliku ülesehitustöö praktikaga ja rahva eluga võimaldab intelligentsil kõige täielikumalt täita oma osa nõukogude ühiskonnas.»

Mainitud otsus on aluspõhjaks, millel peavad rajanema nii õpetajate eneste ideelis-poliitiline täiendamine kui ka noorsoo ja rahvahulkade kasvatamine. Kõik need kolm ülesannet on vastastikku lahutamatu seotud.

Vaadelgem allpool pisut lähemalt, kuidas on meie vabariigi koolides

viimasel ajal kulgenud õpetajate ideeline kasvatamine, noorte ideelis-poliitiline kasvatus ja õpetajaskonna propagandatöö rahva hulgas.

\*

Kui heidame põgusagi pilgu ideoloogilisele tööle, siis näeme, et edasimineku kõigis selle töö sektoreis on viimasel ajal olnud märgatav.

Viljandi rajoonis on õpetajate poliitilise hariduse omandamisel raskuspunkt asetatud ideelis-poliitiliste teadmiste iseseisvale täiendamisele, millele lisandub õpitavate teoreetiliste probleemide laialdane ning põhjalik käsitlemine teoreetilistes seminarides. Teoreetilised seminarid toimuvad kõigis kesk- ja 7- ning 8-klassilistes koolides, kust võtavad osa ka algkoolide töötajad. Teraselt peetakse silmas ka seda, et seminarides arutatavad küsimused oleksid võimalikult tihedalt seotud õppe- ja kasvatustööga ning rahvahulkade kommunistliku kasvatuses, nii et need õpetajaid nende igapäevases töös abistaksid. Sellega ongi seletatav, miks teoreetilisteks seminarideks valmistatakse hoolikalt ning võetakse neist aktiivselt osa.

Pedagoogide ideelise kasvatamise küsimustega tegelevad nii koolide parteiorganisatsioonid, EKP Viljandi Rajoonikomitee kui ka Viljandi rajooni haridusosakond. Rajoonikomitee ja haridusosakonna töötajad (sm-d E. Mets, K. Raave, A. Kalmus jt.) tunnevad alati huvi teoreetiliste seminaride vastu, võtavad nendest osa ning esinevad ka sageli ise õpetajaile loengute ja ettekannetega. Propagandistide valikule ning õpetamisele on rajoonis osutatud suurt tähelepanu. Teoreetiliste seminaride juhatajateks on hea poliitilise ettevalmistusega seltsimehed-kommunistid, mistõttu ka seminarid on kõrgelt ideelisel tasemel, elavad ning huvitavad. Eriti hästi töötavad teoreetiliste seminaride juhatajatena Holstre 7-klassilises koolis sm. Alla, Lahmuse 7-klassilises koolis sm. Liblikmaa, Mustla keskkoolis sm. Vissor jpt.

Teatavaks kokkuvõtteks, kui nii võib öelda, poliitilisest enesetäiendamisele on ülerrajoonilise teoreetiline konverents, mis viiakse läbi V. I. Lenini 90. sünnipäeva tähistamise raames. Mainitud konverents haarab kaht põhiküsimust: 1) Lenin sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisest ja 2) Nõukogude patriotismi kasvatamine koolis. Sel puhul korraldatakse ka ulatuslik näitus, mis peegeldab V. I. Lenini võitlusteed ning annab ülevaate meie tänapäeva suurejoonelistest saavutustest.

Sellega käsikäes toimub ka ulatuslik temaatiline õhtu «Leninliku ülesehitustöö suur plaan», millele järgneb kontsert.

Nende ulatuslike ürituste ettevalmistamisest ning läbiviimisest võtavad osa paljud õpetajad, lastevanemad ning õpilased.

Õpetajate poliitiline enesetäiendamine ja elav osavõtt ümbruskonna rahva elust ning ühiskondlikust tööst on tunduvalt tugevdamas ka koolide parteiorganisatsioonide ja parteitute õpetajate sidet ühiste ülesannete täitmisel. Nii mõneski koolis, nagu Suure-Jaani ja Mustla keskkoolis, on kasvanud partei liikmete read ning partei-algorganisatsioonide töö on muutunud laiahaardelisemaks. Viljandi koolide partei-algorganisatsioonide juhtimisel on ühiskondlikus töös kasvanud rida noori pedagooge, kes on otsustanud astuda partei ridadesse, nagu 2. keskkooli vanem-pioneerijuht E. Tuhkanen ja õppealajuhataja V. Kivistik, 1. keskkooli õpetaja A. Moora, 3. keskkooli õpetaja Blumberg jt.

Huvi poliitilise hariduse täiendamise vastu õpetajate hulgas on tun-

duvalt kasvanud ka teistes rajoonides ning linnades. Tallinna 1600-st õpetajast on ligikaudu 1400 pedagoogi hõlmatud parteiharidusvõrgu mitmesuguste õppevormide kaudu. Huvi tõus ideelis-poliitilise enesetäiendamise vastu on tingitud sellest, et loengutes ning seminarides seotakse marksismi-leninismi teooria probleeme tegeliku koolieluga. Seega ei jää omandatud teoreetilised probleemid haridusala töötajatele mitte n.-ö. surnud kapitaliks, vaid abistavad neid otseselt igapäevases töös.

Tihedas seoses tegeliku koolitööga toimub pedagoogide ideeline enesetäiendamine Tartu linna koolides. Ka siin on kõige laialdasemaks õppevormiks kujunenud teoreetilised seminarid. Mitme aasta kogemused kinnitavad, et see on parim vorm õpetajate poliitilise hariduse täiendamisel.

NLKP Keskkomitee otsuses «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes» rõhutatakse, et töötajate ideeline kasvatamine on kõigi kommunistide, eeskätt juhtivate parteitöötajate kõige tähtsamaid ülesandeid. Nende kohustus on propagandatööd sügavalt tunda, sellega pidevalt tegelda ning isiklikult sellest osa võtta, olla eeskujuks ideelise taseme sihikindlal tõstmisel, marksismi-leninismi omandamisel.

Me võime koolides selgesti näha, kuid võrd tähtis on edu saavutamisel see eespool märgitud põhimõte. Toogem näitena kaks keskkooli: Turba keskkool ja Türi 1. keskkool. Esimeses neist on arvult poole väiksem partei-algorganisatsioon (5 liiget) kui teises (10 liiget), kuid kommunistide tegevus, partei-algorganisatsiooni mõju, aktiivsus ning autoriteet on Türi 1. keskkoolis hoopis nõrgem kui Turba keskkoolis. Seda on märgata mitte üksnes siseorganisatsioonilises töös, vaid samuti õpetajaskollektiivi ja komsomoliorganisatsiooni tegevuses, ning nende koolide kommunistlikus kasvatustöös tervikuna.

Millest niisugune ebanormaalne olukord on tingitud? Nagu selgub, tuleneb see peamiselt sellest, et ühes koolis on iga kommunist aktiivne osavõtja kooli mitmepalgelisest elust, innustades õpetajaskollektiivi isikliku eeskujuga; teises aga ei ole parteiorganisatsioon kujunenud kooli õppe- ja kasvatustöö juhtivaks tuumikuks, kõigi koolitöötajate kasvatajaks, mõju avaldajaks kõigis sektoreis. On tarvis, et kommunistid lahti ütleksid passiivsusest ning tardumusest ja hakkaksid tõsiselt võitlema kõigi kitsaskohtade vastu, kõigi pedagoogide kasvatamise eest.

Väga oluliseks stiimuliks pedagoogide ideelis-poliitilise hariduse täiendamisel on see, kuid võrd partei rajooni- ja linnakomitee vastutavad töötajad selle vastu huvi tunnevad ja ise otseselt sellest osa võtavad. Näiteks Lihula rajoonis, Viljandi rajoonis ja mujal on õpetajate osavõtt parteiharidustööst väga aktiivne. Seda põhjusel, et vastavate rajoonide parteikomitee vastutavad töötajad tööd suunavad, selle kõrge taseme eest hoolitsevad ning ise sageli õpetajate ees esinevad.

\*

Mida kõrgem on õpetajate ideeline tase, nende poliitiline teadlikkus, seda edukamalt tulevad nad toime oma peaülesandega: õpilase kommunistliku kasvatusega uues, ümberkorraldatavas koolis.

NLKP Keskkomitee otsus «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes» juhhib tähelepanu sellele, et rahvahariduse süsteemi ümberkorraldamisega on muu hulgas tunduvalt suurenenud ka keskkoolide ja kesk-eriõppeasutuste osatähtsus, kes peavad eluks ette valmistama

kommunistliku ühiskonna igakülgset arenenud ehitajaid. Seepärast omandab hoolitsus keskkooliõpilaste kommunistliku maailmavaate ja kõrge teadlikkuse kujundamise eest käesoleval ajal eriti suure tähtsuse.

Paljudes vabariigi koolides, kus juhtkond, parteiorganisatsioon ning kogu õpetajaskollektiiv sihikindlalt taotlevad, et kõigi ainete õpetamine ja kogu koolitöö toimuks eesmärgil kasvatada õpilastes materiaalistlikku maailmavaadet ja kommunistlikku ideoloogiat, et õpetada noori mõistma partei poliitikat ning võitlema selle elluviimise eest, on noorte kommunistlik kasvatus kõrgel tasemel. See väljendub nii noorte õppeedukuses ja distsipliinis kui ka nende aktiivses ja teadlikus osavõtus ühiskondlikult kasulikust tööst. Nii on see näiteks Pärnu L. Koidula nimelises 2. keskkoolis, Kingissepa 1. keskkoolis, Tartu 2. ja 8. keskkoolis jm.

Eriti soodsad tingimused noorsoos marksistlik-leninliku maailmavaate ja kõrge kommunistliku teadlikkuse kujundamiseks loob kooli ümberkorraldamine, õppetöö ühendamine ühiskondlikult kasuliku ja tootva tööga. Seda võime eredalt märgata meie 16 katsekooli 9-ndates klassides, kus käesoleva õppeaasta algul võeti õppeplaani tootmisõpetus. Neis koolides (Tallinna 1., Tartu 7. keskkool, Kadrina keskkool jt.) on kasvanud õpilaste vastutustunne oma ülesannete täitmise eest, initsiatiiv ja tahe hästi töötada. Neis on süvenenud armastus füüsilise töö vastu, lugupidamine töötajate vastu, nad mõistavad paremini ka eneste vastutust ja osatähtsust kollektiivis ja nõukogude ühiskonnas.

Kuid töö kasvatav mõju ei ilmne kaugeltki mitte ainult mainitud 16 kooli katseklassides. See avaldub kõikjal, kus õpilased võtavad osa mis tahes ühiskondlikult kasulikust tegevusest, olgu see siis koolide kasvuhoonete, töökodade, spordiväljakute jne. rajamine, jõukohane töö kolhoosides, sovhoosides ja tehastes suvel või koolitöö ajal šefluse korras.

Õpilaste ühiskondlikult kasuliku tootva töö organiseerimisel ei tohi me hetkekski unustada, et see ei või kujuneda eesmärgita tööks, tööks töö pärast, vaid et selle peaeesmärk on noori vahetusse ühendusse viia eluga, tutvustada neile tänapäeva kõige tähtsamaid ülesandeid nii põllumajanduses kui ka tööstuses ja noori ette valmistada eluks. Paljud koolid on siin mõndagi saavutanud. Viljandi rajooni Holstre 7-klassilise kooli õpilased on alati kursis oma piirkonna kolhooside eluga, töötajate ja eriti eesrindlaste saavutustega. Holstre koolis (ja mõnedes teistes Viljandi rajooni koolides) on hästi korraldatud näitlik agitatsioon. Tabelite ja skeemide näol on õpilastel selge ülevaade nii NSV Liidu ja meie vabariigi kui ka rajooni ning piirkonna põllumajanduse arendamise seitseaastaku ja käesoleva aasta plaanist liha, piima, munade, teravilja, kartuli jne. tootmise osas. Õpilastele tutvustatakse põllumajanduse eesrindlasi ja nende tööd. Hiljuti hakati koolis korraldama vestlusi teemal «Minu ema kohustus . . .», milles jutustatakse õpilaste emade-kolhoosnikute sotsialistliku võistluse kohustustest ja tulemustest. Need vestlused on õpilastele lähedased ja äratavad suurt huvi põllumajanduslike tööde vastu. Rajooni koolide õpilaste poolt võetud kohustust hooldada koolis, kodus, kolhoosis või sovhoosis keskmiselt 6 küülikut iga õpilase kohta täidetakse Holstre koolis hoolsalt. Kõpu 7-klassilise ja Mustla keskkooli õpilased on võtnud endale kohustuse hoolitseda väikeloomade ja kodulindude eest kolhoosides.

Mainitud koolid on õpilaste töö õigesti korraldanud, lähtudes see-

juures uue inimese kasvatamise ülesandest, temas kommunistliku moraali ja tõekspidamiste kujundamisest. Seepärast märkame ka õpilaste üha enam tahet ja indu töötades olla jõukohaselt kasulik oma ümbuskonnas ja täita eeskujulikult oma peaaesannet — õppida.

NLKP Keskkomitee otsuses «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes» märgitakse:

«Sageli jõuavad kommunismi elavad ideed rahvahulkade teadvusse abstraktsel kujul, aga mitte kindlate, konkreetsete ülesannetena, peamist rõhku pannakse raamatulike vormelite mehaanilisele meeldejätmisele, aga mitte marksismi-leninismi teooria olemuse loovale mõistmisele ja võitlusele kommunistlike ideaalide ellurakendamise eest. Kommunistliku töösse suhtumise kasvatamine, võitlus põhimõtte «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma» tegeliku ellurakendamise eest kaasaegsetes tingimustes, võitlus loodrite ja parasiitlike elementide jäänuste vastu, kes tahavad elada ühiskonna arvel ise talle midagi andmata, ei ole propagandatöös vajalikku kohta leidnud.»

Mainitud põhimõtte rõhutamine ei ole küllalt kohta leidnud ka koolides, õpilaste kasvatamisel. Selle üheks näiteks on õpilaste hinnete kunstlik «üleskrüvimine». Ei ole saladus, et mõne kooli juhtkonnal on tavaks õpetajalt nõuda nõrkade õpilaste küsitlemist veel õppeveerandi viimastel päevadel, kui vastava aine õpetaja on otsustanud nende teadmised hinnata puudulikuks. Puudulike hinnete väljapanemisel aga tunnistatakse õpetaja töö nõrgaks ka siis, kui ta seda ei ole. Säärasel puhul saabki õpilane, kes on laisk ja kohusetundetu, teenimatult rahuldava hinde ja meie ei suuda temas kasvatada veendumust, et igaüht hinnatakse tema töö järgi. Milline on säärastel juhtudel asja pedagoogiline külg, see on pikemata selge.

Tuleb ikka ja jälle alla kriipsutada, et kommunistliku kasvatustöö sisukust ja kvaliteeti saab kõige õiglasemalt hinnata selle tulemuste põhjal. Elu ise, iga kooli kasvandike ideelisuus, käitumine ja töö näitavad kõige eredamalt, kuidas neid on kasvatatud.

Kui Palamuse keskkooli abituriendid, innustudes ELKNÜ X kongressi otsusest, otsustasid pärast kooli lõpetamist minna tööle põllumajandusse, siis tuleb sellest teha üks järeldus: neid on õigesti kasvatatud. Nad oskavad kõrgelt hinnata rahva tööd ning leida oma õige koha kommunismi ülesehitamisel. Sama võib öelda ka paljude ja paljude teiste koolide suhtes.

Kuid kahjuks ei kinnita seda kõigi koolide kasvatustöö tulemused. Meil on koole ja klassijuhatajaid, kes kasvatus sellele küljele vajalikku tähelepanu ei omista.

Igal pedagoogil on möödapääsmatult tarvilik sügavalt järele mõtelda NLKP Keskkomitee mainitud otsuse selle löigu üle, milles kõneldakse kommunistliku töösse suhtumise kasvatamisest. Seda enam, et meie koolides on veel ikka õpilasi, kes vanemate väärarusaamise või muude põhjuste tõttu ei pea lugu tööst ja püüavad, kus aga võimalik, «viilida».

Olgu mainitud, et ühes Tallinna töölisnoorte koolis näiteks õpib umbes 20-aastane noormees, kelle «vooruse» torkab silma sile ja hoolitsetud välimus, muretu ja mugav äraolemine. Tundides käib ta harva, puudub päevade kaupa koolist. Kui ta ongi koolis, siis jalutab tundide ajal, milleks ta pole valmistunud, majas ringi ja klassijuhataja peab teda valvama, n.-ö. kinni püüdma ja klassi talutama. Ema aga leiab alati vabandusi ja kaitseb poega. Nagu selgus, ei ole see noor-

mees kunagi töötanud ega tööta ka praegu kuskil. Aga kuidas ta pääses siis tööliskoole? Nähtavasti erandina. Kas tutvuse pärast või mõne fiktiivse tõendiga? Seda me praegu ei tea ja seda selgitada polegi meie ülesandeks. Asi on tähtis seepärast, et taolisi õppijaid (olguigi et nende arv on tõesti väike!) leiame ka mujal. Selles koolis on pedagoogid asja kergelt võtnud ja mööda läinud partei juhendist selle kohta, kelle jaoks on meie maal loodud tööliskoole.

Niisuguse olukorraga ei saa kuidagi leppida. Tööliskoole pole nende jaoks, kes ei tööta. Nendele aga, kes ei õpi, ei tule anda ka soodustusi.

Et inimese ilu ja võimed täielikult õitsele puhkeksid, selleks on vaja kasvatada nendes kommunistlikku ideoloogiat, sellest tulenevat tahet ja valmisolekut vastutada kõige kauni eest maa peal, nagu ütles Gorki; on tarvis jõuda selleni, et iga noor tegeleks ka enesekasvatamisega, et kommunistlikud veendumused muutuksid tema enese veendumusteks. Inimene peab ka ise tahtma kasvada, areneda, tundma endas lakamatut tungi edasi jõuda, midagi oma käte ja mõistusega luua, rakendada töös oma võimete maksimumi kodumaa ja rahva hüvanguks. See ongi peamine, millega on orgaaniliselt seotud kõik teised uue, kommunistliku inimese jooned. Selles väljendub tegelikult ka kooli ideelis-poliitilise kasvatustöö vili.

Tähtsal kohal kommunistlikus kasvatases peab seisma noortes kommunistliku ideoloogia ja moraali kujundamine, leppimatuse kasvatamine kodanliku ideoloogia avalduste, apoliitilisuse, individualismi jms. nähtuste vastu; kasvatuse peab olema suunatud kodanlike igandite ja nende mõju likvideerimisele õpilaste teadvuses. Pedagoogidel tuleb silmas pidada otsuses propagandatöö kohta antud juhendit: «Partei-propaganda ülesandeks on kujukate eluliste näidete varal esile tuua sotsialistliku korra ja marksistlik-leninliku ideoloogia eelised ning kommunistliku töö ja kommunistliku elukorra suurepäraseid eeskujud, kasvatada ideeliselt kindlameelseid ja igakülgset arenenud kommunistliku ühiskonna inimesi. Töötajates on tarvis kasvatada vankumatut usku partei ja rahva üritusse, kollektivismi ja tööarmastust, sotsialistlikku internatsionalismi ja nõukogude patriotismi, uue ühiskonna moraali kõrgeid põhimõtteid; on tarvis pidada leppimatut võitlust üksikute meie nõukogude tegelikkuses veel esinevate apoliitilisuse, natsionalismi ja kosmopolitismi nähtuste vastu...»

Kahjuks esineb meil ka koolis taolisi nähtusi ühel või teisel kujul, nõrgemini või tugevamini. Seepärast on küsimus ülimal määral aktuaalne ning peab seisma koolitöö tulipunktis.

Reas koolides on häid algatusi õpilaste kommunistliku kasvatuse alal, mille esimesed tulemused rõõmustavad. Mainigem siin kas või Tartu koolides, Kingissepa 1. keskkoolis jm. populaarseks saanud ühiskonnateaduste ringe mitmesuguste sektsioonidega, samuti koolide komsomoliorganisatsioonide initsiatiivil loodud ateismi klubisid, lektoriume jm., mis tõhusalt aitavad kaasa noorte silmaringi avardamisele meie maa sise- ja välispoliitika küsimustes, poliitiliste teadmiste alustes, teaduse ja tehnika valdkonnas.

Neid ja uusi vorme tuleks kasutada ning otsida kõigis koolides, et nende kaudu arendada noorte enesealgatust, äratada huvi ühiskondlike probleemide vastu, mille tundmine tänapäeval on hädavajalik.

Kaasaja vajadustest lähtudes on ka NLKP Keskkomitee otsuses propagandatöö kohta tunnustatud otstarbekohaseks sisse seada kesk-

koolide vanemais klassides ning kesk-eriõppeasutuste vanematel kursustel poliitiliste teadmiste aluste populaarne kursus ja ette valmistada spetsiaalne õpik.

Kuid me peame ka nendele noortele, kes täna ja homme lõpetavad keskkooli, kaasa andma täieliku arusaamise meie ühiskonna edasiarenemise teedest, sise- ja välispoliitika põhiprobleemidest; kõrge ideelisuse ja oskuse kogu oma töös juhinduda marksistlik-leninlikust maailmavaatest kui tõeliselt teaduslikust, kõige eesrindlikumast maailmavaatest.

Nõukogude õpetajaskonna tähtsaks ülesandeks on aktiivselt osa võtta ka rahva hulgas tehtavast propagandatööst ning teha seda tänapäeva nõuetele vastaval tasemel. Enamik vabariigi õpetajaist teeb kommunistlikku kasvatus- ja propagandatööd tehastes, kolhoosides või sovhoosides kogu südamega.

Õpetajate hulgas on palju häid lektoreid, konsultante, propagandiste, kes arvestavad inimeste huvisid, tööala, haridustaset jne. ning illustreerivad oma loenguid või vestlusi kohaliku elu konkreetsete näidetega ja keda kolhoosides, sovhoosides, rahvamajades jm. alati oodatakse.

Kuid hea propagandist võib olla ainult see õpetaja, kes ise on kõrgelt ideeline, kellel on tihe side kohaliku rahva eluga, kes tunneb hästi tegeliku ülesehitustöö praktikat. Niisugused head propagandistid ja kultuuritegelased võrsuvad just neis koolides, kus partei-algorganisatsioon, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioon nende kasvatamisele alati tähelepanu osutavad.

Näitena võiksime siin tuua Häädemeeste keskkooli õpetajaskollektiivi, kus eranditult iga pedagoog täidab mingit ühiskondlikku ülesannet kolhoosis, rahvamajas vm. Häädemeeste külanõukogu lektorite grupis on 17 liiget, neist 10 on õpetajad. Loenguid peavad nad hästi läbimõeldult. 1959. aastal peeti väljaspool kooli 35 loengut, mille temaatika hõlmas paljusid aktuaalseid probleeme. Näiteks peeti loenguid järgmiste küsimuste alalt: arstiteadus usuliste eelarvamuste kummutajana, teaduse ja religiooni vastandlikkus, nõukogude inimese moraal, kommunistlikud noored on meie eesrindlased, rahvusvaheline olukord, N. S. Hruštšov Ameerikas jm. Loenguid illustreeritakse kohalike näidetega, nagu loeng teemal «Kuidas jõuame käesoleval seitseaastakul USA-st ette», «Kasvatusraskused ja nende vältimine kodus», «Üleminek tootmisõpetusele» jt.

Tähtpäevade puhul korraldatavate ürituste hingeks on samuti Häädemeeste kooli pedagoogid (dir. Rips, õpetajad Toomas, Palmiste, Allikas, Põldmaa jt.), nagu nad on seda ka kogu küla kultuurielu suunamisel ning sellest osavõtmisel. Siingi kasutatakse rohkeid võimalusi ja vorme ümbruskonna rahva kultuurilise ja poliitilise silmaringi avardamiseks. Tähtpäevade puhul toimuvad üritused on seotud kohaliku eluga. Näiteks kujunesid naistepäeva pidustused kultuurimajas rahvale haaravaks elamuseks, sest kõik ettekanded kõnelesid nende endi elust ja tööst, saavutustest ja eesrindlastest. Direktor Rips kõneles «Partisani» kolhoosi naistest, õpetaja Palmiste kultuurimaja eesrindlikest naistest jne.

Häädemeeste kooli partei-algorganisatsioon, kes kogu tööd oskuslikult ning aktiivselt juhib, on küla lektorite grupi tegevusse ja kultuurielu sektorisse kaasa tõmmanud ka väikeste naaberalgkoolide õpetajad.



Häädemeeste kool ja ümbruskonna inimesed, kelle hulgas on palju kooli õpilaste vanemaid, sammuvad käsikäes. Seepärast on õpetajatel ka suur autoriteet ja mõju töötajate hulgas ning nende kasvatav sõna ei lange kaljusele pinnale. Häädemeeste kooli kollektiivi tööst võiksid paljud eeskuju võtta.

Viljandi rajooni õpetajad suhtuvad tõsiselt oma poliitiliste teadmiste täiendamisse. Ka ilmneb nende elav osavõtt propagandatööst rahva hulgas. Me võime nimetada koole ja õpetajaid, kes võtavad aktiivselt osa ümbruskonna elust, propaganda- ja kultuuritööst. Mainigem siinkohal Holstre, Paala, Kärstna, Puiatu, Öisu jt. koole, kus peaaegu kõik õpetajad on tegevad lektoritena, propagandistidena, isetegevusringide juhtidena jne. Pedagoogid-pensionäridki ei ole sellest tööst eemale jäänud, nagu A. Animägi Viljandist, kes peab huvitavaid loenguid teaduse ja tehnikavaldkonnast, või E. Kallas, endine Saarepeedi kooli õpetaja, kes innukalt tegeleb kohaliku muusikaelu organiseerimisega.

Suurt tähelepanu osutatakse rajoonis tööle lastevanematega. Kõigis koolides on ette nähtud korraldada lastevanemate koosolek või konverents, kus kõneldakse vanemate ülesannetest laste kommunistlikul kasvatamisel. Nende ürituste eesmärgiks on tutvustada lastevanemaid koduse kasvatustöö seniste positiivsete kogemustega ning püstitada uusi ülesandeid kooli ja kodu koostöös, lähtudes reformitava kooli nõuetest. Paljudes koolides on lastevanemate konverentsid juba toimunud, teistes on need veel ees. Lastevanematele esinevad ettekannetega kogemustega kasvatajad ja rajooni juhtivad töötajad, nagu lapsevanem Rumvolt, 4. keskkooli õpetaja P. Ronk, EKP Viljandi Rajoonikomitee sekretär sm. Raave, haridusosakonna juhataja sm. Mets jt.

Taolised üritused on aktiviseerinud lastevanemaid ning pannud neid sügavalt mõtlema kommunistliku kasvatuse üle kodus; on avardanud nende silmaringi pedagoogilistes küsimustes. Selle tulemusena on tublisti tihenunud kooli ja kodu koostöö kui üks olulisemaid tegureid noorte kommunistlikul kasvatamisel.

Need on üksikud näited, kuid taolisi võiks meie vabariigi koolidest tuua veel palju. See näitab õpetajaskonna aktiivsuse suurt tõusu, tema osatähtsuse ja mõju suurenemist rahvahulkade kommunistlikul kasvatamisel. Kuid mitte kõikide koolide õpetajad ei võta meil elavalt osa propaganda- ja kultuuritööst rahva hulgas. Nendele peaksidki seda unustatud kohustust meelde tuletama eesrindlike pedagoogide saavutused.

\*

NLKP Keskkomitee otsus «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes» annab laiaulatusliku ja selge programmi partei ideoloogiliseks tööks ja propagandaks ning määrab kindlaks selle töö sisu, vormid ja meetodid kommunismi ülesehitamise perioodil meie maal.

Intelligentsi, sealhulgas ka õpetajate osa on ideoloogilises töös suur: ta on partei abiliseks kommunistliku inimese, meie sirguva põlvkonna ja rahva kasvatamisel. Seepärast olgu iga kooli partei-, komso- ja ametiühinguorganisatsiooni esmaseks kohustuseks seda otsust sügavalt tundma õppida ja ellu viia. See olgu ka iga õpetaja kohustus. Ise õppides ja loovalt suhtudes ideoloogilise töö tegemisse meie päevade tingimustes, suudame kasvatada noori patrioote riigile ning olla innustajaks rahva töös.



## Pedagoogilisest eksperimendist\*

Prof. K. RAMUL

Tihti peale võib pedagoogika esindajailt kuulda kaebusi selle kohta, et paljude tähtsate küsimuste lahendamiseks puudub pedagoogikäl veel küllalt kindel faktiline baas ja et temas seetõttu liiga tähtsat osa etendavad igasugused üldised arutlused ja oletused. Seoses sellega avaldatakse vahel arvamust, et tähtsat abi võiks osutada pedagoogikale võimalikult rohke eksperimendi kasutamine pedagoogika-alastes uurimistes. Selletaolisi mõtteavaldusi võib kohata ka pedagoogilises kirjanduses. Näiteks: «Tuleb tunnustada, et pedagoogika, samuti ka metoodikad, ei ole viimaseil aastail küllaldasel määral tegelnud eksperimendi metoodika väljatöötamisega. Selles peitubki muu hulgas üks põhjustest, miks pedagoogilised teadused ei edene küllalt kiirelt ning jäävad maha õpetamise ja kasvatamise praktika nõuetest,»<sup>1</sup> või: «Me oleme unustanud pedagoogilise eksperimendi teadusliku uurimise aktiivse meetodina ja oleme muutunud üksikute pedagoogiliste tõikade ja nähtuste kogujaiks... Ilma eksperimentaalse tööta ja eksperimentaalselt kontrollitud järeldusteta on ka üldistused suurelt osalt juhuslikud ja vähe põhjendatud.»<sup>2</sup>

Arvestades selliseid mõtteavaldusi ja ka viimaseil aastail pedagoogikas ilmnevat elavamalt huvi pedagoogilise eksperimendi vastu («viimaseil aastail on paljudes uurimustes katselise töö ja pedagoogiliste eksperimentide kaal suurenenud»<sup>3</sup>), näib huvitav ja tähtis olevat peatuda veidi pikemalt järgmisel kolmel küsimusel: 1) pedagoogilise eksperimendi olulised iseärasused, 2) tähtsamad nõuded, millele peab vastama pedagoogiline eksperiment, 3) pedagoogilise eksperimendi tähtsus pedagoogikateaduse edaspidisele arengule.

Me võime üldse öelda, et pedagoogiline eksperiment on eksperiment, mis korraldatakse harilikel õppe- ja kasvatustöö tingimustes ja mille ülesandeks on selgitada õppe- ja kasvatustöös rakendatavate meetodite ja võtete võrdlevat efektiivsust. Oeldust tuletub pedagoogilise eksperimendi kohta järgmist:

\* Ettekande järgi pedagoogika- ja metoodika-alasel nõupidamisel Tallinnas 4. veebruaril 1960.

<sup>1</sup> Н. К. Бауман, К вопросу об эксперименте в научно-методическом исследовании. «Известия Ак. пед. наук РСФСР», № 43, 1952, стр. 70.

<sup>2</sup> Н. К. Гончаров, О некоторых причинах отставания педагогической науки. «Сов. педагогика» 1955, № 5, стр. 52.

<sup>3</sup> И. А. Канров, Перспективы развития педагогической науки. . . . «Сов. педагогика» 1960, № 2, стр. 41.

1. Kui katsed, mille ülesandeks on selgitada teatava faktori mõju millelegi, nimetada faktoriaalset tüüpi katseiks (nagu taolisi katseid nimetatakse psühholoogias), siis tuleb ka pedagoogilist eksperimenti lugeda faktoriaalset tüüpi eksperimendiks.

2. Pedagoogiliste eksperimentide, nagu ka teiste faktoriaalset tüüpi eksperimentide puhul tuleb rakendamisele kõigepealt niinimetatud erinevusmeetod (ehk ainsa erinevuse meetod).

3. Selle meetodi rakendamiseks on vaja, et uurijale oleks antud kaks juhtu, mis kõiges olulises oleksid omavahel täiesti sarnased, peale ühe asjaolu, mis ühel juhul on olemas ja teisel puudub. Pedagoogikas uuritavate nähtuste äärmise keerulisuse tõttu on selle nõude täitmine pedagoogiliste eksperimentide korraldamisel seotud väga suurte raskustega.

4. Et pedagoogiline eksperiment mitmeti sarnaneb paljude psühholoogiliste eksperimentidega, siis osutub võimalikuks üksikute pedagoogiliste eksperimentide ehk katsete korraldamisel kasutada erinevusmeetodi nimetatud põhinõude täitmiseks mõningaid psühholoogilistel katsetel kasutatavaid meetodeid ja võtteid.

5. Lähtudes üldisest sarnasusest pedagoogiliste katsete ja paljude faktoriaalset tüüpi psühholoogiliste katsete vahel, võib pedagoogilise eksperimenti, samuti nagu faktoriaalset tüüpi psühholoogiliste eksperimentide põhivormiks lugeda katse kahe omavahel sarnase paralleelse katsealuste grupiga. Ühe — eksperimentaalse grupi kohta rakendatakse uuritav faktor («eksperimentaalne faktor») katse puhul ja teise — kontrollgrupi kohta seda katse puhul ei rakendata.

Õeldu põhjal võib kahe paralleelse grupiga toimuva pedagoogilise eksperimenti üldist käiku kujutleda järgmiselt:

- A. Mõlema paralleelse katsealuste grupi koostamine (või valimine).
- B. Mõlema grupi liikmeil esineva teatavate teadmiste või oskuste jne. algtaseme kindlaksmääramine või «mõõtmine».
- C. Katse läbiviimine mõlema grupiga, eksperimentaalse grupiga — eksperimentaalse faktori rakendamisega ja kontrollgrupiga — ilma seda rakendamata.
- D. Mõlema grupi liikmeil esineva samade teadmiste või oskuste taseme teistkordne kindlaksmääramine või «mõõtmine».
- E. Mõlema grupiga saavutatud tulemuste omavaheline võrdlemine.

Kui tähistame:

$K_1$  — kontrollgrupi teadmiste või oskuste keskmist taset enne katset,  
 $E_1$  — eksperimentaalse grupi teadmiste või oskuste keskmist taset enne katset,

$K_2$  — kontrollgrupi teadmiste või oskuste keskmist taset pärast katset,  
 $E_2$  — eksperimentaalse grupi teadmiste või oskuste keskmist taset pärast katset, siis saame:

$K_2 - K_1 = K$  — «võit» katse puhul kontrollgrupiga,

$E_2 - E_1 = E$  — «võit» katse puhul eksperimentaalse grupiga,

$E - K = D$  — mõlema «võidu» vahe, mis on eksperimentaalse faktori võrdleva efektiivsuse «mõõduks».

Selleks et tähendatud üldise plaani järgi korraldatud pedagoogiline eksperiment võiks omada ka teaduslikku väärtust, peab ta vastama järgmistele nõuetele:

- 1. Peab olema võimalus ülaltoodud suurusi  $E_1$ ,  $K_1$ ,  $E_2$  ja  $K_2$  mitte

üksnes subjektiivselt hinnata, vaid ka objektiivselt kindlaks määrata ehk «mõõta». Ilma selleta ei ole võimalik saada katsel küllalt selgeid ja kindlaid tulemusi.

2. Mõlemad katsealuste grupid, kellega korraldatakse katse, peavad teineteisega võimalikult sarnased olema. Psühholoogiliste katsete puhul kahe üksiku isikuga on see nõue kõige suuremal määral täidetud katsetel kahe identse ehk samase kaksikuga, kelle omavaheline sarnasus on tihtipeale hämmastavalt suur. Psühholoogiliste katsete puhul kahe paralleelse grupiga võib katse korraldaja ühe või teise põhimõtte järgi grupe ise koostada. Kuna pedagoogilise katse korraldamisel on väga tähtis, et see võimalikult vähe segaks igapäevast õppe- ja kasvatustööd, siis tuleb siin kasutada juba varem väljakujunenud õpilaste grupe nii, nagu need on meile antud, see tähendab — kooliklasse. Ainuke, mis jääb nende suhtes teha katse korraldajal, on see, et kõikide temal käsutada olevate kooliklasside hulgast välja valida kaks omavahel kõige enam sarnast klassi. Klasse valikul tuleb silmas pidada esijoones järgmisi momente: a) õpilaste üldine arenemistase; b) õpilaste vanus (ei ole näiteks ükskõik, kas 10-aastane istub ühes klassis 8-aastastega või 12-aastastega); c) senised saavutused katses puudutatud alal (eriti on see tähtis keelte ja matemaatika suhtes); d) oskus õppida ja õppimise harjumused (kui uurimus puudutab ka õpilaste kodust tööd); e) õpilaste tervislik seisukord; f) õpilaste sugu; g) keskkond (linn, küla, vanemate haridus jne.); h) õpilaste individuaalsed iseärasused (huvid, hoolsus, allumine koolidistsipliinile jne.).

Veel tähtsam kui mõlema grupi või klassi võrdsustamine on kõikide mõlema grupiga korraldatavate katsete oluliste tingimuste võrdsustamine — peale ühe tingimuse, mis on katsete puhul «ainsaks erinevuseks». Need tingimused võib liigitada järgmiselt:

I. Tingimused, mis on seotud õpetaja isiksusega.

II. Üldised tingimused, mis on seotud kooliga.

III. Koolivälised tingimused.

Peatume esiteks tingimustel, mis on seotud õpetaja isiksusega. Küsimus seisneb siin kõigepealt selles, milliseid õpetaja omadusi tuleks esijoones arvestada pedagoogilise eksperimendi puhul, mis puudutab üksikut õpetamismeetodit. Paistab, et oleks vaja arvestada vähemalt järgmisi õpetaja omadusi: a) kutseline oskus — erialaste teadmiste ulatus ja õpetamismeetodite valdamine; b) agarus; c) isiksuse jooned; d) tervislik seisukord; e) vanus.

Õpetaja isiksuse joonte hulka kuuluvad tema välimus, hääl ja diktsioon, enesevalitsemine, taktitunne, kaastundlikkus, õiglus jt., milledest oleneb õpilaste suhtumine õpetajasse, tema tundides valitsev distsipliin jne. Õpetaja tervislikku seisukorda tuleb arvestada seetõttu, et tervislikust seisukorrast võib tunduval määral oleneda tema agarus. Õpetaja vanus, nagu näib, võib märgatavalt mõjuda tema töö edukusele ainult kahel äärmisel juhul — kui õpetaja on veel väga noor või juba väga vana. Mis puutub õpetaja soosse, siis on raske öelda midagi kindlat selle mõjust tema töö edukusele.

Üks meetod, mida on kasutatud õpetaja isiksusega seotud faktorite võrdsustamiseks mõlema grupi suhtes, seisneb selles, et katsel kahe klassi ja kahe õpetajaga lastakse kumbagi õpetajat kummagi klassiga töötada ainult poole katseperioodi kestel, mille järel õpetajad vahetavad klassid. Näiteks katsel 3.-a ja 3.-b klassiga õpetab üks õpetaja

sügissemestril 3.-a klassis ja kevadsemestril 3.-b klassis ning teine õpetaja — sügissemestril 3.-b klassis ja kevadsemestril 3.-a klassis. Seejuures toimub 3.-a klassis õpetamine kogu aeg ühe meetodi järgi ja 3.-b klassis — kogu aeg teise meetodi järgi. Teine võte seisneb selles, et sama õpetaja õpetab mõlemas klassis, kuid ühes — ühe meetodi ja teises — teise meetodi järgi. Mõlemal juhul tuleks samal õpetajal (kas vaheldumisi või üheaegselt) õpetada sama ainet kahe erineva meetodi järgi, mis võib jälle seotud olla oma eriliste raskustega. Näiteks ei valda õpetaja võrdselt mõlemat meetodit või ta pooldab üht kahest meetodist ega saa seetõttu sama vaimustusega töötada mõlema meetodi järgi. Siin on huvitav mainida ühe sellekohase uurimise tulemusi. Katsel rakendati kaht erinevat õpetamismeetodit A ja B ning katsest võttis osa mitu õpetajat, kellest igaüks õpetas ühes klassis meetodi A ja teises meetodi B järgi. Katse tulemuseks oli: need õpetajad, kes eelistasid meetodit A, saavutasid paremaid tulemusi meetodi A kasutamisel ja need õpetajad, kes eelistasid meetodit B, saavutasid ka paremaid tulemusi meetodi B kasutamisel.

Kooli endaga seotud üldistest faktoritest tuleb katse korraldamisel arvestada kõigepealt järgmisi: a) õppematerjal — õpikud, kooliramatukogu, tabelid, kaardid, diapositiivid, aparaadid katsete korraldamiseks jne.; b) klassi kui organiseeritud grupi iseloom; c) aine läbivõtmiseks kulutatud aeg (semestri kestus, õpetaja ja õpilaste haigestumised jne.); d) klassi suurus; e) kooli suurus (suured koolid on harilikult paremini varustatud kõige vajalikuga kui väikesed); f) kooli üldine korraldus (igaüks, kes on õpetanud mitmes koolis, teab, et tihtipeale on ühes koolis õpetaja töötingimused tunduvalt soodsamad kui teises); g) kooli ruumid (klassiruumide suurus, valgustus, ventilatsioon jne.).

Lõpuks tuleb, nagu juba mainitud, arvestada katse korraldamisel ka mitmesuguseid kooliväliseid faktoreid, mis võivad mõjuda õpilaste õppeedukusele. Neist võiks nimetada õpilaste osavõttu mitmesugustest õpilasorganisatsioonidest, huviringidest, sportlikest üritustest jne., edasi õpilaste koduse töö tingimusi jm.

Nüüd võiks arvata, et pedagoogilise katse korraldamine oleks üldse tunduvalt kergem ja lihtsam, kui seda korraldada ainult ühe klassiga, näiteks nii, et samas klassis õpetab sama õpetaja algul ühe meetodi ja seejärel teise meetodi järgi, ning siis tehakse kindlaks, kumb kahest meetodist on andnud paremaid tulemusi. Kuid ka katse korraldamine üheainsa klassiga on seotud oma eriliste raskustega. Esiteks ei ole paljudel juhtudel üldse võimalik korraldada katset ainult ühe klassiga. Ei saa näiteks sama ainet õpetada ühes klassis kaks korda — esimene kord ühe meetodi ja teine kord teise meetodi järgi. Teiseks tuleb katse korraldamisel ühes klassis arvesse veel järgmine moment. Kuigi katset saaks korraldada nii, et näiteks ühel semestril (või aastal) kasutatakse samas klassis ühe aine õpetamisel üht meetodit ja siis järgmisel semestril (või aastal) teist meetodit, siis ei ole klass teisel semestril (või aastal) juba enam täpselt sama, mis ta oli esimesel semestril (või aastal). Nimelt on õpilased vahepeal saanud juba k ü p s e m a k s. Eriti tuleb seda momenti silmas pidada katse puhul nooremate õpilastega.

Katsete korraldamise küsimuselt läheme nüüd katse tulemuste läbitöötamise küsimusele. Nagu juba varem tähendatud, tuleb iga üksik pedagoogiline eksperiment püüda korraldada nii, et selle puhul oleks võimalik objektiivselt määrata või «mõõta» eespool tähtedega K<sub>1</sub>, K<sub>2</sub>,

$E_1$  ja  $E_2$  tähistatud suurusi. Arvuliselt väljendatud katse tulemustega oleks antud ka võimalus nende statistiliseks läbitöötamiseks. Viimane on vajalik selleks, et selgusele jõuda: a) kahe erineva meetodi, võtte jne. võrdleva efektiivsuse kohta, b) katse tulemuste usaldatavuse kohta. Seda võib kõige paremini illustreerida järgmise lihtsa psühholoogiast võetud näite abil. Ühe üliõpilaste grupiga korraldati katse kahekojaliste arvude rea õppimiseks kahe erineva meetodi A ja B järgi. Üksikute katseisikute kohta saadud andmete statistiline läbitöötamine näitab meile: a) et meetodi A kasutamisel oli katseisikute poolt õigesti üles tähendatud keskmiselt 10 arvu ja meetodi B kasutamisel — keskmiselt 8 arvu, mis annab meile  $10 - 8 = 2$  arvu meetodi A kasuks, b) et sama katse mitmekordisel korraldamisel teiste sarnaste üliõpilasgruppidega oleksime õigustatud ootama samasuguste tulemuste kordumist 82 juhul 100 hulgast.

Kui kahe erineva meetodi efektiivsuse, kahe erineva grupi saavutuste taseme jne. võrdlemisel saadud keskmiste tulemuste vahe on üsna suur, siis võime selle peale kindlad olla ka ilma katse tulemuste vastava statistilise läbitöötamiseta. On aga vastav vahe väiksem, siis võib ainult statistiline arvutus meile näidata, mil määral me võime sellele kindlad olla ja kas see on üldse statistiliselt tähenduslik: kas selle taga peitub ka reaalne vahe kahe vastava suuruse vahel ja kas selle saamist katsel ei saa seletada lihtsalt mitme juhusliku faktori kokkulangemisega, nagu seda on näiteks mõlema grupi koosseis, katse erilised tingimused, ühe osa katseisikute eriline seisukord (näiteks väsimus) jne.

Lõpuks peab pedagoogiline eksperiment vastama ka teatavaile nõuetele, mis on kehtivad üldse kõikide eksperimentaalsete uurimuste kohta. Esiteks, enne kui asuda katse korraldamisele, on vaja omada kindlat ja täpselt formuleeritud probleemi, mida katse peab lahendama. Kõige otstarbekohasem on formuleerida probleem hüpoteesisina — oletatava vastusena püstitatud küsimusele, nii et katse ülesanne redutseeruks kas hüpoteesi kinnitamisele või ümberlükkamisele. Edasi on vaja juba enne katse alustamist koostada üksikasjaline katse plaan ja sellest siis katse korraldamisel ka täpselt kinni pidada. Katse korraldamisel on vaja peale katse tulemuste üles märkida ka kõik muu, mis võib puudutada katse tulemusi, aidata kaasa katse tulemuste seletamiseks jne. Ja lõpuks on vaja, et katse kirjeldus (vastavas aruandes, artiklis, raamatus jne.) oleks sedavõrd täielik ja üksikasjaline, et ei oleks mingit raskust kogu katset selle tulemuste kontrollimise otstarbel samal viisil korrata.

Seejärel, mis on öeldud neist nõuetest, millele peab vastama pedagoogiline eksperiment, ja neist raskustest, millega on seotud selle korraldamine, ei ole nüüd ka raske vastata küsimusele: kes üldse võib seda korraldada? On ilmne, et vastus sellele küsimusele ei saa olla teine kui vastus samale küsimusele psühholoogilise eksperimendi suhtes: nii psühholoogilisi kui ka pedagoogilisi eksperimente võib korraldada ainult vastava ala spetsialist. «Eksperimentaator psühholoogias peab olema psühholoog» — perifraseerides neid ühe tuntud psühholoogi sõnu, võime ka öelda: «Eksperimentaator pedagoogikas peab olema pedagoog», mõeldes «pedagoogi» all eriteadlast-pedagoogi. Eriti eeldab pedagoogiliste eksperimentide iseseisev korraldamine peale erialase ettevalmistuse pedagoogikas ja pedagoogiliste uurimismeetodite tundmise ka veel küllaldast tutvust psühholoogia ja psühholoogias

kasutatavate eksperimentaalsete meetoditega põhjustel, mis on osalt juba varem nimetatud.

Mis puutub tegelikusse pedagoogisse, siis võib ta pedagoogilise eksperimendi korraldamisel sellest tähtsal määral osa võtta, kuid mitte iseseisva eksperimentaatorina, vaid töötades pedagoogi-spetsialisti juhatusel ja selle poolt antud üksikasjaliste instruksioonide järgi. Seejuures on väga soovitav, et pedagoogilise eksperimendi korraldamisest osa võttev õpetaja ka ise oleks, vähemalt üldjoontes, tuttav pedagoogiliste ja psühholoogiliste katsete korraldamise meetoditega. See aitaks tal paremini aru saada korraldatavast eksperimendist ja selle tähtsusest, mis omakorda oleks oluliseks üldiseks eelduseks soodsas hoiaku tekkimisele katsel kaasaotamise suhtes.

Lõpuks jääb meil peatuda veel kolmandal, meie poolt algul formuleeritud üldisel küsimusel pedagoogilise eksperimendi tähtsusest pedagoogikateaduse edaspidisele arengule. Kõigepealt on selge, et kaugeltki kõik tähtsad küsimused pedagoogikas ei ole lahendatavad eksperimentaalsel teel. Siia kuuluvad näiteks küsimused kasvatuses ja õpetuses üldistest eesmärkidest, üldharidusliku keskkooli programmidest ja õppeplaanidest jt. Mis puutub teistesse küsimustesse, mis on osaliselt või tervikuna lahendatavad eksperimentaalsel teel, siis tuleb nende suhtes arvestada kõigepealt seda, mis oli eespool öeldud pedagoogilisest eksperimendist enesest ja selle korraldamisviisidest. Nende suurte raskuste tõttu, millega on seotud pedagoogilise eksperimendi korraldamisel kõigepealt selle mitmekesiste tingimuste võrdsustamine ja kontrollimine, tuleb eksperimentaalset teed pedagoogikas lugeda üldse niisuguseks, mis võimaldab ainult aeglast edasiliikumist. Ja seetõttu võib ka paljude tähtsate pedagoogiliste probleemide lahendamine, kui-võrd need on üldse lahendatavad eksperimentaalsel teel, nõuda üsna palju aega.

Kuid rääkides neist väljavaateist, mida pakub eksperimentaalsete meetodite rakendamine pedagoogikas, ei tohi tähele panemata jätta ka seda, mis on toimunud psühholoogias. Nagu teada, olid esimesed psühholoogid-eksperimentaatorid arvamusel, et eksperimentaalsel teel on võimalik uurida ainult kõige lihtsamaid ja elementaarsemaid psüühilisi nähtusi, kuna raskused keerulisemate psüühiliste nähtuste eksperimentaalsel uurimisel on nii suured, et neid ei ole üldse võimalik ületada. Siiski on see arvamus osutunud ekslikuks ja eksperimentaalse psühholoogia meetodite ning võtete hulgas leidub praegu juba palju niisuguseid, mille abil on võimalik hea eduga uurida ka mitmesuguseid enam või vähem keerulisi psüühilisi nähtusi ja protsesse. Selline pööre eksperimentaalse uurimise arengus psühholoogias lubab meil loota taolist pööret ka eksperimentaalse uurimise arengus pedagoogika alal, mille tulemusel pedagoogilise eksperimendi korraldamine osutub tulevikus tunduvalt lihtsamaks ja kergemaks, kui ta on seda praegu. Ja näib, et üheks tähtsaks päevaküsimuseks pedagoogikas on praegu uute, täiuslikumate eksperimentaalsete meetodite väljatöötamine, mille loomulikuks tulemuseks on ka pedagoogikateaduse enda tunduv arenemine.

Et pedagoogilisi eksperimente on seni eriti rohkesti korraldatud Ameerikas, siis on seoses vastõelduga huvitav tutvustada ka pedagoogika uurimismeetoditega palju tegelnud kahe Ameerika autori, Good'i ja Scates'i sellekohast arvamust: «Käesoleva sajandi kahekümnendail ja kolmekümnendail aastail on töötajad pedagoogika ja pedagoogilise psühholoogia alal olnud liigselt optimistlikud oma ootuses, et

suurem osa tähtsaid õpetamis- ja õppimisprobleeme lahendatakse eksperimentaalsel teel. Eriti olid grupikatsete jaoks ülesseatud eesmärgid liiga kõrged selleks, et neid oleks võimalik olnud saavutada. Kolmekümnendate aastate teisel poolel, neljakümnendail aastail ja eriti viiekümnendate aastate algul on uurijad pedagoogika, psühholoogia ja teiste ühiskonnateaduste alal jõudnud ikka suuremal määral arusaamisele, et probleemide lahendamiseks on vajalik *t a s a k a a l u s t a t u d* uurimismetodoloogia programm»<sup>4</sup> (see tähendab programm, milles oleks küllaldaselt arvestatud mitmesuguseid uurimismeeto-deid).

Seni oli meil kõne pedagoogilisest eksperimendist sõna kitsamas tähenduses. Sõna laiemas tähenduses võib pedagoogiline eksperiment tähendada ka veel järgmist.

Esiteks, psühholoogilist katset, mille ülesandeks on lahendada mõnd, ka pedagoogika seisukohalt tähtsat probleemi, kuid mis toimub laboratooriumis või laboratoorseis tingimustes ja sama laadi meetodite ning tehnika abil kui puhtpsühholoogilised laboratoorsed katsed. Tüüpiliseks näiteks taolisest laboratoorsest «pedagoogilisest eksperimendist» oleks katse, mis viidi läbi ühe üliõpilasest õpetaja poolt ühes Tartu keskkoolis. Küsimus oli: millist mõju avaldavad nooremate õpilaste õppimise edukusele kiitus ja laitus? Katset kasutati üht harilikku õppimiskatsete vahendit, niinimetatud sõrmelabürinti. Katse toimus koolis, kuid eriruumis, milles katse ajal peale katse korraldaja ja katseisiku (katseisikuiks olid 3. klassi õpilased) ei viibinud enam kedagi. Sellised katsed, mis enamikul juhtudel seisavad veel nagu pedagoogika ja psühholoogia rajal ja millede otsene tähtsus pedagoogikale on sageli vaid piiratud, ei sisalda endas mingit erilist metodoloogilist probleemi ja seetõttu ei ole meil vaja neil eriti peatuda.

Teiseks võib pedagoogiline eksperiment tähendada veel katset, mis muidu sarnaneb pedagoogilise eksperimendiga sõna kitsamas tähenduses, kuid mille korraldamine toimub ilma nende vahendite rakendamiseta, mis võivad kindlustada katse tulemuste suuremat täpsust ja usaldusväarsust (mõlema grupi võrdsustamine, katse tingimuste kontrollimine jt.). Vaatamata sellise pedagoogilise eksperimendi vähem teaduslikule iseloomule, võivad ka selle tulemused osutada küllaldaselt määral väärtuslikeks, kuid tingimusel, et: a) katse oleks läbi viidud küllalt suures ulatuses, küllalt mitmekesistes tingimustes, b) katse tulemused oleksid küllalt selged, et vahe «vana» ja katsel saadud «uue» vahel oleks sedavõrd märgatav, et seda oleks raske seletada üksnes samas suunas mõjuvate üksikute faktorite juhusliku kokkusattumisega.

Kolmandaks võib pedagoogiline eksperiment tähendada veel mingi uue pedagoogilise idee, selle teostamise võimaluste, selle efektiivsuse jne. äraproovimist praktikas. Sellise pedagoogika-alase eksperimentaalse äraproovimise tüüpilise näitena võib tuua järgmise, Saksa Demokraatlikus Vabariigis hiljuti läbiviidud «koolikatse». Vabariigi mitmes osas asuva 30 algkooli viiendas klassis seati sisse vene keele õpetamine eesmärgiga kindlaks teha, kas on võimalik, nädalatundide arvu suurendamata, õpetada algkoolis võõrkeelena ka vene keelt (mida selle iseärasuste tõttu mõned lugesid saksa laste jaoks liig raskeks).<sup>5</sup>

<sup>4</sup> C. V. Good and D. E. Scates. *Methods of Research, Educational, Psychological, Sociological*, New York, 1954, lk. 720.

<sup>5</sup> J. Dembowski, *Ein Schulversuch in Russisch*. «Pädagogik», N 5, 1957, lk. 376—378.



Selliste «koolikatsete» kohta võib ütelda järgmist. Kui katse tulemused osutuvad täiesti positiivseiks, võib küsimust, mida puudutas katse, lugeda selles mõttes lahendatuks. Osutuvad aga katse tulemused negatiivseiks, siis on veel vaja välja selgitada, mis on olnud selle põhjuseks. Näiteks uue õppeaine õpetamisel saadud negatiivsed tulemused võivad oleneda mitte üksnes sellest, et õppeaine on antud klassi õpilaste jaoks liiga raske. Nende põhjuseks võib olla ka küllaldase ettevalmistusega õpetajate, sobivate õpperaamatute ja vajalikkude õppevahendite puudumine, õpilaste ja nende vanemate eitav suhtumine aine õpetamisse jt.

Viimaks tarvitatakse terminit *pedagoogiline eksperiment* mõnikord ka niisuguste pedagoogilise uurimise vormide kohta, nagu *eksperimentaalne töö, eksperimentaalne kontrollimine* jt., kus teiste elementide kõrval esineb ka eksperimendi — uuritava nähtuse kavakindla mõjutamise elemente. Ka selliste pedagoogiliste eksperimentide näiteid võib leida pedagoogilises kirjanduses.<sup>6</sup>

Ka teiste pedagoogika-alase eksperimentaalse uurimise vormide kohta peale pedagoogilise eksperimendi sõna kitsamas tähenduses võib enamasti öelda sama, mis oli öeldud pedagoogilise eksperimendi enda kohta. Selleks et nende rakendamine võiks tunduvalt kaasa aidata üksikute pedagoogiliste probleemide lahendamisele, on praegusel momendil vaja juhtida tähelepanu kõigepealt nende meetodilise osa väljatöötamisele.

---

<sup>6</sup> Vt. näiteks «Известия Академии педагогических наук РСФСР», № 43, 1952.



## TOOTMISÕPETUSE ORGANISATSIOONILISI KÜSIMUSI

A. KÕVERJALG,

*Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi vanem teaduslik töötaja*

Aluseks võttes meie vabariigi 16 katsekooli tööd ja ka teiste liiduvabariikide kogemusi võib teha mõningaid järeldusi tootmisõpetuse organiseerimise kohta.

Senised kogemused kinnitavad, et tootmisõpetuse edukas korraldamine oleneb suurel määral õpilaste, lastevanemate, kooli pedagoogilise kollektiivi ja tehase kollektiivi ettevalmistamisest, samuti tootmisõpetuse õpetajate ja instruktorite valikust, töö õigest organiseerimisest õppepraktilal, sobivast eriala valikust ja tootmisõpetuse, õppeprogrammidest.

### Õpilaste ja lastevanemate ettevalmistamine tootmisõpetuseks

Enamikus katsekoolides asusid õpilased teadlikult õppima üldainete kõrval ka tootmisõpetust. Nendes koolides oli õpilastele ja lastevanematele õigesti selgitatud uue kooli ülesandeid ja eesmärke.

Juba mitmendat aastat õpivad Tallinna 17. keskkooli õpilased elukutset Tallinna Masinaehitustehases pärast õppetööd. Poisid õpivad treiala eriala, tütarlapsed harjutavad tehniliste jooniste valmistamist tehase konstruktorite büroos. Vaatamata sellele, et nimetatud kool ei olnud sel õppeaastal 16 katsekooli hulgas, said õpilased aru töö ja õpitava eriala tähtsusest.

Kuid nii mõnelgi pool ei mõistnud õpilased ja lastevanemad õigesti tootmisõpetuse eesmärke, vaid arvasid, et edasi õppida saab ainult sellel erialal, mida koolis õpitakse. Kogemustest nähtub, et selgitustööd uue kooli ülesannetest ja eesmärkidest nii õpilaste kui ka lastevanemate hulgas ei tohi pidada teisejärguliseks küsimuseks.

Lastevanemate üldkoosolekutel ja klasside lastevanemate koosolekutel tuleks selgitada töö suurt tähtsust noorte kasvatamisel. On vaja tuua konkreetseid näiteid selle kohta, kuidas tööd armastavad lapsed jõuavad nii koolis kui ka elus hästi edasi. Ühtlasi tuleks suurt tähelepanu osutada sellele, kuidas kasvatada last tööd armastama ja milline peab siin olema kooli ning kodu koostöö.

On soovitatav, et lastevanemate koosolekutel esineksid kooli baas-tehaste juhtivad töötajad. Nad peaksid ka omalt poolt aitama kummutada mõne lapsevanema väärarvamust, et õppimist ja tootmistööd ei olevat võimalik siduda.

Lastevanematele tuleb selgitada, et tehnika praeguse arenemistaseme tõttu vajavad ka töölisel keskhariidust, et edukalt juhtida automaate ja poolautomaate. Peale selle annab keskhariidus õpilasele võimaluse ükskõik millal pärast keskkooli lõpetamist astuda kõrgemasse õppeasutusse.

Klassijuhatajad ja kooli juhtkond peaksid vestlema individuaalselt nende lastevanemate ja õpilastega, kellele ei ole täiesti selged tootmisõpetuse eesmärgid.

Võimaluse korral tuleks enne tootmisõpetuse alustamist organiseerida lastevanematele ja õpilastele ekskursionsioon tehasesse, kus õpilased töötama hakkavad. Samuti on soovitatav korraldada ekskursionsioon katsekoolidesse, kus juba käesoleval õppeaastal üldainete õpetamine toimus paralleelselt tootmisõpetusega. Nende koolide töökogemuste tundmaõppimine ja õpilaste tööga tutvumine, vestlused õpetajate ja tehase töötajatega aitavad veenda kõhklevaidki lastevanemaid töökasvatuse suures osatähtsuses noore põlvkonna kasvatamisel.

Tähtsat osa selgitustöös etendab ka lastevanemate komitee juurde loodud tootmisõpetuse sektor. Selle liikmeiks (5—6) peaksid olema teadlikud ning avara silmaringiga lapsevanemad, mõne ala asjatundjad. Tähtis osa selgitustöös on muidugi ka kooli komsomoliorganisatsioonil.

Klassikoosolekutele tuleks kutsuda eesrindlikke noortöölisi, kes eduka tootmistöö kõrval täiendavad oma teadmisi õhtukoolis, tehnikumis või ülikoolis. Oma esinemistes rõhutagu nad eriti tootmis- ja õppetöö sidumise vajalikkust.

Juba kevadel peaksid koolide ja baastehaste komsomoli-algorganisatsioonid korraldama ühiseid koosolekuid, kus arutataks tootmisõpetuse küsimusi. Ka ühised puhkeõhtud aitavad lähendada kooli- ning tehasehoori.

### Pedagoogide ettevalmistamine tootmisõpetuseks

Nii meie kui ka teiste liiduvabariikide paljudes katsekoolides vaadatakse tootmisõpetusele veel liiga kitsalt, see isoleeritakse üldistest kooli ja elu sidemete tugevdamise probleemidest. Seetõttu tegelevad nii mõneski koolis tootmisõpetusega üksnes direktor ja tootmisõpetuse õpetaja, teisi õpetajaid see küsimus ei huvita.

On muidugi aineõpetajaid, kes on tuttavad baastehase tehnoloogiaga ja on ka ise omandanud mingi kutseala. Nii on Tallinna 17. keskkooli füüsika õpetajal Kukatsil autojuhikutse ja ta tunneb ka freesimistööd. Tema juhtimisel tegid õpilased kooli autole kapitaalremondi ja õpivad praegu treiali eriala Tallinna Masinaehitustehases. On selge, et õpetajate mitmekülgsed oskused ja teadmised tegelikult elust on õpilastele kõige paremaks eeskujuks õppimise ja tootva töö sidumise vajalikkuse mõistmisel. Õpetaja, kes tunneb ka tootmist, võib tuua oma tundides huvitavaid näiteid kaasaegsest tehnikast ja tootmisest, ta oskab õpitava tihedalt siduda tegeliku eluga. Seda ei tee aga kahjuks veel kõik õpetajad.

Käesoleval õppeaastal hakkas mõni aineõpetaja tootmisõpetuse vastu huvi tundma alles siis, kui õppeedukus tema aines oli juba langemas. Nüüdki seisnes «huvi» tundmine ainult selles, et õppeedukuse langemise põhjuseks peeti õpilaste tootmistööd tehases.

Kui õppeedukus mõnes katsekoolis tootmisõpetuse algperioodil langeski, siis ei olnud see tingitud tööst tehases, vaid sellest, et õpetajad, eriti klassijuhatajad, ei kontrollinud õpilase päevarežiimi tootmistöö päevadel küllaldaselt. Õppepraktika aega ja sellele eelnenud koolipäeva kasutasid õpilased sageli ebaotstarbekalt ja koolitunnid valmistati ette pealiskaudselt. Kui õpilased harjusid õigesti jaotama aega, paranes tun-

duvalt ka õppeedukus. Suuremas osas katseklassides on see eelmise õppeaastaga võrreldes tõusnud ja õpilaste ellusuhtumine on muutunud tõsisemaks. Eriti häid tulemusi on saavutatud Tartu 7. keskkoolis.

Et pedagooge paremini ette valmistada oma aine õpetamiseks uutes tingimustes, tuleks koolides luua elujõulised polütehniliste ja humanitaarainete komisjonid, kus tulipunktis peaksid olema õpetamise elulähedasemaks muutmise ning õppeainete ja tootmisõpetuse seostamise probleemid, seda vähemalt kooli ümberkorraldamise perioodil, millal on väga tähtis ka tihe koostöö õpetajate ja tootmisbaasi töötajate vahel. Tootmisbaasi spetsialistidega koos tuleks läbi arutada tootmisõpetuse programmide projektid tootmisõpetuse üld- ja eriainete osas, et konkreetsetes tingimustes luua tihe side üld- ja eriainete õpetamise vahel. Tulevikus on lubatud programme kohandada kooli konkreetsetele tingimustele, mistõttu on eriti vajalik praktikute ja üldainete õpetajate koostöö.

Vestlustes katseklasside õpilastega on selgunud, et tootmistöö on süvendanud ja konkretiseerinud õpilaste poolt üldainete tundides omandatud teadmisi. Seetõttu on paremad tootmisõpetuse õpetajad oma aine õpetamise rajanud õpilaste poolt üldainete tundides omandatud teadmistele. Samuti on paljud õpetajad üldhariduslike ainete tundides oskuslikult kasutanud ka õpilaste poolt tootmistöös omandatud kogemusi.

Nagu kogemused on näidanud, saavutatakse kõige suuremat edu koolitöö sidumisel eluga just nendes koolides, kus on hästi koordineeritud töö aine- ja tootmisõpetuse õpetajate vahel.

Et koordineerida tootmisõpetuse organisatsioonilisi ja meetoodilisi küsimusi, tuleks luua iga kooli juurde tootmisõpetuse nõukogu. Sinna kuuluksid polütehniliste ainete komisjonist kõige aktiivsem füüsika, keemia, matemaatika, joonestamise ja tootmisõpetuse õpetaja. Peale selle üks esindaja lastevanemate komitee juures töötavast tootmisõpetuse sektorist, tehases tootmisõpetuse eest vastutav töötaja, kooli direktor ja õppealajuhataja. Kuni koolides puudub direktori asetäitja tootmisõpetuse alal, peaks mainitud nõukogu tööd juhtima direktor. Nõukogu peaks kujunema tootmisõpetuse organisaatoriks ja juhtijaks nii koolis kui ka tehases. Ta peaks välja selgitama võimalused õppe- ja tootmistöö sidumiseks antud koolis, tutvustama õpetajaid baasettevõtte tootmistööga ja juhendama polütehniliste ainete komisjoni tööd.

Head eeskuju võivad selles anda Riia 46. keskkooli õpetajad, kes enne katseklassis õpetamist töötasid suvisel koolivaheajal 2—3 nädalat baastehase tsehhides. Sügisel näitasid nad oma tööplaanides konkreetset, kuidas nende poolt õpetatavat ainet siduda tehases õpitavaga ja kuidas aine õpetamisel tugineda õpilaste poolt tehases omandatud teadmistele.

Ka humanitaarainete õpetajad peaksid ainekomisjonis arutama õppeainete elulähedasemaks muutmise küsimust ja võimaluse piires siduma neid tootmistööga tehases. Nii laskis Tartu 7. keskkooli 9. klassi eesti keele õpetaja õpilastel kirjutada kirjandi praktikast tehases. Õpilased tundsid, et kõik õpetajad koolis on huvitatud nende tööst, mis aitas tõsta õpilaste silmis tootmispraktika tähtsust.

Õpetajate tihe side tootmisbaasi töötajatega lubab ka paremini kontrollida õpilaste käitumist tehases ning klassijuhatajatel paremini planeerida õppe- ja kasvatus- ning klassiväliseid tööd.

## Baastehase kollektiivi ettevalmistamine tootmisõpetuseks

Kasvatuslikust küljest on tähtis, et õpilased saadetakse praktikale tehasesse, kus valitseb kõrge tootmiskultuur.

Nii mõneski tehases arvati algul, et õpilaste väljaõpe siin ainult segab normaalset tootmistööd. Sellest siis tekkiski mõnikord üleolev suhtumine noortesse. Nii juhtus algul ka Tartu 4. keskkooli tütarlastega, kes hakkasid õppima montaažilukksepa eriala. Mõned baastehase töölised rääkisid tütarlastele, et see ala neile ei sobivat, vaid olevat rohkem meeste ala.

Hoopis teisiti oli Tartu 7. keskkooli õpilastega, kes läksid õppepraktikale Tartu Autoremonditehasesse. Nende tööd juhendab seal suure staažiga meister, kes suhtub õpilastesse pedagoogilise taktiga. Ka masinaehitustehases «Ilmarine» abistavad tootmispraktikal tootmisõpetuse juhendajat kaks endist vabrikutööliset, pensionärid Valdre ja Diman. Nad tunnevad oma ala põhjalikult, neil on head pedagoogilist vaistu ja nad on võitnud õpilaste hulgas suure autoriteedi.

Mõnes tehases jätab soovida õpilaste pedagoogiline kohtlemine. Vahel lausutakse noorte kuuldes ebasüüdsaid sõnu ja näidatakse halba eeskuju. Nii ei kasutanud Tallinna Masinaehitustehases, kus õppepraktika muidu on eeskujulikult organiseeritud, mehaanikatsehhis ükski treial treimisel kaitseprille. Kui ma ühelt õpilaselt küsisin, miks ta kaitseprille ette ei pane, vastas see, et siin ei tegevata seda ükski tööline.

Ülaltoodust selgub, et baastehaste tööliste ettevalmistamiseks tootmisõpetusele tuleb osutada rohkem tähelepanu. Õpilane peab tundma juba esimesest praktikapäevast alates end sõprade ja seltsimeeste hulgas, kes teda nõu ja jõuga abistavad ega vaata talle üleolevalt.

Suurt osa tööliste ettevalmistamisel õpilaste vastuvõtuks peaksid etendama tehaste ühiskondlikud organisatsioonid. Häid tulemusi annavad tehase ja kooli ühiskondlike organisatsioonide ühised koosolekud ja nõupidamised, kus arutatakse tootmisõpetuse küsimusi. Peale selle tuleks kogu tehase kollektiivi informeerida noorte saabumisest tehasesse ja paluda kaasabi noorte õigel kasvatamisel.

Häid tulemusi on andnud ka šeflus õppepraktikal viibivate noorte üle. Nii võttis Tallinna Masinaehitustehase kommunistlik noor Leo Raun mõned aastad tagasi oma šefluse alla õppepraktikal viibivad Tallinna 17. keskkooli õpilased. Nüüd on saanud temast õpilaste tõeline kasvataja ja õpetaja, kes on kujunenud n.-õ. kooli mittekoosseisuliseks pedagoogiks.

On selge, et tehases, kus praktikal viibivad õpilased on tihti laiaili paisatud erinevatesse töökohtadesse, on ühel inimesel raske jälgida korraga 12—15 õpilase tööd. Siin saaksid ühiskondliku töö korras tõhusat abi osutada õpilaste juhendamisel tehase kommunistlikud noored ja vanad tööveteranid-pensionärid. Peale selle jälgiksid nad noorte käitumist tehases ja koolinoorte ning tööliste vahel kasvatuslikult õigete suhete kujunemist.

Nagu eespool märgitud, etendavad sõbralike suhete tekkimisel tehase- ja koolinoorte vahel suurt osa ühised üritused. Tallinna 16. keskkooli õpilased võtsid mõni aasta tagasi aktiivselt osa kooli šefi, Kaubandusliku Inventari Tehase isetegevusringide tööst. Õpilased nagu sulasid ühte tehase kollektiiviga ja pärast keskkooli lõpetamist asusid mitmed neist samasse tehasesse tööle.

## Tootmisõpetuse õpetajate ja instruktorite valikust

Tootmisõpetuse õpetajate valik on väga vastutusrikas ülesanne, sest sellest sõltub ju kõige rohkem noortele õigete oskuste ja vilumuste andmine. Meie koolid on praegu valinud peamiselt kaks teed: tootmisõpetuse õpetajaks on kas kooli tööõpetuse õpetaja või baastehase spetsialistid.

Nii ühel kui ka teisel valikul on oma negatiivsed ja positiivsed küljed. Esimesel juhul tunneb tootmisõpetuse õpetaja hästi pedagoogikat ja oma ala metcodikat, samuti on tal tavaliselt kõrgem või kesk-eriharidus, mis eeldab õpetatava teoreetilise materjali küllalt põhjalikku esitamist. Samuti tunneb kõrgema haridusega spetsialist küllaldaselt üld- ja polütehnilisi õppeaineid, mistõttu ta oskab õpetamisel toetuda õpilaste poolt üldhariduslike ainete tundides omandatud teadmistele. Nendel õpetajatel ei ole aga tavaliselt suuri praktilise töö kogemusi, samuti ei ole neil sellist tihedat sidet tehasega kui tehases töötaval spetsialistil.

Teisel juhul tunneb tootmisõpetuse õpetaja tavaliselt hästi oma ala praktilist külge, kuid on nõrgem teoorias. Hea kontakt on tal aga tehase juhtkonnaga, ta tunneb hästi tehase tootmistehnoloogiat ja saab seetõttu kiiresti ning operatiivselt organiseerida õpilaste tööd tehases.

Läti NSV koolides on praktiseeritud veel sellist moodust, et teoreetilist õppematerjali esitab õpilastele keegi tehase insener-tehnilisest personalist, praktilisi töid juhendab aga suure staažiga kõrgema kateegooria tööline.

Nagu näitavad meie katsekoolide senised kogemused, tuleks esialgu eelistada tootmisõpetuse õpetajana tehase töötajat, sest praegu, kus kõige enam esineb organiseerimise raskusi, on eriti vajalik töö hea ja operatiivne organiseerimine tehases. Eriala teooriat võiks muidugi õpetada tehase kõrgema haridusega insener-tehniline töötaja. Teatud raskused esinevad sel juhul tasu maksmisel, sest keskkoolidel ei ole praegu võimalik maksta tasu üksikute tundide eest. Et tulevikus on ette nähtud tootmisõpetuse üldainete osas terve rida eridistsipliine (sotsialistliku tootmise alused, tehniline joonestamine, masinaõpetus, elektrotehnika), mida üks õpetaja ei suuda edukalt õpetada, siis tuleks senine tasumaksimine tootmisõpetuse osas ümber korraldada.

Masinaõpetust ja elektrotehnikat peaks õpetama tulevikus kas kooli füüsika õpetaja või vastav asjatundja baastehasest. Tehnilist joonestamist võiks anda sama õpetaja, kes õpetab tootmisõpetuse eriainet, sest tema oskab paremini rõhutada seda osa õpitavast, mida antud alal tootmistöös kõige enam vaja läheb. Nii eriala teoreetilist kui ka praktilist osa peaks tulevikus õpetama kõrgema haridusega spetsialist. On soovitav, et see spetsialist oleks mõne aasta tootmistööl ja asuks siis tööle pedagoogilisel alal.

Paralleelselt tootmisõpetuse õpetajatega peaksid võimaluse korral õpilaste praktilise väljaõppega tegelema ka ühiskondlikud instruktorid kas tehase ühiskondlikest organisatsioonidest või eesrindlike tööliste hulgast. Tehasel on sellistele instruktoritele võimalik ka mõnevõrra tasuda kaadri ettevalmistamise või ametiühingu summadest ja direktorifondist, kool aga saab tasu maksta ainult tootmisõpetuse õpetajale.

Kuid õpetaja ja instruktori isiklikud omadused peavad rahuldama pedagoogile esitatavaid nõudeid. Nad peavad ise omama kõrget töökultuuri ning olema õpilastele oma käitumisega eeskujuks.

## Tootmispraktika organiseerimine

Tootmispraktika õigest organiseerimisest olenevad suurel määral õpilaste poolt omandatavad vilumused ja oskused. Tartu 7. keskkooli juhtkond on loonud tihedad sidemed tootmisbaasidega, kus õpilased on praktilised. Nende tehaste ühiskondlikud organisatsioonid ja direktioonid on loonud omalt poolt kõik võimalikud eeldused noorte paremaks õpetamiseks. Nii on kõigil Tartu Aparaaditehases praktilisel oleval 9. klassi õpilastel töökohad tehases ja vastavad instrumendid. Õppetöö toimub ühes tsehhis, mistõttu meistritel on seda kerge juhendada. Head töötamistingimused on sama kooli õpilastel ka Tartu Autoremonditehases. Alates uuest õppeaastast luuakse seal aga õpilaste jaoks spetsiaalne õppetsehh ajakohase sisseseadega. Tänu töö heale organiseerimisele on õpilased kiiresti omandanud nõutavad vilumused ja oskused ning neil kõigil on tõsine huvi töö ning õpitava elukutse vastu.

Sageli aga ei arvesta koolid tehaste ettepanekuid, mistõttu ka õpilaste tootmispraktika selle all kannatab. Tehas täidab riiklikku plaani ja annab rahvamajandusele vajalikku toodangut, seepärast ei tohi tootmine seal kannatada õppepraktikal viibivate õpilaste tõttu. Nii tegi tehase «Ilmarine» direktioon Tallinna 1. keskkoolile ettepaneku treialite grupi väljaõpet alustada tehases laupäeviti kella 13-st, millal tehase mehaanikatsehhis asuvad treipingid on suuremalt osalt vabad. Kool aga millegipärast ei olnud selle ettepanekuga nõus ja saatis nii lukkseppade kui ka treialite grupi õpilased tehasesse üheaegselt laupäeval kella 7-ks. Tulemuseks on see, et paljud õpilased peavad leppima tehase treialite töö pealtvaataja osaga, sest nimetatud ajal on kõige rohkem 3 vaba treipinki. On selge, et selline praktika ei anna nõutavaid tulemusi ega tõsta ka õpilaste huvi õpitava elukutse vastu. Öhtupoolne aeg ei tohiks olla põhjuseks, miks õpilasi tehasesse ei saadeta, sest sama kooli tütarlastel algab tootmispraktika tekstiilikäitises «Punane Koit» laupäeval kella 18-st. Ka Tartu 7. keskkooli 9. klassi õpilased töötavad tehastes kella 17—22-ni, sest siis on tagatud igale õpilasele oma töökoht.

On ilmne, et mõne aasta pärast, kui kõik vabariigi koolid lähevad üle tootmisõpetusele, ei suudeta tehastes tagada kõigi õpilaste korralikku väljaõpet. Seetõttu tuleb ära kasutada ka koolide juurde loodud töökojad. Tallinnasse on kavatsus lähemal ajal ehitada ülelinnaline õppe-tootmisbaas, kus sisustatakse ajakohased õppe-tootmistsehhid metalli-, puidu-, ehitus-, elektro- ja raadiotehnika ning õmblustöö tegemiseks. Peale õppetsehhide on siin ette nähtud ka rida ajakohase sisseseadega õppekabinette, kus toimuksid laboratoorsed tööd, praktikumid ja teoreetilised tunnid mitmesugustel erialadel. Selles tootmisbaasis võiks kahes vahetuses õppepäeva jooksul töötada 800—850 õpilast. Peale selle kujuneks õppe-tootmisbaas eriainate õpetajate vabariiklikuks metoodiliseks keskuseks, noorte tehnikute metoodiliseks suunajaks ja juhendajaks, õppetööst vabal ajal aga tegutseksid baasi ruumides noorte tehnikajaama ringide liikmed. Suvevaheajal võivad pealinna tehased õppe-tootmisbaasi kasutada tehnilise miinimumi kursuste korraldamiseks. Tööd baasi tsehhides juhendaksid vilunud meistrid ja spetsialistid.

Muidugi ei eelda tootmisbaasi olemasolu seda, et õpilased jääksid kõrvale tootmistööst tehases. Tootmisbaasi tsehhides omandaksid nad vilunud meistrite juhendamisel õiges metoodilises järjekorras vaid õpitava ala esimesi oskusi ja vilumusi. Kooli tootmisõpetuse nõukogu

peabki enne õpilaste tehasesse saatmist igati kaaluma, kuidas ja kus (kas kooli õppetöökojas või tehases) on võimalik paremini ja metoodiliselt õigesti õpetada töö algvõtteid. Nii leidis Tallinna 2. keskkooli juhtkond, et õigem on noortele treimis- ja lukksepatöö algvõtteid õpetada Tallinna Merekooli õppetöökojas, kus iga noor võis saada omaette töökoha. Alles teisel õppeaastal siirduvad juba praktilisi oskusi omavad õpilased tööle baastehasesse. Vaatamata sellele, et Tallinna 2. keskkoolil endal on väga hea elektrotehnika kabinet, leiti, et veelgi paremaid praktilisi oskusi elektrikutele saab anda Tallinna Ehitustehnikumi elektrotehnika kabinetis, mistõttu õpilased suunati sinna praktilistele töödele.

### **Tootmisõpetuse erialade valikust**

Tootmisõpetuse eriala valikul tuleks lähtuda järgmistest printsiipidest:

1) spetsiaalsus ei tohiks õpilasi pärast keskkooli lõpetamist siduda ainult ühe tehasega, vaid nad peaksid võima töötada ükskõik millises tehases vastavalt oma õpitud erialale;

2) eriala õppimine toimugu laial polütehnilisel alusel, et noor saaks kergesti asuda tööle ka mõnel õpitud eriala sugulerialal;

3) valitud eriala vastaku õpilaste tervislikule seisundile ja rahuldagu hügieeni nõudeid;

4) eriala valikul lähtutagu rajooni või linna tööstuse ja põllumajanduse arengu perspektiividest;

5) tuleb arvestada õpilaste huvi õpitava eriala vastu.

Mõnes koolis lähtuti eriala valikul sellest, kas baastehas vajab vastavat kaadrit või mitte. Kuid selgus, et tehas vajab õpitava eriala spetsialiste vaid mõne järgneva aasta jooksul, hiljem aga mitte. On ilmne, et eriala valikul ei saa ainult baastehase vajadustest lähtuda, vaid tuleb arvestada kogu areneva tööstuse vajadust kohapeal.

Enne õpilaste õppepraktikale suunamist tuleb lasta kooliarstil hooliga kontrollida õpilaste tervist, et selgitada, kas õpilane üldse võibki töötada valitud erialal. Õpilaste tervislikku seisundit tuleb muidugi pidevalt kontrollida ka tootmisõpetuse ajal.

Eriala valikul peab arvestama võimaluse piires ka õpilaste huvi ühe või teise elukutse vastu. Kuid huvivid ei tohi lasta kujuneda stiihiliselt. Kooli pedagoogid peavad nii lastevanemate kui ka õpilaste hulgas tegema selgitustööd kooli poolt valitud erialade tähtsuse selgitamiseks. Siin tehti käesoleval õppeaastal vigu. Nimelt lasti mõnes koolis asi minna stiihiliselt ja valiti õpilaste soovide põhjal koolile eriala. Need erialad ei rahulda aga sageli koolile püstitatud ülesandeid. Nii ei tahaks kodunduse eriala kuidagi mahtuda tuleviku kooli raamidesse. Millises rahvamajandusharus hakkaks noor selle erialaga tööle pärast keskkooli lõpetamist? Kodundus kui vajalik õppeaine tütarlastele jäi ca 70 tunni ulatuses ka keskkooli vanema astme õppeplaani, kuid erialaks ei tohiks seda siiski lasta kujuneda.

### **Tootmisõpetuse eriainate programmid**

Tootmisõpetuse üldainete ja mõnede sagedamini esinevate eriainate programmid on koostatud Haridusministeeriumi tootmisõpetuse komisjoni poolt. Harvemini valitavate erialade programmid peaksid aga koostama koolid ise tootmisõpetuse nõukogu juhtimisel. Need program-



mid kinnitatakse hiljem Haridusministeeriumi ainekomisjonis. Tootmisõpetuse eriainetega programmid tuleks koolides koostada alljärgneva plaani kohaselt:

1) õpitava kvalifikatsiooni karakteristik, milles näidatakse, mida peab oskama ja teadma õpilane valitud erialal pärast tootmisõpetuse lõpetamist;

2) temaatiline plaan, milles näidatakse iga teema läbivõtmiseks ettenähtud tundide arv eraldi teooria ja praktika osas;

3) teoreetilise osa programm, kus on loetletud õpilastele õpetatavad erialased teadmised ja näidatud nende õpetamiseks kulutatav aeg;

4) praktilise osa programm, kus on märgitud, millises järjekorras toimub õpilaste oskuste ja vilumuste arendamine eriala õppimisel.

Tööstusliku suunaga koolides on eriaine õppimiseks ettenähtud 710 tundi, millest 195 tundi kulutatakse teoreetilisele kursusele ja 515 tundi praktilisteks töödeks õppebaasides. Ka teooria õppimine peab toimuma praktikumina, mida programmide koostamisel tuleb tingimata arvestada.

Tootmisõpetuse nõukogu peab eriainetega programmide koostamisel lähtuma sellest, et nende õpetamine toetuks nii üldhariduslikes kui ka tootmisõpetuse üldainetes õpilaste poolt omandatud teadmistele.

### Kokkuvõte

Et edukalt lahendada tootmisõpetusega seotud küsimusi, tuleks eeskätt tähelepanu osutada tootmisõpetuse järgmistele organisatsioonilistele küsimustele:

1) Koolide pedagoogilistes kollektiivides tuleks revideerimisele võtta senised koolisisese meetodilise töö vormid.

2) Kõik kooli pedagoogilise kollektiivi liikmed peaksid aktiivselt osa võtma kooli tootmisõpetuse ja kooli elule lähendamise probleemide lahendamisest.

3) Nii lastevanemate, õpilaste kui ka baastehase töötajate hulgas tuleb parandada tootmisõpetuse kohta tehtavat selgitustööd.

4) Tootmisõpetuse organisatsiooniliste küsimuste lahendamisele tuleks kaasa tõmmata nii kooli kui ka tehaste ühiskondlikud organisatsioonid.

5) Tootmisõpetuse organisatsiooniliste ja meetodiliste küsimuste lahendamiseks tuleks koolis luua tootmisõpetuse nõukogu ja tootmisõpetuse sektor lastevanemate komitee juurde.

6) Koos baastehase ühiskondlike organisatsioonidega tuleb valida koolile heade pedagoogiliste ja erialaste võimetega eriainetega õpetaja.

7) Tootmisõpetuse eriala valikul tuleb silmas pidada seda, et pärast kooli lõpetamist oleks õpilasel võimalik töötada õpitud erialal peale baastehase ka teistes tehastes või asuda tööle sugulaserialal.

8) Kui koolil on valitud selline eriala, mille õppimiseks ei ole koostatud Haridusministeeriumi ainekomisjonis õppeprogrammi, peaks tootmisõpetuse nõukogu asuma kohe selle koostamisele.

Nagu näitavad Tartu 7. keskkooli ja teiste katsekoolide tänavused kogemused, oleneb tootmisõpetuse edukus suurel määral organisatsioonilisest tööst. Hea organiseerimine suurendab õpilastes huvi tootmistöö vastu ja nad võivad lühikese ajaga saavutada erialal märgatavaid tulemusi. Seepärast tuleks koolides juba praegu täit tähelepanu osutada tootmisõpetuse ülemineku küsimustele ning teistele kooli ja elu lähendamise probleemidele.



## Koolide ettevalmistamisest uueks õppeaastaks

J. TOOMAS,

Valga rajooni haridusosakonna juhataja

Igal aastal seisab haridusorganite ees vastutusrikas ülesanne valmistada uueks õppeaastaks hästi ette kõik koolid ja lasteasutused. Et tagada koolides õppeaasta esimesest päevast alates normaalne õppetöö, on vaja varakult teha ettevalmistusi. Kuidas sellega on toime tulnud meie rajoonis, sellest alljärgnevas.

### 1959/60. õppeaastaks valmistumine

1959. a. jaanuaris koostas haridusosakond koos ametiühingu rajoonikomiteega vastava plaani. Moodustati uue õppeaasta ettevalmistamise rajoonikomisjon, kuhu kuulusid täitevkomitee ja EKP Valga Rajoonikomitee juhtivad töötajad, koolide direktorid jt.

Veebruarikuus toimus koolidirektorite ja -juhatajate nõupidamine, kus üksikasjalikult arutati läbi üldine plaan ja fikseeriti koolide kaupa vastavad kohustused. Uueks õppeaastaks valmistumise plaan hõlmas kõiki olulisi küsimusi, nagu koolide remont, varustamine õppevahenditega, õpilaste suvevaheaja veetmine, õpetajate enesetäiendamise ja puhkuse organiseerimine, koolihoonete elektrifitseerimine jne. Iga tööloigu eest määrati vastutav organisaator rajooni ulatuses. See plaan kinnitati Valga rajooni TSN Täitevkomitee poolt. Veebruarikuu jooksul arutati uue õppeaasta ettevalmistamise küsimust kohtadel. Arutlusest võtsid osa ka kolhooside esimehed, sovhooside direktorid jt. Moodustati kohalikud komisjonid külanõukogude juurde, kes abistasid kooli tööde organiseerimisel.

Remont- ja ehitustööd. Koolid võtsid endale kohustuse teha koolimajade sanitaarremont ühiskondlikus korras, riiklikke summasid kasutamata. Nad tulid toime endale võetud kohustustega. Hästi kasutati mitmetes koolides ära lastevanemate abi. Kõrvale ei jäänud ka kohalikud kolhoosid ja šefid. Nii eraldas kolhoos «Tulevik» Tõrva 7-klassilisele koolile värvide ostmiseks 3000 rubla. Remondimaterjale andsid koolidele Hargla, «Võidu», «Üksmeele» jt. kolhoosid.

Hästi töötasid remonttöödel ka õpilased, eriti Valga 1. keskkooli, Taheva ja Keeni kooli noored. Sanitaarremondi kvaliteediga võis täiesti rahule jääda. Paralleelselt sanitaarremondiga parandati ja korrastati koolimööbel omade jõududega. Juba 10. juuniks lõpetati kõikides koolides, kus ei olnud ette nähtud kapitaalremonti, ruumide ja mööbli jooksev remont. Üldse tehti remonti ühiskondlikus korras rohkem kui 130 000 rubla ulatuses.

Edukalt kulges töö uusehituste püstitamisel. Juba varakevadel otsustas Taheva kooli kollektiiv ehitada uue töökoja. Materjali saamisel abistasid teda šefid: kohalik metsapunkt ja kolhoos. Iga õpilane kohus-

tus töötama suvevaheajal ehitusel 30 tundi, kuid see kohustus ületati enamiku õpilaste poolt. Käsikäes töökojahoone ehitamisega alustati ka õpetajate ja kooli teenistujate poolt sauna ja pesuköögi ehitustöödega. Tõhusalt abistasid kooli staadioni rajamisel ümbruskonna noored, kooli endised kasvandikud. Uue õppeaasta alguseks valmiski 70 kohaga töökoda, kus on ette nähtud ruumid puidu- ja metallitöö, tütarlaste käsitöö ja kodunduse tundide läbiviimiseks. Puidu- ja metallitöökoja sisustamisel ja vastavate masinate muretsemisel aitas tublisti kaasa Hargla kolhoos. Taheva koolis ulatus ühiskondlikus korras tehtud ehitustööde maht 90 000 rublani.

Ehitustööga tegelesid õpilased ka teistes koolides. Puka ja Valga 2. keskkoolis alustasid noored kevadel kasvahoone ehitamist, millest võttis osa enamik 8.—11. klasside õpilasi. Mõlemad ehitused suudeti lõpetada aasta alguseks.

Rajoon võttis kohustuse rajada 1963. aastaks kõigi 8-klassiliste ja keskkoolide juurde soojad kasvuhooned. Eeloleval suvel alustatakse nende ehitamist Restu, Hummuli, Mõniste, Keeni ja Taheva 7-klassilises koolis ning Tsirgulinna keskkoolis. Tsirgulinna keskkool annab eeloleval kevadel esimese lennu lõpetajaid, kes on üksmeelselt otsustanud kasvahoone püstitada oma klassikollektiiviga. Ühtlasi rajatakse lõpetajate poolt koolimaja eest kulgeva tänava äärde puiestee.

Kasvuhoonete ehitamisel on aidanud tublisti kaasa šefid. Enamiku materjale, nagu puitu, kive ja tsementi, on koolid saanud kolhoosidelt, sovhoosidelt ja tööstusettevõtelt. Mitmete koolide ja kolhooside ning sovhooside vahel on sõlmitud vastastikuse abistamise lepingud. Näiteks lõpetati möödunud kevadel Tõrva 7-klassilise kooli sooja kasvahoone ehitamine, mille aitas püstitada kolhoos «Tulevik». Kool omakorda kasvatas kolhoosile üle 1 000 000 söödakapsa istiku, hooldas maisi ja abistas kolhoosi mitmesugustel hooajatöödel. Selliseid näiteid võiks tuua palju.

Kasvuhoonete rajamisega suudame kindlustada aastaringelt taimekasvatusalaste praktikumide läbiviimise ja seega arendada õpilastes huvi aianduse vastu.

Koolide kapitaalremont tehti rajoonis õigeaegselt ja kvaliteetselt. Remonttöödega alustati juba veebruaris. Suurematel objektidel tehti õppetöö ajal remonti ruumides, kus see otseselt ei seganud õppetööd. Selle tulemusena suudeti õppeaasta lõpuks teha juba hulgaliselt pottsepa- ja osaliselt ka viimistlusteid.

Suurt abi osutas haridusosakonnale uueks õppeaastaks valmistumisel Valga Rajooni TSN Täitevkomitee. Juunikuul algul kuulati täitevkomitee istungil ära ehitus-remondikontori juhataja aruanne koolide kapitaalremondi käigust, mille tulemusena kohustati remondikontori juhtkonda suunama põhiliselt kõik remondibrigaadid koolidesse. Samal istungil kinnitati ka tööde graafik ja tähtajad iga objekti kohta. Istungil kinnitatud graafiku täitmist jälgis pidevalt täitevkomitee juhtkond, nii et kõigis koolides suudeti kapitaalremont lõpetada 20. augustiks.

Täitevkomitee eraldas rajooni üleplaanilistest kasumitest täiendavalt koolidele kapitaalremondiks 160 000 rubla ja abistas ka materjalide hankimisel.

Tõsiseks puuduseks, mis andis end tunda nii meil kui ka kogu vabariigis, oli remondimaterjalide hiline üleandmine rajoonidele. Põhiliselt hakati materjale suuremal hulgal üle andma alles II kvartalis. Ei arvestatud seda, et osa töid saab koolides teha juba I kvartalis.

Sama puudus kordub ka tänavu. Valga rajoonis on käesoleval aastal võimalik ligemale  $\frac{1}{4}$  kapitaalremonttööd teha ajal, mil koolis toimub veel õppetöö. Materjale aga ei ole küllaldaselt, sest neid pole veel rajoonile üle antud.

**Koolikohustuse täitmine.** Koolikohustuslike õpilaste nimekirjade koostamist alustati külanõukogudes varakult. Nimekirjade koostamisest ja kontrollimisest võtsid osa ka õpetajad. Juunikuu jooksul toimus nimekirjade õigsuse kontrollimine kohtadel majapidamiste järgi. Ühtlasi selgitati välja ka majanduslikult kehvemad õpilased ja leiti võimalusi nende abistamiseks. Haridusosakonna ja koolide poolt tõsteti kolhooside ees üles õpilaste toltlustamise küsimus kolhooside arvel. Kolhooside juhatuste laiendatud koosolekuil ja kolhoosnikute üldkoosolekuil selgitati haridusosakonna ja koolitöötajate poolt õpilaste toltlustamise vajadust. Kuigi ülalnimetatud ettepanek leidis esialgu mõningate kolhooside juhatuste poolt vastuseisu, suudeti asi siiski võrdlemisi hästi korraldada. Rajooni koolide 1044 õpilasest (kolhoosipere lapsed) said kolhooside arvel tasuta sooja lõunatoidu kogu õppeaastaks 830 õpilast. Hästi korraldasid toltlustamise kolhoosid «Üksmeel», «Võit», Ljahhovi-nimeline, «Sõprus», «Tulevik», Kalinini-nimeline ja Hargla, kes andsid kõigile oma kolhoosnikute lastele tasuta toidu.

Uuel õppeaastal suudame tõenäoliselt kõik kolhoosnikute lapsed kindlustada sooja toiduga. Vajalikud eeltööd on selleks tehtud. Nendes kolhoosides, kes käesoleval õppeaastal toltlustamist ei korraldanud, on 1960. a. tootmisplaanides vajalikud summad ette nähtud. Tahame laiendada eeloleval õppeaastal õpilaste tasuta toltlustamist ka sovhooside töötajate lastele.

Koolikollektiivide suure töö tulemusena ja kolhooside ning sovhooside õige suhtumise tõttu koolikohustuse täitmisesse suudeti rajoonis õppeaasta esimesest päevast alates kindlustada 100% -line koolikohustuse täitmine.

**Koolihoonete elektrifitseerimine.** Selles on Valga rajoon vabariigi teistest rajoonidest suhteliselt maha jäänud. 1959. aastani oli elektrifitseerimata 45% koole. Koolihoonete elektrifitseerimise küsimus tõsteti teravalt üles rajooni täitevkomitees, kus kaaluti kohapealseid võimalusi ja soovitati kolhoosidel ning sovhoosidel abistada koole elektrifitseerimistööde tegemisel.

Raskusi valmistas elektrimaterjalide hankimine, sest eraldatud fondidest ei piisanud ulatuslikeks töödeks. Sellest raskusest aitasid üle kohalikud kolhoosid ja sovhoosid, kes abistasid meid materjalide varumisel. Selle tõttu suudeti 1959. aastal elektrifitseerida 6 kooli. Kuid tööd jätkuvad käesoleval aastal veel 5 koolis. Vastavalt rajooni elektrifitseerimise plaanile, kasutades maksimaalselt kohapealseid võimalusi, suudame koolihoonete elektrifitseerimistööd täielikult lõpetada 1962. aastaks.

**Õpilaste suvevaheaja veetmine.** Koolinoorte suvepuhkuse korraldamisel lähtusime põhimõttest, et iga õpilane võtaks osa ka ühiskondlikult kasulikust tööst põllumajanduses või tööstuses. Selleks organiseerisime koolides õpilaste üldkoosoleku, kus võeti vastu kohustus, et iga 1.—4. klassi õpilane töötab välja kolhoosis, sovhoosis või tööstusettevõttes 10 tööpäeva, iga 5.—11. klassi õpilane 25 tööpäeva.

Pärast õppeaasta lõppu asuti kohe võetud kohustusi täitma. Mitmes

kolhoosis («Tulevik», «Sõprus» «Üksmeel», «Ühtlus» jm.) organiseeriti õpilastest noortebrigaad. Ka kehtestati õpilaste suhtes madalamad töönormid ja tasu maksmine rahas. Osa linnaõpilasigi läks suvevaheajaks tootvale tööle tööstusettevõtetele, kolhoosidesse või sovhoosidesse. Valga 1. kaheksaklassiline kool organiseeris vanemate klasside õpilastele Kaagjärve sovhoosis 2-nädalase töö- ja puhkelaagri. Tegelikult töökõrval tutvustati õpilastele siin põllumajanduslikke masinaid, korraldati ekskursioone farmidesse jne. Tsirgulinna keskkoolis moodustati noortebrigaad, kes läks tööle Sangaste tellisetehasesse, kus töötas kogu suve. Selliseid näiteid võiks tuua veel hulgaliselt. Üldse olid rajooni koolinoored tootval tööle üle 100 000 tööpäeva.

Rida üritusi organiseeriti ka õpilaste vaba aja sisustamiseks. Valga 1. keskkooli juurde loodi õpilaste suveklubi. See organiseeris noortele matku, ekskursioone, spordivõistlusi jm. Suveklubi tööd juhendasid õpetajad. Õpilastega organiseeriti rida matku turistide märgi saamiseks.

Juba varakevadel püstitati osakonna poolt nõue, et iga matk või ekskursioon peab taotlema kindlat eesmärki. Koolidelt nõuti ekskursiooni- ja matkapäevikute koostamist. Pedagoogiline kabinet töötas välja rea ekskursiooni marsruute Eesti NSV vaatamisväärsustega tutvumiseks, kusjuures marsruutide koostamisel arvestati ka õppeprogramme. Kui varasematel aastatel mõnedki ekskursioonid kujunesid lihtsalt eesmärgita lõbusõitudeks, siis möödunud aastal sellist väärnähet enam ei esinenud. Hulgaliselt on koolides säilitatud möödunud suveperioodist ekskursioonide ja matkade materjale albumite, päevikute ja kollektsioonide näol, mida saab edukalt kasutada õppevahenditena.

Koos Valga rajooni tervishoiuosakonnaga organiseerisime kahes koolimajas ülerajoonilised suvesanatooriumid 200 lapsele. Sanatooriumid töötasid kahes vahetuses kestusega 1 kuu. Nendes puhkasid enamikus nõrga tervisega lapsed. Esmakordselt korraldati 6 rajooni kooli juures nädalase kestusega pioneerilaagrid. Need organiseerisid koolid koos ELKNU Valga Rajoonikomiteega. Pioneerilaagrites rakendati täielikult laagrirežiimi, kasutati praktiliselt talve jooksul omandatud pioneeritarkusi ja valmistati ette uusi pioneerinstruktoreid. Eeloleval suvel kavatsime selliseid lühiajalisi laagreid korraldada iga suurema kooli juures.

Õpetajate enesetäiendamise plaan suvevaheajaks koostati rajooni pedagoogilise kabineti poolt juba möödunud õppeaasta viimasel õppeveerandil. Nähti ette rida üritusi õpetajate ainealaseks enesetäiendamiseks. Et 1959/1960. õppeaastast alates täielikult muutusid algklasside õppeprogrammid, otsustasime algklasside õpetajatele korraldada nädalase koduloo-alase lühikursuse. Kursuste korraldamise paigaks valisime looduslikult kaunis kohas asuva Mõniste 7-klassilise kooli. Pealegi asub Mõnistes vabariigi parimaid koduloomuuseume. Kursustest osavõtt oli vabatahtlik ja toimus õpetajate puhkuse ajast. Kavas olid kõige tähtsamad praktilised küsimused. Lektoritena töötasid kursustel Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi metoodik sm. Õispuu, ornitoloog sm. Lint Tartust, õpetaja Vallner Valga 8-klassilisest koolist, õpetaja Kivi Kaagjärve 7-klassilisest koolist jt. Kursustest võttis osa 46 algklasside õpetajat. Kuigi kursuste programm oli küllaltki ulatuslik (12—14 tundi tööd päevas), jäid osavõtjad kursustega rahule ja soovisid, et samalaadiline kursus korraldataks ka eeloleval suvel.

5-päevane õppe-treeningkogunemine viidi läbi ka koolide vanempioneerijuhtidele. Töö toimus laagri olukorras.

Ülesanded õpetajatele seoses augustikuu nõupidamistega tehti teatavaks enne õppeaasta lõppu. See võimaldas õpetajatel need hästi ette valmistada ja täita.

Koos ametiühingu rajoonikomitee ja pedagoogilise kabinetiga korraldati õpetajatele ka õppekursioone. Vene keele õpetajatele organiseeriti ekskursioon Mihhailovskojesse, suure vene kirjaniku A. S. Puškini elukohta.

Koolide direktoritele ja õppealajuhatajatele organiseeriti töökogemuste vahetamise eesmärgil 2-päevane ekskursioon Läti NSV Smiltene rajooni. Ekskursiooni jooksul tutvuti 11 kooliga. Kuigi õppetöö oli lõppenud, välja arvatud küpsusklass, kus toimusid eksamid, saadi ekskursioonist palju kasu. Tutvuti õppekabinettidega ja meetoodiliste nurkadega ning vahetati töökogemusi.

Tsirgulinna keskkooli ja Valga linna koolide õpetajatele korraldati 2 kümnepäevast ekskursiooni Taga-Karpaatiasse.

Seoses uue õppeaasta ettevalmistamisega pöörati rajoonis tõsiselt tähelepanu ka õpetajate ideelis-poliitiliste teadmiste täiendamisele. Põhiliseks õppevormiks valiti teoreetilised seminarid, mille kavasse võeti marksismi-leninismi üksikud põhiprobleemid. Seminaride kavva lülitati sellised teemad, nagu «Marksistliku filosoofia põhiprobleemid», «Materialistliku dialektika põhiseadused ja põhikategooriad», «Kaas-aegse kodanliku sotsioloogia ja revisionismi peamiste suundade kriitika» jne. EKP Valga Rajoonikomitee poolt kinnitati seminaride juhatajad, kes olid ühtlasi vastutavad ka seminaride läbiviimise eest.

Kui tegime uue õppeaasta algul kokkuvõtteid sotsialistliku võistluse käigust rajoonis, võisime öelda, et Valga rajooni haridusalal töötajad tulid toime endile võetud kohustustega. Eks kinnitanud rajooni koolide tublit tööd ka Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu poolt sotsialistlikus võistluses määratud I koht ja rändpunalipp.

### Ettevalmistusi 1960/61. õppeaastaks

1960/61. õppeaastaks ettevalmistumise küsimust arutati näärivaheajal koolides ametiühingu tootmisnõupidamistel, kus koostati vastav plaan. Koolide plaanid töötati läbi haridusosakonnas, mille alusel määrati kindlaks ka rajooni sotsialistliku võistluse kohustused 1960. aastaks. Need kohustused arutati läbi ja kiideti heaks jaanuarikuus koolide direktorite ja juhatajate nõupidamisel. Põhilist tähelepanu on pööratud järgmistele suurematele tööloikudele:

1. Koolireformi läbiviimiseks vajalike tingimuste loomine.
2. Kooliümbruse väljakujundamine. Õppe-katseaedade ja tulundusaedade laiendamine.
3. Õpetajate enesetäiendamine ja poliitmassiline töö rajoonis.
4. Õpilaste suvepuhkuse organiseerimine.
5. Remonttööd.

Ehitus- ja remonttööd. Seoses koolireformi elluviimisega on Valga rajoonis vaja püstitada juurdeehitisi olemasolevatele koolihoonetele, sest enamik praegusi maju ei rahulda uue kooli nõudeid. Samuti on tarvis ehitada uusi töökodasid, internaadiruume jne. Kokku tuleb kuni 1963. aastani teha rajooni koolides ehitustöid ligemale 4 miljoni rubla ulatuses. Muidugi ei saa me sellise suure summa eral-

damist loota eelarve korras, vaid tuleb kasutada ka kohapealseid võimalusi.

Vastavalt koolide ümberkorraldamise plaanile tuleb rajoonis 1960/61. õppeaastal avada 2 kaheksaklassilist kooli (Kuigatsi ja Tõrva 7-klassiline kool). Kummagi kooli ruumid ei võimalda praegu täiendavaid klasse avada, sest isegi praeguse õpilaste kontingendi juures ei vasta ruumide sanitaar nõuetele. Kuigatsi 7-klassiline kool asub vanas mõisalossis, majas puuduvad koridorid. Kuid siin on palju kasutamata ruume, mida on võimalik muuta kasutamiskõlblikeks. Remondi üldmaksumus ulatub 400 tuh. rublani. Et tagada remonttööde õigeaegne lõpetamine, töötab objektil juba veebruarist alates remondibrigaad.

Tõrva 7-klassilisele koolile ehitatakse 1960. aastal täiendav klassi- ja internadiruumid. Juba möödunud aasta lõpul koostati juurdeehituse projekt-eelarve, mille järgi ümberehitamise teel saadakse lisaks 272 m<sup>2</sup> põrandapinda, mis rahuldab kaheksaklassilise kooli nõuded. Siin ulatub tööde maksumus 311 tuh. rublani. Ehituse püstitamisest võtavad osa ka «Tuleviku» ja «Sõpruse» kolhoos, kes on eraldanud selleks 1960. aasta tootmisplaanis 100 000 rubla. Kolhoosid abistavad kooli veel vajalike ehitusmaterjalidega, nagu ehituspuut, tsement, lubi jne. Valga Rajooni TSN TK üleplaani listest kasumitest on eraldatud juurdeehituse rajamiseks 200 000 rubla. Ettevalmistused on juba tehtud ja lähemal ajal alustatakse ehitustöid. Ehitajaks on Valga Kolhoosidevaheline Ehitus-Remondikontor. Oma osa ehitusel on otsustanud anda ka Tõrva 7-klassilise kooli õpilaste vanemad. Lastevanemate komitee initsiatiivil töötatakse üles metsamaterjali, rajatakse vundament ja tehakse mõningad abitööd. Õpetajate ja teenistujate kollektiiv on alustanud ühiskondlikus korras aiamaajakese ehitamist, mis valmib uue õppeaasta alguseks. Aiamaajakese sisustatakse kodundusklass ja köök.

1961/62. õppeaastal reorganiseeritakse Restu ja Riidaja kool 8-klassiliseks. Kummagi kooli praegused ruumid ei võimalda aga täiendavate klasside avamist. Kolhoosid andsid nõusoleku juurdeehituse tegemiseks 1961. aastal oma vahenditega. Riidaja 7-klassilises koolis võtavad ehitustööst osa 3 kolhoosi («Üksmeel», «Vanemuine» ja Ljahhovi-nimeline), Restu 7-klassilises koolis 2 kolhoosi («Bolševik» ja Stalini-nimeline). Käesoleval aastal lasevad kolhoosid valmistada juurdeehituste projekt-eelarved, mille alusel on võimalik varuda materjali, et kindlustada ehitustööde alustamine 1961. aasta esimestel päevadel. Kohapealse kalkulatsiooni järgi lähevad mõlemad juurdeehitused maksma 200 000—250 000 rubla, osalise ühiskondliku töö rakendamisega aga tunduvalt vähem.

Koolikollektiivid ja lastevanemad kohustusid püstitama eeloleval kevadel ja suvel ehitusi ka omal jõul. Puka keskkooli õpetajad ja õpilased otsustasid ehitada koolile töökojad metalli-, puidu- ja tütarlaste käsitöö jaoks. Osa ehitusmaterjali saadakse kooli läheduses olevast rehehoonest, mis lammutatakse. Haridusosakond on eraldanud koolile puitmaterjali, tsemendi ja kivid. Ehitustööl juhendavad õpilasi kooli majandusjuhataja ja lastevanemad. Töökoda tuleb 60 õpilaskohaga. Selle ehitamisel kohustus iga 7.—11. klassi õpilane töötama suvel vähemalt 30 tundi. Mõniste 7-klassilise kooli kollektiiv alustab kevadel aiamaajakese ehitamist. Vajalikud ehitusmaterjalid on koolil juba varutud.

Suurema tööna seisab meil ees tootmisõpetuse organiseerimine rajooni keskkoolides. Alates uuest õppeaastast hakkavad tootmisõpetuse programmide järgi töötama 3 keskkooli 9-ndad klassid.

Nimetatud küsimuse lahendamisel abistab meid rajooni täitevkomitee. Kaaludes kaadri vajadust rajoonis ja lähtudes ka õpilaste huvialadest, määrati kindlaks õpetamisele tulevad erialad. Tootmispraktika küsimus kooskõlastati ettevõtete administratsioonidega. Praegu valmistuvad ettevõtted õpilaste vastuvõtuks. Tuleb leida ka vastav kaader, kes hakkab töötama õpilastega.

**Suvepuhkuse organiseerimine.** Oleme koos ELKNU Valga Rajoonikomitee ja pioneerinõukoguga arutanud suvevaheaja veetmise plaani ja lülitanud sellesse rea ülerajoonilisi üritusi. Rajoonis korraldatakse juunikuus noorte turistide kokkutulek, millest võtavad osa kõik rajooni 7-klassilised ja keskkoolid.

Suurimaks ürituseks on Valga rajoonis organiseeritav 2-nädalane pioneerilaager, millest võtavad osa peale meie rajooni pioneeride ka Läti NSV Valka rajooni koolide pioneerid.

Kõikide linnakoolide juures kavatsetakse avada õpilaste suveklubid, kuid nende töökava on veel lõplikult välja töötamata. Rohkesti on plaani võetud spordivõistlusi nii rajooni koolide vahel kui ka naaber-rajoonide koolinoortega.

Uue õppeaasta algust tähistatakse 30. augustil suure pidupäevana. Rajooni keskusse sõidavad kokku kõikide koolide delegatsioonid, kes annavad üle raportid suvevaheaja veetmise kohta. Päeval toimub spordivõistlusi, kohtumisi tööeesrindlastega, õhtul aga siirdutakse pidulik rongkäigus linnaparki, kus toimub õpilaste isetegevuskontsert. Selleks päevaks kutsutakse külla ka Läti NSV Valka rajooni koolinoored.

Need oleksid ainult mõned üritused, mida kavatseme korraldada suvel. Kindlasti toimub aga iga kooli juures palju huvitavaid üritusi, mille organiseerijateks on õpetajad koos komsomoli- ja pioneeriorganisatsiooniga.

Ka rajooni õpetajatele korraldatakse rida üritusi. Möödunud aasta eeskujul organiseeritakse algklasside õpetajatele lühiajaline kursus koduloo alal, lühiajaline praktiline kursus korraldatakse ka tööõpetuse õpetajatele. ELKNU Valga Rajoonikomitee ja pioneerinõukogu kavatses korraldada lühiajalised kursused vanempioneerijuhtidele, samuti maleva- ja rühmanõukogu esimeestele.

Koolide direktorid, õppealajuhatajad ja algkoolide juhatajad võtavad osa haridusosakonna ja ametiühingu rajoonikomitee poolt organiseeritavast õppekursioonist Ukraina NSV-sse. Ekskursioonil tutvutakse Ukraina NSV parimate koolide tööga ja vahetatakse töökogemusi sealsete õpetajatega.

Käesoleva aasta jaanuaris sõlmiti vastastikuse koostöö ja sõpruse leping Valgevene NSV Volkova rajooni, Leedu NSV Pasvalio rajooni, Läti NSV Limbaži rajooni ja Valga rajooni haridusala töötajate vahel. Mõtte algatajaks oli Leedu NSV Pasvalio rajooni haridusosakond ja ametiühingu rajoonikomitee. Nimetatud 4 rajooni tulid möödunud aastal igaüks oma vabariigis sotsialistliku võistluse võitjaks.

Jaanuarikuu algul toimus Leedu NSV Pasvalio rajooni õpetajate kokkutulek, kus arutati 1959. a. sotsialistliku võistluse tulemusi ja kirjutati alla lepingule. Kokkutulekust võtsid osa ka 3 lepinguosalise rajooni töötajate delegatsioonid. Valga rajoonist viibis kokkutulekul 4-liikmeline delegatsioon. Kokkutulekul vastuvõetud lepingu põhiliiks eesmärgiks on rahvaste sõpruse ja internatsionalismi kasvatamine.



õpilastes ja töökogemuste vahetamine lepinguosaliste rajoonide haridusala töötajate vahel.

Lepingus on ette nähtud rida ühiseid üritusi. Leedu NSV Pasvalio rajooni haridusosakond organiseerib oma rajoonis eeloleval suvevaheajal pioneerilaagri, millest osavõtmiseks antakse 10—15 tuusikut igale lepinguosalisele rajoonile. Läti NSV Limbaži rajoon organiseerib nelja rajooni vahelise spordipidustuse koolinoortele. Valga rajooni haridusosakond on kohustatud ette valmistama ja läbi viima õpilaste omaloomingu ja kujutava kunsti konkursi. Peale selle on ette nähtud veel palju muid üritusi ja kokkutulekuid, neist üks koolide uueks õppeaastaks ettevalmistamise küsimuste arutamiseks.

Võib juba praegu ütelda, et selline ulatuslik koostöö aitab kaasa noorsoo paremale kommunistlikule kasvatamisele, samuti võimaldab see õpetajatel üksteiselt omandada rohkesti uusi mõtteid ning tegeliku töö kogemusi, mida neil on võimalik rakendada edaspidises töös.

Oleme veendunud, et Valga rajooni haridusala töötajad, lülitunud 1960/61. õppeaastaks ettevalmistumise sotsialistlikku võistlusse, suudavad tänava veel paremini kui mullu täita endale võetud kohustused.

## *Eesti keele ainekomisjoni tööst*

L. VAIDE,

*Märjamaa keskkooli eesti keele õpetaja*

Haridussüsteemi reorganiseerimine seab eesti keele ja kirjanduse õpetajate ette palju tõsiseid probleeme, mis nõuavad kiiret lahendamist. 1.—5. klassis juba töötatakse uute programmide järgi. Läbiarutamisel on ka teiste klasside programmide projektid ja uute, koostatavate õpikute käsikirjad. On ilmne, et paralleelselt uute programmide ja õpikute läbiarutamise ning rakendamisega on tarvis otsida uusi, otsustarbekohasemaid ja ökonoomsemaid õpetamisviise, on tarvis julgelt ja loovalt katsetada.

See kõik aga nõuab igalt eesti keele õpetajalt aktiivset reageerimist oma aine õpetamise aktuaalsetele küsimustele, innukat tahet omapoolsete ettepanekute ja arvamuste avaldamisega kaasa aidata nende lahendamisele. Kahjuks aga jääb paljudel õpetajatel sellisest kõige tavalisemast ja iseenesest mõistetavast aktiivsusest sageli tugevasti vajaka.

Suurt osa õpetajate aktiivsuse tõstmisel ja oma aine õpetamise meetodika edasiarendamisel peavad etendama koolide ainekomisjonid. Need peaksid olema õpetajate loomingulise aktiivsuse kooliks ja triibüüniks.

Allpool avaldatakse mõtteid eesti keele ainekomisjoni ülesannete, töö sisu ja eesmärkide kohta, kusjuures osaliselt toetutakse Märjamaa keskkooli ainekomisjoni paari viimase aasta töö kogemustele.

\*

Ainekomisjoni eduka tegevuse üheks eelduseks on töö õige ja oskuslik planeerimine. Tööplaani tuleb koostada iga õppeaasta algul. Selles olgu üksikasjaliselt kindlaks määratud meetodiliste probleemide ring, mis seisab kogu õppeaasta jooksul kooli eesti keele õpetajate tähelepanu keskpunktis, samuti olgu jaotatud ülesanded õpetajate vahel ning sõnastatud nende poolt uuritavate meetodiliste probleemide ja töökogemuslike ettekannete teemad. On loomulik, et iga õpetaja tegeleb tavalise koolitöö kõrval vähemalt ühe konkreetse ainealase probleemiga: uurib, katsetab ja jälgib nii enda kui ka kaasõpetajate tööd just selle probleemi seisukohalt, külastab sel eesmärgil oma kaasõpetajate ja võimaluse korral ka naaberkoolide õpetajate tunde, töötab läbi meetodilist kirjandust ning lõpuks tutvustab oma töö tulemusi üldistavas ettekandes ainekomisjoni koosolekul. Seoses sellega tuleks pidada loomulikuks ka seda, et kaugõppe teel õppijad (eesti keele õpetajad) valiksid kursusetööde teemadeks just oma kooli ja isikliku töö aktuaalseid probleeme.

Ainekomisjoni tööplaani koostamisel toetutakse kooli üldtööplaanile, milles on lakooniliselt sõnastatud kõige tähtsamad ülesanded nii kogu koolikollektiivile kui ka eri ainete õpetajatele. Nii on Märjamaa keskkooli 1959/60. õppeaasta üldtööplaanis õpetajate ülesannetena märgitud ka järgmist: parandada õppetundide läbiviimist ja tõsta nende efektiivsust, tuginedes õpilaste endi aktiivsusele ja iseseisvale tööle õppetunni kõikides osades; arendada julgelt ja loovalt õpetamise metoodikat; pöörata erilist tähelepanu näitlikustamisele (pildimaterjal, õppefilm, magnetofon, raadio, televiisor jne.). Edasi on üldtööplaanis kõigile õpetajaile püstitatud ülesanne mitmekesisendada õpilaste teadmiste hindamise meetodeid, vähendades üksikute jooksvate hinnete ülisuurt tähtsust. Selleks on soovitatud õpilaste individuaalse suulise küsitluse ja igas õppetunnis hindamise kõrval kasutada ka teisi hindamise ja kontrollimise meetodeid, nagu frontaalne vestlus, lühiajalised kirjalikud kontrolltööd, õpilaste jõudluse jälgimine pikema aja jooksul, hinnangud ja retsensioonid teatud tööloigu kohta jne. Olgu märgitud, et need küsimused tõstis mõne aasta eest üles just kooli eesti keele ainekomisjon. Algatus leidis suurema osa õpetajate poolt aktiivset toetust ja pani aluse paljude eri ainete õpetajate pingelistele meetodilistele otsingutele, mille eesmärgiks on õppetunni efektiivsuse tõstmine. Nüüd on see fikseeritud kooli üldtööplaanis iga õpetaja esmajärgulise kohustusena.

Eesti keele ainekomisjoni tööd on üldtööplaanis juhendatud järgmiselt: «Eesti keele ja kirjanduse õpetamisel arendada kõigiti õpilaste suulise ja kirjaliku väljendusviisi ilmekust, isikupära ja ökonoomsust; õpetada kõikide klasside õpilasi kirjutama kirjandeid; sisustada otsarbekohaselt klassivälise lugemise ja kõnearenduse tunnid.

Üksikasjaliselt juhendada õpilasi kirjanduse lugemisel, aidata neil valida sobivat lektüüri; abistada kirjandusringi huvitavate ürituste organiseerimisel (kirjandusõhtud, viktoriinid, konkursid, kohtumised kirjanikega jne.)»

Vastavalt nendele ülesannetele koostaski kooli eesti keele aine-

komisjon konkreetse tööplaani. Selles on kesksel kohal (õppetunni kvaliteedi tõstmise kõrval) õpetajate töökogemuslikud ettekanded. (Kõnearenduse tundide sisustamine. Õpilaste aktiveerimise võtteid eesti keele ja kirjanduse tundides. Juhan Sütiste luule käsitlemisest 11. klassis. Kuidas käsitleda kirjandustundides ülevaateemasid.) Osa nendest ettekannetest on juba kas täielikult või esialgsel kujul valminud ning ainekomisjonis läbi arutatud, ülejäänud valmivad käesoleva aasta jooksul.

Ainekomisjoni meetodilise töö süsteemi on paigutatud ka õpetajate poolt antavad nn. lahtised tunnid ja vastastikune tundide külastamine. Varasematel aastatel määrati kindlaks ainult lahtiste tundide aeg (paremal juhul ka see, kas õpetajal tuli anda keele- või kirjandustund), kuid ei pööratud tähelepanu sellele, missuguse teema käsitlemist taheti tundma õppida, mis oli lahtise tunni õpetuslikuks ja kasvatuslikuks eesmärgiks. Seepärast juhtuski, et paljud lahtised tunnid ei äratanud külastajates erilist huvi, ei tunnid ise ega nende tundide läbiarutamine ainekomisjoni koosolekul tõstnud üles vajalikke probleeme ega pakkunud õpetajatele midagi uut. Käesoleva õppeaasta algul aga, kui koostati lahtiste tundide graafik, määrati täpselt kindlaks iga tunni teema ja eesmärk. Nüüd tutvustavad õpetajad lahtistes tundides oma kolleegidele peamiselt neid töövõtteid, mis on nende poolt koostatavates ettekannetes kesksel kohal (kõnearendus, õpilaste aktiveerimine tundides, luule käsitlemine jne.) või millele peab pöörama tähelepanu õppetunni efektiivsuse tõstmise huvides (õpilaste küsitamine ja hindamine, tundide näitlikustamine, õppetundide ülesehitamine, kirjandustundide emotsionaalsus, õpilaste iseseisev töö õppetundides, töö õpikuga, kirjandite kirjutamise õpetamine, kordamine keele- ja kirjandustundides jne.). Ka üksikult külastavad õpetajad kaasõpetajate tunde kindla eesmärgiga, s. t. mitte juhuslikult, vaid siis, kui sellest on loota kõige suuremat kasu. Kahtlemata aktiveerib selline tundide külastamine maksimaalselt nii külastatavat kui ka külastajat, paneb mõttet liikuma kindlate probleemide ümber ning otsima vaidlusalustele küsimustele otstarbekohast lahendust.

Käesoleval õppeaastal peaksid kõik eesti keele ainekomisjonid pöörama erilist tähelepanu eesti keele ja kirjanduse õpetamisele alg- ja viiendates klassides, kus õppetöö toimub uute programmide järgi. On selge, et nimetatud klassides ei saa rakendada vanu, šabloonilisi õpetamismeetodeid, vaid tuleb otsida uusi töövorme ja -võtteid, mis kindlustaksid õpilaste aktiivse osavõtu tunnist, nende tähelepanu keskendumise arutletava küsimuse ümber. Tunnid neis klassides peavad olema loogiliselt ja suure järjekindlusega üles ehitatud, uue küsimuse läbitöötamine olgu seotud vana materjali kordamisega. Ainult siis omandavad õpilased püsivaid ja kindlaid teadmisi ning nende teadmiste, oskuste ja vilumuste tase tõuseb järk-järgult. Et arendada õpilaste mõtlemisvõimet, oskust teha tüüpiliste näidete põhjal üldisi järeldusi ning tuletada reegleid, tuleb kõigis eesti keele tundides senisest rohkem rakendada induktiivset meetodit ja oskuslikult kasutada klassitahvlit kui üht olulisemat õppetunni näitlikustamise vahendit.

Märjamaa keskkooli eesti keele ainekomisjonis on käesoleval õppeaastal kahel korral analüüsitud eesti keele ja kirjanduse õpetamise olukorda viiendates klassides. Ainekomisjonis arutati läbi ka kooli direktiooni poolt antud kontrolltöö tulemused. Toodi esile rida puudusi, mis takistavad õpilaste edasijõudmist. Kokku võttes ilmnesid järgmised

puudused: õpilaste mitteküllaldane juhendamine õpetajate poolt (kuidas tuleb õppida eesti keelt ja kirjandust, kuidas täita teatud ülesannet); uue materjali ebapiisav läbitöötamine ja tüüpiliste vigade arvestuse ning süstemaatilise kordamise puudumine. Suurimaks puuduseks aga, mille vastu õpetajad vajaliku aktiivsusega ei võidelnud, oli õpilaste harjumatus kontsentreerida oma mõtteid käsitletava küsimuse ümber, seepärast oli nende osavõtt tunnist passiivne ja loid. Selle tagajärjel ei omanda õpilased õppetunnis midagi kindlalt ja püsivalt, mistõttu ka koduste ülesannete ja harjutuste sooritamine valmistab neile tõsiselt raskusi. Ainekomisjon kohustas kõiki õpetajaid võitlema aktiivselt nende puuduste kõrvaldamiseks.

Koolis toimub õppeaasta jooksul palju üritusi, mille ettevalmistamine käib ühel õpetajal üle jõu. Nimetaksime nende hulgas suuremate kirjanduslike tähtpäevade tähistamist ja mitmesuguste ülekoolliste konkursside (deklamaatorite võistlus, kirjandite kirjutamise võistlus, kunstilise isetegevuse olümpiaadi ettevalmistamine jne.) korraldamist, mille edu sõltub suurel määral kõigi eesti keele õpetajate kollektiivsest jõupingutusest. Taolistest üritustest võiks märkida Juhan Sütiste 60. sünni-aastapäevale pühendatud kirjandusõhtut ja õpilaste sõnakunstialase konkursi korraldamist Märjamaa keskkoolis. Mõlemal korral oli igale õpetajale määratud kindel ülesanne ja see tagaski ürituste õnnestumise. Nii koostati sõnakunstialase konkursi eel õpilastele esitamiseks sobivate teoste ja palade nimekiri (eraldi 5.—7. ja 8.—11. klassi õpilaste jaoks) ja õpetajad aitasid õpilastel valitud palasid ilmekalt lugema õppida. Õpetajate selline abi õpilastele kindlustas esitatava repertuaari (Juhan Sütiste «Maakera pöördub itta» ja D. Vaarandi «Nii unistustes Eestimaad ma näen», esitatud massideklamatsioonidena; D. Vaarandi «Saaremaa kohal» ja «Lihtsad asjad», V. Beekmani «Andke mulle tagasi mu vend», J. Krossi «Kohtumised», F. Tuglase «Lembitu», katkendid A. H. Tammsaare teostest «Vanad ja noored» ning «Tõde ja õigus» jne.) vastavuse kasvatuslikule eesmärgile ja eakohasuse nõuetele, samuti esitamise kunstiküpsuse. Tunduvalt kasvas õpilaste huvi sõnakunsti viljelemise vastu, nõudlikkus enda ja kaasõpilaste ilmeka esinemisviisi suhtes.

\*

Tähtsal kohal ainekomisjoni töös peab seisma õpetajate kvalifikatsiooni tõstmine. Tavaliselt aga mõistetakse selle all kitsalt ainult nende edasiõppimist kaugõppe teel kõrgemas pedagoogilises õppeasutuses, kuid iga õpetaja pidev enesetäiendamine pedagoogilise kirjanduse lugemise ja teiste õpetajate töökogemuste tundmaõppimise teel jääb tagaplaanile. Ometi on just viimasel vormil kõige suurem tähtsus ja see peab haarama eranditult iga õpetajat.

Praegu ei ole meil enam põhjust kurta kirjanduse puudumise üle. On ilmunud üks kirjanduse ja kaks eesti keele õpetamist käsitlevat kogumikku ning rida üksikute kirjanike loomingut, keeleõpetuse konkreetseid teemasid või eesti keele ja kirjanduse õpetamise meetoodika üldisi küsimusi valgustavaid artikleid pedagoogilises ajakirjanduses. Tõsi, kõik need on enamasti töökogemuslikku laadi, nende autorid toetuvad peamiselt isiklikele tähelepanekutele ega taotlegi teha põhjalikke ja laiemaid üldistusi. Kuid ka sellistena on need pakkunud tõhusat meetoodilist abi eriti noortele õpetajatele ja aidanud heita valgust nii mõnelegi eesti keele ja kirjanduse õpetamise kitsaskohale. Õpetajate kasutuses on ka materjalid, mis on ilmunud eri raamatutena või artik-

litena kirjanduslikes ajakirjades («Looming», «Keel ja Kirjandus»), Eesti NSV Teaduste Akadeemia väljaannetes või mujal. Nimetaksime siin ennekõike selliseid kapitaalseteid teoseid, nagu «Eesti rahvaluule ülevaade», F. Tuglase monograafia Juhan Liivi elu ja loominguga ning V. Althoia monograafia August Kitzbergi elu ja loominguga kohta. Mägede taga ei peaks olema ka aeg, kui õpetajateni jõuavad kirjandus- ja keeleõpetuse metoodika küsimusi üldistavalt ja põhjalikult käsitlevad algupäraseid teoseid.

Nii et pedagoogilise kirjanduse vähesuse üle nurisemiseks pole põhjust. Küll aga kohtame sageli õpetajaid, kellel puudub ülevaade oma aine alastest metoodilistest kirjandustest. Ja ega selles, et õpetaja ei tea kõiki trükitud materjale, polegi midagi eriti traagilist, sest praegu on ilmunud eesti keele ja kirjanduse õpetamise küsimusi puudutavat kirjandust juba liiga palju selleks, et iga üksikut artiklit jõuaks meelde pidada. Kooli eesti keele ainekomisjoni kohuseks aga on õpetajaid selles abistada ning koostada põhjalik metoodilise kirjanduse ja abimaterjali kataloog (või kartoteek), mis võimaldaks õpetajal kergesti leida temale vajalikku kirjandust. Sellise kataloogi koostamine ning pidev täiendamine tuleks teha ülesandeks ühele ainekomisjoni liikmele, keda teised õpetajad abistaksid kataloogi süsteemi väljatöötamisel ja hiljem juhiksid tähelepanu kataloogis märkimata jäänud kirjandusele.

Märjamaa keskkooli eesti keele ainekomisjon alustas sellise kataloogi koostamist kolm aastat tagasi. See koosneb üksikutest valgetest lahtistest kantseleipaberi lehtedest, mis on paigutatud kiirkõitja vahele. Lehed on nummerdamata, sest nii on kataloogi igasse ossa võimalik vajaduse korral uusi lehti juurde panna, ilma et pruugiks rikkuda süsteemi. Esimesel lehel on põhiosade sisukord, iga osa vahel aga värvilisest paberist leht, millel on kataloogi järgneva osa sisukord. Kataloogi süsteem on järgmine:

1. Õppe- ja kasvatustöö üldised küsimused. Õpetamise metoodika. Õpilaste teadmiste kontrollimine ja hindamine.
2. Kirjalikud tööd. Vigade parandamine.
3. Kirjanduse õpetamine. Üldised küsimused. Programmid ja õpikud.
4. Kirjandusteooria küsimused.
5. Kõnearendus ja ilmekas lugemine. Klassiväline töö. Ringid.
6. Üksikuid teemasid, teoseid ja autoreid käsitlevad küsimused.
7. Eesti keele õpetamine. Üldised küsimused. Õpikud ja programmid.
8. Keeleõpetuse osad.

Et õpetajad oleksid alati kontaktis ka kõige uuema pedagoogilise kirjandusega, on ainekomisjonis tarvis tähtsamad artiklid kollektiivselt läbi arutada, metoodilised kogumikud ja uued õpikud aga anda ainekomisjoni liikmetele retsenseerimiseks. Ainekomisjonis on aeg-ajalt vajalik tutvustada ka uusimat venekeelset pedagoogilist kirjandust (ajakirjad «Литература в школе», «Народное образование» jt.), sest see ei ole kõikidele õpetajatele kättesaadav. Töö selline korraldamine tõstab tunduvalt õpetajate aktiivsust, teritab nende kriitilist suhtumist teiste arvamustesse ja ergutab leidma vaidlusalustes küsimustes oma-poolseid ettepanekuid ning seisukohti.

Meie koolide ainekomisjonide töö üheks puuduseks on asjaolu, et õpetajate tegevusest jääb koolile järele vähe materjali. Kui kooli tuleb uus õpetaja, on tal väga raske jätkata oma eelkäija tööd, sest ta ei tea paljugi sellest, mida eduka õpetamise huvides on vajalik teada. Näiteks on igal õpetajal tarvis teada, missuguseid kirjandeid on õpilased eel-

mistel õppeaastatel kirjutanud, millised luuletused või proosakatkendid pähe õppinud, millistest ekskursioonidest osa võtnud jne. Selliste materjalide (kirjandite teemad, kontrolltööde tekstid, päheõpitud luuletuste ja proosakatkendite nimekiri, sooritatud ekskursioonide nimekiri, õpilaste parimad kirjandid, referaadid, ettekanded, kirjandusringi päevikud) kogumine ja säilitamine on ainekomisjoni ülesanne. Sellest ei ole kasu ainult uutel õpetajatel, vaid ka kogemustega õpetajatel on sageli vaja pilku heita varem tehtud tööle, et vältida tarbetut kordamist ja hoiduda võimalikest vigadest.

Valusaks probleemiks on meil ka õppetundide näitlikustamine. Kui olukord keeleõpetuse tundide näitlikustamisel grammatikatabelite ilmumise tõttu on mõnevõrra paranenud, siis eesti kirjanduse õpetamine on jäänud endiselt vaeslapse ossa. Meil ei ole selliseid suurepäraseid õpetajatele määratud koguteoseid (välja arvatud albumid Fr. R. Kreutzwaldi elu ja loominguga ning Mahtra sõja sündmuste kohta) sõnas, illustratsioonis ja pildis, nagu neid võime leida peaaegu iga vene autori kohta (Puškin, Gribojedov, Lermontov, Belinski, Gogol, Nekrassov, Tolstoi, Tšehhov, Majakovski); samuti on ilmunud vähe pildimaterjali, nappus on isegi eesti kirjanike portreedest.

Ka sellel alal saaksid palju ära teha eesti keele ainekomisjonid, eriti pildimaterjali hankimisel. Käiakse ju igal suvel ekskursioonidel ja matkadel ning külastatakse paljusid kirjanike ja kultuuritegelaste elu ning loominguga seotud kohti. Tehakse fotosid, kuulatakse mõndagi huvitavat, nähakse oma silmaga palju erutavat ja meelikõitvat, kuid sageli jääb see kõik õppetöös kasutamata. Miks ei võiks aga õpetajad ise õpilaste abiga koguda kirjanduslike albumite jaoks materjali! See ei ole eriti raske töö, kuid nõuab suurt püsivust. Ühel õpetajal käib see kindlasti üle jõu. Otstarbekohane on jaotada ülesanded õpetajate vahel nii, et igaüks neist koguks materjali ja koostaks albumi ühe või kahe kirjaniku elust ning loomingust. Nii ongi toimunud Märjamaa keskkooli eesti keele ainekomisjon. Näiteks on allakirjutanu ülesandeks koostada albumid A. H. Tammsaare ja J. Sütiste kohta. Pildimaterjali saamiseks on tulnud pöörduda kirjandusteadlaste poole, kes tegelevad vastavate autorite loominguga uurimisega, samuti paluda fotosid teatritelt ning kasutada kooli fotoringi abi.

Eesti keele ainekomisjoni ülesanded koolis on ulatuslikud. Ei ole ühtegi keele ja kirjanduse õpetamise küsimust, millest ainekomisjon võiks vaikides mööda minna. Peamine ainekomisjoni töö on aga hoolitseda eesti keele ja kirjanduse õpetamise taseme tõstmise eest, kaasa aidata õpetamise metoodika täiustamisele ning õpetajate tööalase aktiivsuse tõusule. Hästi organiseeritud ainekomisjoni töö puhul ei saa ükski õpetaja suhtuda passiivselt oma aine õpetamisesse, toimuvatesse aruteludesse ja vaidlustesse, mille eesmärgiks on otsida õiget lahendust eesti keele ja kirjanduse õpetamises esinevatele kitsaskohtadele.

## Mõtteid kõnearenduslikust tööst 5.—7. klassis

L. RINKEN,

Võru 3. seitsmeklassilise kooli õpetaja

Igal inimesel, olenemata tema erialast ja töökohast, on vajadus oma mõtete avaldamiseks kirjas, veel sagedamini aga kõnes. Kuid kas ei jää mõnikord hea töökogemus või mõte varjule selle tõttu, et ei taheta, õigemini ei julgeta rääkida avalikkuse ees? Kindlasti jääb, sest paljud inimesed kurdavad, ja seda õigustatult, et nemad ei oska ennast väljendada.

Väljendusoskuse üheks aluseks on oskus vaadelda, tähele panna ja tajuda. Need oskused pole aga inimesele kaasa sündinud, vaid on õpetatavad. Siit kasvabki välja vajadus õpetada lapsi senisest avaramalt ja sügavamalt nägema ümbritsevat elu. Alles siis on võimalik nähtut-kuuldut edasi anda kõnes ning kirjas.

Selles töös on suur osa täita koolil, eriti eesti keele õpetajal. Eesti keele õpetajal lasuv suur vastutus kohustabki otsima uusi teid, uusi võtteid õpilaste vaatlemis-, mõtlemis- ja väljendusoskuse arendamiseks.

5. klassi eesti keele katseprogrammi seletuskiri annab suunad kõnearenduslikuks tööks. Kõnearendusliku töö planeerimisel tuleb meele pidada, et seda on vaja teha nii eesti keele ja kirjanduse õpetamisel kui ka kõnearendustundides.

Programmi seletuskirjast mõistame selgesti, et kõnearenduslik töö ei piirdu üksnes vaatluste, vestluste ja neile järgnevate jutustamisharjutustega, vaid see on ettevalmistuseks ka loovkirjandeile. Süvenenud programmi seletuskirjasse, on pikemata selge, et õpetaja ülesandeks on programmis antu loov rakendamine koolitöös.

Et ulatuslikum, õppeprogrammiga suunatud kõnearenduslik töö on veel üsna noor, siis on töövõtetki selles osas alles otsingute järgus.

Nagu õpetamisel üldse, nii ka kõnearenduslikus töös on oluline võimalikult kõigi õpilaste aktiviseerimine. Olemasolevad tähelepanekud näitavad, et edu kõnearenduses oleneb suuresti teema ja töövõtte valikust. Nendest olenevad huvi käsitletava vastu ja töötahe, viimasest aga tulemused. Tähtis on ka õpilaste vanuse ja arenemistaseme arvestamine. Paljude koolide (ka meie kooli) 5. klass on komplekteeritud mitme kooli neljandate klasside lõpetajaist. Kõnearendustöös tuleb esialgu tähelepanu pöörata vähem arenenud ja tagasihoidlikumatele õpilastele, et nad hakkaksid klassis aktiivselt kaasa töötama.

6. ja 7. klassi õpilaste arenemistase võimaldab juba põhjalikumalt ja detailsemalt vaadelda ning väljenduda, seega annab õpetajale võimaluse haarata laiemaid, üldistavaid teemasid, kasutada varem õpitut, esitada nõudeid kunstilisemaks väljenduseks ning kõnetehniliselt heaks esinemiseks. Tööjuhatused muutuvad siin, võrreldes 5. klassiga, laiahaardelisemaks ja rohkem iseseisvat tööd nõudvaks.

Eeltoodut silmas pidades olengi püüdnud teha kõnearenduslikku tööd 5., 6. ja 7. klassis.

Alljärgnevas esitan isiklikke kogemusi ja näiteid kõnearenduslikust tööst.

## Eri tunnid kõnearenduseks

Tund kooli aias (5. klass) septembri esimestel päevadel. Olen veendunud, et väljaspool klassiseinu vestlevad õpilased vabamalt kui klassis. Seepärast andsingi esimese kõnearendustunni 5. klassis aias. Vestluse püüdsin eelkõige tõmmata teistest koolidest tulnuid. Suure soojuse ja siirusega jutustasid nad oma endise kooli aiast ja tegevusest seal. Suutsin neid vestluses suunata ja juhtida, sest olen tuttav kõigi meie naabruses asuvate 4-klassiliste koolide aedadega. Teiste õpilaste tähelepanu ei köitnud sel puhul mitte ainult jutustus kooliaedadest, vaid ka huvi ligemalt tutvuda uute klassikaaslastega.

Järgnevalt vaatlesime, mida kõike kasvab meie kooli aias. Nüüd võttis vestlusest osa juba kogu klass. Me nägime, et aias on oma kindel maa-alane jaotus, ei kasva segamini lilled ja porgandid, kaer ja kurgid. Jalutasime edasi ja vaatlesime, milliseid värvitoone meie silm tabab. Aia üldiselt vaatluselt jõudsim detailsemate vaatlusteni. Kõikide tähelepanu köitis lopsakas maisipõld. Küll olid maisitaimed kasvanud suureks! Mõõtsime neid, võrdlesime õpilaste pikkusega (kõige lühemaga ja kõige pikemaga klassis), püüti taburetil seistes puudutada latva. Vart võrreldi oma käsivarrega. Lehed, nende kuju, värvus, õied — kõik oli lastele huvitav. Tõmbasime üles ühe maapirni taime ja seadsime selle maisi kõrvale. Milline erinevus nii värvis kui ka kujus! Isegi kompamisel olid nad isesugused: mais oli sile, maapirn karvane ja kare.

Klassis arutasime maisilapil nähtu veel kord läbi, et kinnistada ja konkretiseerida vestluses omandatud sõnavara. Siis palusin õpilastel kuulata, mida mina panin tähele maisipõllul. Koduseks ülesandeks said õpilased harjutada jutustama teemal «Mais meie kooli õppe-katseaias».

Järgmisel päeval kuulnud jutustustest polnud kõik kaugeltki head, kuid siiski olid õpilased püüdnud kodus jutustust ette valmistada. Arvustasime sõbralikult kaasõpilaste ettekandeid, sealjuures juhtisin juba mõnevõrra tähelepanu kontakti loomise vajadusele kuulajaskonnaga. Jätsime meelde: vaata nende poole, kellega räägid. Leiti: selleks et hästi esineda, on tarvis tähelepanelikult vaadelda, seejärel õppida ja harjutada oma mõtteid avaldama. On tarvis kodus ka «iseendale esineda», sest ilma harjutamata ei saa ladusasti jutustada.

Loovkirjandi ettevalmistamine (tund 6. klassis oktoobrikuu algul). Pidime kuuenda klassiga esinema kooli lõikuspeol. Meile oli selge, et sobiv on rääkida tööst kolhoosis, kooliaias või küülikufarmis. Et kõik õpilased olid kasvatanud mingit kultuuri kooliaias, vestlesime teemal «Hoolas töö tagab hea saagi». Vestlus toimus õpetaja poolt koostatud kava järgi (kava kirjutati tahvlile). Lugesin ette ka ühe selletemalise kirjandi eelmisest õppeaastast, kusjuures juhtisin tähelepanu sõnavara rikkusele, sõnade hoolikale valikule ja ladusale väljendusele. Õpilased panid tähele, et kirjand, mis jutustab tööst, ei tarvitse olla kuiv ja ilmetu protokoll. Järgmise tunni ülesandeks oli igal õpilasel koostada kava sellel teemal, millest ta sooviks rääkida lõikuspeol, ja valmistada jutustama kava järgi. Palusin neid meeles pidada, et antud juhul on tegemist loova tööga, mitte aruandega ja seepärast kasutagu igaüks ka oma fantaasiat.

Järgmises tunnis kuulasime jutustusi. Huvitavamateks osutusid ettekanded teemadel «Õige lahendus» ja «Kartul — suur kui kaalikas». Esi-meses neist jutustati aedviljadest, kes arutasid, miks kartul jäi väikseks.



Süüdi leiti olevat mitte ainult põuane suvi, vaid ka lohakas hooldaja. Hiljem valmis sellest ettekandest lühinäidend.

Ettekanne «Kartul — suur kui kaalikas» oli koostatud seotud kõnes. Selles jutustas õpilane ühe koolitüdruku hoolest kartulite kasvatamisel. Ettekanne lõppes sellega, et kartulid lähetati põllumajandusnäitusele, kust nad tõid tublile hooldajale kingiks kaasa I auhinna.

Nende kahe huvitava ja sisuka jutustuse kuulamine ning analüüsimine andis teistelegi õpilastele hoogu ja indu tööks. Mitmed kirjandid (nende hulgas kaks nimetatut) kanti ette kooli lõikuspeol.

Kirjandi analüüs 5. klassis (teema «Esimene lumi»). Seekordses analüüsis lähtusime sõnavaesest ja ilmetust kirjandist. Lugesime lauseid ja leidsime, kuidas oleks olnud huvitavam, ilusam ja tabavam ütelda. Hiljem kuulasime võrdluseks paari õpilase kirjandeid, mis olid rikkad sõnavaralt ja sisaldasid huvitavaid tähelepanekuid.

Opime kirjutama seinaleheartiklit (5.—7. klassis). Artikli kirjutamine seinalehele erineb kirjandi kirjutamisest ja seepärast tuleb seda hoolikalt õpetada ning harjutada. Seinaleheartikkel nõuab kokkusurutud, kuid palju ütlevat lauset ja olulise teravat esiletõstmist. See tekitabki õpilastele raskusi.

Seinaleheartikli kirjutamise õpetamist olen alustanud kooli seinalehe juures. Vaatleme seinalehte ja ajalehte. Mille poolest need erinevad? Tutvume mõistetega, nagu veerg, juhtkiri, artikkel, illustratsioon ja kriitika. Loeme ja arutleme meie seinalehe artikleid nii sisuliselt kui ka keeliliselt. Juhin tähelepanu pealkirjade kujundamisele. Võrdleme värviküllast pealkirja halli pliiatsiga kirjutatud pealkirjaga. Vaatleme eemalt. Leiame, et pliiatsikiri ei ole õnnestunud, artikli pealkiri peab kutsuma meid lugema.

Edasine töö kulgeb klassis. Valime koolielu sündmustele vastavad teemad; arutame, millest kirjutada ühe või teise teema puhul ja lepime kokku, millisel teemal üks või teine õpilane kirjutab. Järgmisel tunnil analüüsime mõnede artiklite eeltöid. Kodus kirjutatakse artiklid nõuetekohaselt ümber, illustreeritakse ja kujundatakse pealkirjad. Kui olen selliselt ettevalmistatud artiklid parandanud ja hinnanud, koostab klassi poolt valitud toimetuse neist ühe või mitu näidis-seinalehte. Huvi seinalehtede vastu on suur nii tegijate kui ka lugejate hulgas.

Niisugune oli töö käik seinaleheartikli ettevalmistamisel 5. klassis. 6. ja 7. klassis kannab sellealane töö juba süvendavat iseloomu.

Filmi ühisarutelu. Käisime 5.—7. klassi õpilastega üheskoos vaatamas filmi «Sampo». Enne jutustasin igas klassis lühidalt filmi ainekust. Ka arutelu toimus kõigis klassides eraldi, õpilaste eale vastavalt.

Ühisküllastamisele järgnev vestlus kujunes põhijoontes järgmiseks: Mis oli filmi pealkiri? Mida see tähendab? Millisele maale viib meid sündmustik? Mida kujutati tagapõhjal näitlejate tutvustamise ajal (kannel ja pilak põleva peeruga)? Milleks selline tagapõhi?

Järgnevalt jutustasid õpilased teemal «Muistsed soomlased harivad endale põllumaad». Vestluse käigus tuli seletada ka tundmata sõnu (pilak, alet tegema).

Edasi vestlesime ilusaist looduspiltidest, sündmustiku arenemisest ja tegelastest, kellega ükshaaval tutvusime. Nägime, et nii nagu kirjanduses on looduskirjeldusel seos sündmustikuga, nii on filmiski looduspildid seotud tegevuse ja karakteritega.

Vestlus ei olnud muidugi sündmustiku ümberjutustamine küsimuste kaudu, vaid problemaatiline arutelu.

Sellest, mis filmis meeldis, oli palju rääkida kõige sõnakehvatelgi. 6. ja 7. klassis lõpetasime vestluse üleminekuga eesti kangelaseeposele «Kalevipoeg».

Tarbekirjad. «Kõnearenduse valdkonda kuulub ka ettekannete ja tarbekirjade koostamine», loeme programmi seletuskirjast.

Ühenduses sellega külastasimegi klassijuhatajatunni ajal 7. klassiga kohalikku sidekontorit. Meie ekskursiooni juhtis sidekontoris töötav lapsevanem.

Klassijuhatajatunni eesmärk nõudis, et vestlus ei piirduks ainult sidekontori tehnilise tööga, vaid näitaks õpilastele ka selle töö tegijaid, nende oskusi ja vilumusi. Eesti keele tunniks tõime sidekontorist kaasa mitmesuguseid blankette. Tutvusime blankettide täitmise ja telegrammi koostamise põhinõuetega. Iga õpilane koostas ühe telegrammi teksti ja kirjutas selle nõuetekohaselt blanketile.

Kirja kirjutamise õpetamiseks koostas in õppevahendi «Kiri»: pappalusele on kleebitud kirjapaberid (üks teksti algusega, teine näidistekstiga), kokkumurtud kirjaleht, mitmesuguseid ümbrikke ja täidetud ümbrik. See oli kirja kirjutamise õpetamisel vestluse aluseks.

Kõnevõistlused. Kõnevõistlused tekitavad koolis rohkesti eluvust. Need korraldame õppeaasta teisel poolel, et ka 5. klass oleks paremini ette valmistatud võistlustest osavõtmiseks.

Kõnevõistluste ettevalmistamisel tuleb tähelepanu pöörata klassisisestele võistlustele, millest võtavad osa kõik õpilased. Klass ise valib nn. harjutusteemad. Need harjutusteemad töötame läbi, arutame, millest rääkida ja kuidas ettekanne üles ehitada. Esinejad klassisisestel võistlustel valime kas vabatahtlikkuse või loosi alusel. Kui ettekanded on analüüsitud, otsustab klass, keda ta saadab esindajana kooli kõnevõistlusele.

Võistluste eel on eriti soodne võimalus kõnetehnika aluste harjutamiseks ja vabanemiseks kõnetehnilistest vigadest. Õpilased, olles teadlikud, et need vead saavad ohtlikuks võistlusel, püüavad täita kõnekultuuri nõudeid palju järjekindlamalt kui harilikult.

Nädal enne kõnevõistlust teeb kirjandusring teatavaks võistluse teema. 1958/59. õ.-a. toimusid kõnevõistlused teemal «Tootmispäev koolis». See teema kasvas välja kooli tookordsest tootmisalasest tegevusest. Käesoleval aastal on kõnevõistluste teema seotud ülesandega aidata kaasa liharumiskaani täitmisel rajoonis. See ülesanne on meie rajooni koolides väga aktuaalne ja küüliku- ning vesilinnukasvatusega tegeleb iga õpilane. Niiviisi õpivad noored reageerima jooksva elu sündmustele ja kõnearenduslik töö ei tundu neile otsituna ega kunstlikuna.

Piltide kasutamine kõnearendustundides. Kõnearendustundides olen sageli kasutanud ka pilte. Et tööst piltidega on mitmel korral olnud juttu ajakirjanduse veergudel, jätan selle küsimuse puudutamata. Märgin ainult seda, et peale seinapiltide kasutan ka piltpostkaarte jaotusmaterjalina. Elamused, mida õpilased saavad nende käes olevate piltide vaatlemisel, on sootuks suuremad kui seinapildi vaatlemisel. Eriti olen seda tähele pannud 5. ja 6. klassis. Olen muretsenud selleks mitu komplekti sobivaid piltpostkaarte. Vajaduse korral annan neid töö ettevalmistamiseks õpilastele ka koju. Pildid tagastatakse puhtaina ja korralikena.

Temaatilisi seinapilte olen kasutanud vaatlus- ja vestlusmaterjalina riiklike tähtpäevade, näit. Nõukogude armee aastapäeva ja naiste-päeva puhul.

### Kõnearendusharjutusi seoses kirjandusega

J. Liivi luuletus «Sügisene kodu» võib olla kõnearenduse ajendiks. Kirjanik maalib mitmeid pilte väikesest armsast kodust:

*Mu armas kodu, väikene,  
seal eemal mäe peal!  
Su üle särab päikene,  
puud haljendavad seal.*

*Siin kaerapõld, siin kartulid,  
siin vana tuttav tee;  
koer jookseb õueväraval,  
kask varjab ojavee.*

*Siin kari tuleb karjamaalt,*

Värsse lugedes tekkis küsimus, kas ei oleks sõnades väljendatud pilte võimalik ka joonistada. Leiti, et on. Leppisimegi kokku klassi nelja parima joonistajaga, et kodus joonistavad nad pildid paberile ja järgmise eesti keele tunni eel (see on päeva esimene tund) värviliste kriitidega tahvlile.

Pildid tahvlil löid elevusrohke meeleolu. Jutustasime iga pildi järgi. Jutustust avardasime oma muljete ja mõtete abil ega piirdunud ainult kirjaniku mõtete kordamisega. Leidsime ka väljendeid, mis iseloomustavad sügisest loodust. Ja järgmiseks korraks koostasidki õpilased kirjelduse «Minu kodu sügisel».

Talvise looduse vaatlemise 5. klassis seostas in varem lugemispalaga «Talv» (vana programm), käesoleval aastal aga ühendasin selle M. Vee-tamme luuletusega «Talvelaul» (uus, katseprogramm).

Suurepärase pilt avanes ühel veebruarihommikul klassiaknast. Jäälil-ledega kaunistatud aken sätenas päikesetõusu ajal paljudes värvides. Paplid, pajud ja kased, mis paistsid aknast, olid härmatises. See oli meile ajendiks vaadelda talvist loodust ja rääkida sellest. Kõike, mida pakub talvapäeva loodus, me klassiaknast ei näinud, küll aga suutsid õpilased puuduvast rääkida oma kogemuste ja varasemate tähelepane-kute järgi. Suunasin tööd nii, et õpilased kasutaksid vestluses uudseid ja värskeid kõnekujundeid. Abimaterjalina kasutas in ilukirjandust: talvehommiku kirjeldust B. Polevoi teosest «Jutustus tõelisest ini-mesest».

J. Liivi «Kukulinna» käsitlemine 6. klassis nõuab, et õpilased tunnek-sid sood ja sootaimestiku tüüpilisemaid esindajaidki. Selles sai meid aidata üks klassi õpilastest, kelle ema töötab metsanduse alal. Juhenda-sin seda õpilast ja järgmiseks tunniks valmis tal ema abiga lähedase soo kirjeldus. Kirjelduse illustreerimiseks kasutas õpilane ka ema poolt koostatud sootaimede herbaariumi. Selle vestluse tulemusena valmis õpi-lastel kirjeldus «Pildikesi soost». Toon näite ühe töö algusest: «*Pehme sammal vajub me jalge all. Sookailudest nõrgub mörkjat lõhna. Seal, kus pinnas muutub vesisemaks, kasvavad tihedalt valgeõielised ubale-hed...*»

J. Liivi luuletusest «Must lagi on meie toal» kasvas välja kõneharjutus «Mida jutustab suitsutare?». Selle aluseks olid värsiread:

*Mis tema kõik kuulnud, näinud,  
ei suuda ütelda, —*

*Näind palju pisaraid, nuttu,  
nii palju, palju valu, —*

Pidime rääkima sellest, mida on suitsutare kuulnud ja näinud. Tegime seda osade kaupa:

1) Milline on suitsutare; 2) mida tehti suitsutares; 3) pere söögilauas; 4) ori tuleb mõisatöölt.

Jutustamisel oli meile abiks seinapilt «Suitsutare», meeldejäänur E. Bornhöhe jutustusest «Tasuja» (Tasuja Maanuse juures) ja katkendid «Mahtra sõjast» (paljud õpilased olid teost lugenud). Vestlus klassis andis õpilastele mõtteid kirjelduse koostamiseks. Soovitasin selsse põimida ka tsitaate kirjandusest. Järgmises tunnis kuulsime emotsionaalseid kirjeldusi mustast ja nõrgisest suitsutarest; imepeenest lõngast ja kangast, mida tehti mõisaprouale; leivast, millele ei tohtinud tulega ligi minna; orjast, kelle selg oli verevermeis. Mitmed leidlikumad õpilased lõpetasid kirjelduse J. Liivi luuletuse «Kui tume veel kauaks» viimase salmiga.

Iseloomustamise õpetamisel 6. klassis olen lähtunud I. Turgenevi «Bežini aasast». Kuigi lugemispalas esinevad iseloomustused on lühikesed, on need väga konkreetsead. Veelgi tähtsam on aga, et siin iseloomustatakse eakaaslasi, kuigi teisest ajastust. Huvi iseloomustuse vastu tõuseb tunduvalt, kui olen ette lugenud nädisiseloomustuse ühe õpilase kohta antud klassist. Etteloetud karakteristika analüüsimise, koostame kava ja kirjutame selle vihikusse, kodus aga kirjutab iga õpilane oma pinginaabri karakteristika.

7. klassis olen kõneharjutuse eesmärgil ära kasutanud A. Hindi «Tuulise ranna» katkendi «Torm merel». Et meri on meie vaate- ja kuuldeväljast kaugel, püüame sõnastada pildi «Torm linnas». Sõnavaralise ettevalmistustöö teeme klassis, kirjelduse kirjutavad õpilased kodus.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kõneharjutuseks saab kasutada paljusid lugemispalasid ja nende katkendeid, kuid tuleb jälgida, et kõnearendusliku töö tõttu ei kannataks kirjandusteose kui kunstiteose käsitlemine.

### Kõnearendusharjutusi seoses keeleõpetusega.

Keeleõpetuse osa «Otsene kõne» (5. klass) annab häid võimalusi huvitavate dramatiseeringute loomiseks ja ettekandmiseks. See võte kujuneb ühtlasi lähtekohaks otsese kõne ja selles esinevate kirjavahe-märkide õppimisel.

Otsese kõne käsitlemise eel võtsin klassi käitumisžurnaali ja lugesin sealte mõned kiitused ja laitsused. Tähendab — klassis on juhtunud nii head kui ka halba. Meelsasti oleksid õpilased sellest jutustanud kohe ja veel rohkem, kui sisaldab žurnaali, kuid õpetaja ei andnud selleks võimalust. Anti aga ülesanne: koostada pisikesi stseene, kus tegelasteks on kaks või rohkem oma klassi õpilast; «näidendis» jutustada sellest, mis on klassis head või halba. Kes kellega koos tahab olla tegelaseks, jää

õpilastel vabalt valida. Dramatiseeringu koostamiseks oli võimalusi pärast tunde kodus või internaadis, aga vahetunnil ja kooliteelgi võidi selle üle vestelda. Draamaringsi liikmed olid selle töövormiga juba tuttavad ja esitasid kohe oma viimase improviseeritud dramatiseeringu «Ootame külalisi».

Järgmiseks tunniks laekus ja kanti ette üsna huvitavaid dramatiseeringuid: «Kaks tublit korrapidajat», «Evi ja Helga kooliaias tööl», «Valatus riidehoius» jt.

Oli ka õpilasi, kes ütlesid: «Ei, meie ei oska.» Antud juhul polnud see pahatahtlik ülesande täitmata jätmise, vaid seda tingis tähelepanekute ja esinemisjulguse vähesus.

Suure ja väikese algustähe õigekirja süvendamisel (5. klass) koostasime loovkirjandi «Käisin linnas». Kirjandi valmistasime ette kollektiivselt, kasutades võimalikult palju sõnu, kus tuli valida suure ja väikese algustähe vahel, kuid siiski nii, et töö oma sisult jääks loomulikuks ja usutavaks. Töö kirjutamisel õpikuid ei kasutatud.

Koondlause käsitlemine (6. klass) annab võimaluse sõnavara rikastamiseks tegusõna valdkonnas. Moodustasime koondlauseid, kus on mitu öeldist. Näiteks: 1. Tuul ulub, vilistab, vingub, ..... 2. Poiss astub, sammub, läheb, ruttab, ..... 3. Koer uriseb, haugub, niutsab, .....

Täiendi käsitlemine (6. klass) langeb ajale, millal õhus on tunda juba kevadet. Kasutasime seda ära loovharjutuses «Varakevad». Harjutuse kirjutasime klassis, kuid vaatlusalase ja sõnavaralise ettevalmistustöö tegid õpilased kodus. Vastavalt õpetaja poolt antud juhendeile tuli kasutada niihästi omadus- kui ka nimisõnalist täiendit. Näit. «Eile paistis hele päike, sulatas märdunud lume ja tekitas tänaval suuri veeloike. Inimesed astusid pikka aega sammudega üle läikivate veelompide ja otsisid kõnniteede kuivemaid ääri.

Tänane karge ja külm hommik jutustab vähesaabuvas kevadest. Tunnen ainult, kuidas teravad jääkillud mu jalgade all purunevad.

Meie klassi laual jutustab peatselt kevadest urvakimp. Nõtkete pruunide varte küljes on tihedalt pehmeid siidiseid urvatibusid.

Juba kolmanda tunni ajal hakkavad katuseräästad nutma.

Need on selged tunnused, et varsti on käes rõõmurohke kevad.»

\*

Nii kirjanduse kui ka keele õpetamisega seostuvate kõneharjutuste puhul on palju võimalusi loovtöö lühivormide kasutamiseks. Võime seda teha ühenduses kõnekujunditega, sõnavaraõpetuses, samuti vormi- ja lauseõpetuse osade harjutamisel.

Kõnearenduslik töö nõuab õpetajalt palju mõtlemist ja vaeva. Kõnearendustundide ja -harjutuste ettevalmistamine on aeganõudev. Selle vaeva ja ajakulu tasuvad aga varsti õpilaste head kirjandid, loogilised ja sisukad sõnavõttud pioneerikoondustel ja kooli üldkogunemistel, kus lapsed esinevad loomulikult ja kõnetehniliselt hästi.

Kõnearendustöö kaugemad eesmärgid, millest oli juttu artikli alguses, ei jää sel teel edasi minnes kindlasti saavutamata.

# Geograafiaväljak ja selle sisustus

E. EINASTO,  
õpetaja-pensionär

Tuleviku koolis peab geograafia, nagu iga teinegi õppeaine, aitama siduda õpilase õpinguid nõukogude rahva elu ja tööga. Selle põhimõtte kohaselt on geograafia õpetamisel tähtis koht praktilistel töödel, nagu ilmavaatlused, orienteerumine, mitmesugused mõõtmised, plaanistamised ja katsed. Neid töid ei saa teha klassis, vaid tuleb minna loodusesse. Kuid siin tekib raskusi, sest palju õpitavast asub meist kaugel, nagu ookeanid, kõrgmäestikud, vulkaanid. Isegi koolimajale lähedal asuvaid objekte ei saa alati õppetunni ajal otseselt tundma õppida. Paljudest taolistest raskustest aitab üle saada kooli juurde rajatud geograafiaväljak, kuhu on koondatud mitmesuguseid riistu mõõtmiseks, mudeleid ja makette vaatluseks ning kus õpilased võivad ka iseseisvalt töötada ja katsetada. Üleminekul uutele õppeprogrammidele tõuseb geograafiaväljaku osatähtsus veelgi. See seab geograafiaväljakule uusi nõudeid, mida tuleb arvestada uute väljakute rajamisel ja vanade ümberkorraldamisel.

## Geograafiaväljaku koha valik ja suurus

Geograafiaväljak peab asuma koolimaja vahetus läheduses. Ainult siis on võimalik seda õppetöös maksimaalselt kasutada. Väga soovitav on geograafiaväljaku asukohana kooli õppekatseaed, kui see asub koolimaja lähedal. On ju geograafias ja bioloogias palju ühiseid töid ja vaatlusi.

Geograafiaväljakult avanegu avar vaade. Seda ei tohiks piirata liiga lähedal asuvad hooned, suured puud ega muud esemed, mis vaatlusi takistavad. Kui aga geograafiaväljak paratamatult on varjatud, tuleb olukorda arvestades vaatlusriistad teisiti asetada või isegi mõni töödest teha mujal. Tuleks kaaluda ka kõrgete koolimajade katustele vaatluspunktide ehitamist, nagu seda on tehtud Tartu 2. keskkoolis.

Paljudeks töödeks ja vaatlusteks geograafiaväljakul on vaja tasast maapinda. Kui see tingimus puudub, tuleb maa eelnevalt loodida ja tasandada.

Geograafiaväljak ei tohi vihma ajal muutuda poriseks. Seepärast tuleb väljak enne sisustamist kuivendada. Soovitav on väljaku täitmisel allapoole paigutada jämedam materjal, nagu kivi, kruus, räbu jne., mis vett kergesti läbi laseb. Sellele järgneb õhuke kiht liivasegust savi, mis tallamisel hiljem kõvaks muutub. Pealt aga olgu väljak kaetud jämeda liiva või peene kruusaga, mis kuival ajal ei tolma, vihma ajal poriseks ei muutu ning all asuva savikihiga ühinemisel annab tugeva pinna. Geograafiaväljaku tallatav pind peab võimaldama maasse lüüa sihitikke ja vaiakesi ning tõmmata sellele mitmesuguseid jooni.

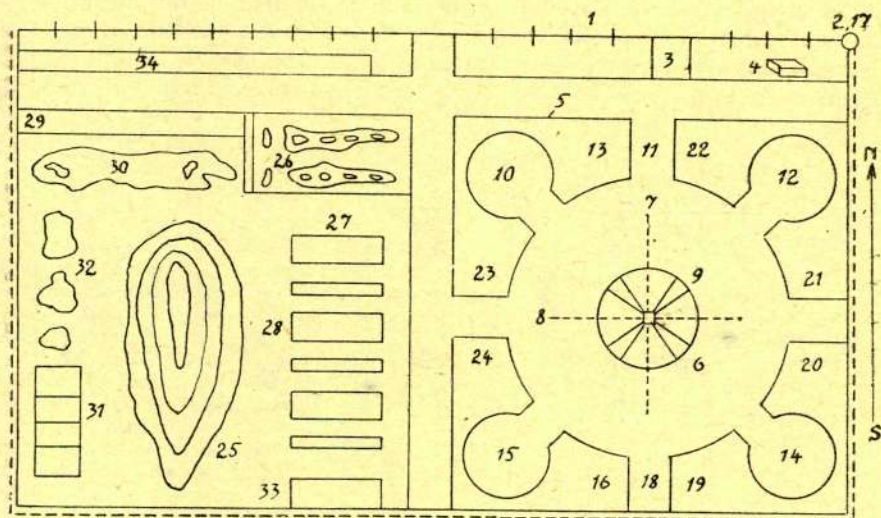
Geograafiaväljaku suuruse määrab selleks olemasolev pind. Kuid avaldamal väljakul on rohkem võimalusi mitmesugusteks töödeks, eriti frontaalsete tööde puhul.

Kõige väiksema väljaku mõõtmed on  $10 \times 10 \text{ m} = 100 \text{ m}^2$ . Selliseid väljakuid on üsna rohkesti linnades ja töölisasulates, kus vaba pinda on vähe. Mainimist väärib ajakirjas «Geografia v Škole» kirjeldatud A. N. Sibalovski (1)\* poolt rajatud väljak Moskva oblasti Beskudnikovo raudteejaama raudteekoolis nr. 58.

Kõige levinumaks geograafiaväljaku suuruseks on tuntud Moskva pedagoogi ja metoodiku V. G. Erdeli (2 ja 3) poolt soovitatud ( $12 \times 21 = 252 \text{ m}^2$ ).

A. S. Budun oma brošüüris (4) võtab aluseks V. G. Erdeli väljaku suuruse, kuid teeb selles mõned ümberpaigutused, jätab ära osa objekte ning täiendab teistega, tõstes nende arvu 34-le.

Erdeli ja Buduni poolt planeeritud väljakud on mõeldud peamiselt vaatlusteks (5). Sellest tulenebki väljakute ülekoormamine vaatlusobjek-



Joon. 1. Geograafiaväljaku plaan A. S. Buduni järgi.

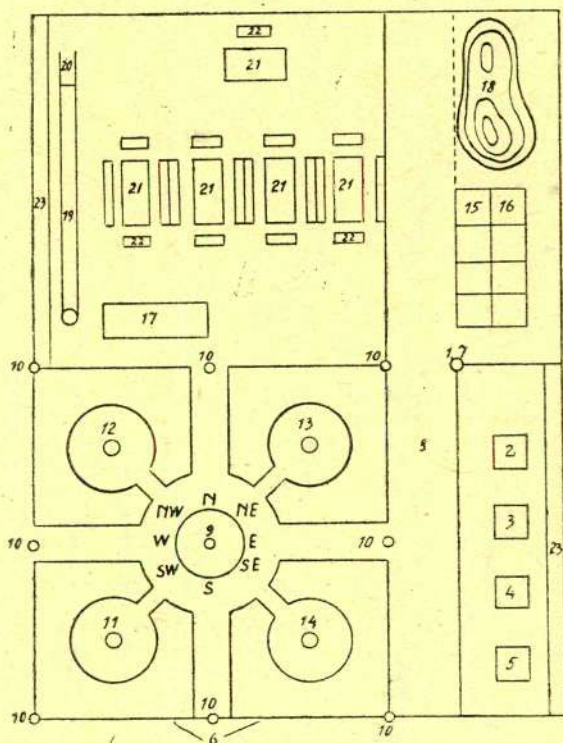
1 — mõõttara; 2 — mõõtlatt; 3 — pindala 1 ruutmeeter; 4 — kuupmeeter; 5 — pindala 1 aar; 6 — gnoomon; 7 — kohaliku meridiaani suund; 8 — kohaliku rööbiku suund; 9 — rumbide skaala (ilmakaarestik); 10 — tähe-orientiir; 11 — Põhjanaanäitaja; 12 — tähekell «Suur Vanker»; 13 — eklimeeter; 14 — püstnurgamõõtja; 15 — päikesekell; 16 — päikeserõngas; 17 — tuulelipp; 18 — meteoroloogiline onn; 19 — nefoskoobi rõngas; 20 — sademetemõõtja; 21 — pinnasetermomeetrid; 22 — tumemõõtmislatt; 23 — pinnased taimkatteta ja taimkattega; 24 — mitmesugused pinnased (pinnaste kollektsoon); 25 — künka mudel; 26 — pinnavormide mudel; 27 — liivakast; 28 — lauad ja pingid õppetöök; 29 — veekraan või veepaak; 30 — rannikutüüpide mudel; 31 — kivimite kogu; 32 — välisjõudude demonstreerimise mudelid; 33 — mudelid orienteerumiseks kohalike tunnuste järgi; 34 — koduloonurk.

\* Numbrid sulgudes siin ja edaspidi viitavad artikli lõpus märgitud kasutatud kirjandusele.

tide ja -riistadega. Nende väljakute suureks puuduseks on raske juurdepääs objektidele terve klassiga töötades.

Tartu 7. keskkool võttis aluseks V. Erdeli väljaku sisustuse, kuid suurendas pindala 299 m<sup>2</sup>-ni (13 × 23 m) ning paigutas mitmed vaatlusobjektid ümber.

V. A. Demuškin oma brošüüris (6) soovib geograafiaväljakute kaht suurust — 300 m<sup>2</sup> ja 500 m<sup>2</sup>, üksikasjalise kirjelduse toob aga ainult 300-ruutmeetrise (15 × 20 m) väljaku kohta. Ta kärbib üsna tublisti Erdeli ja Buduni poolt toodud objektide arvu väljakul ning varub rohkem ruumi frontaalseteks töödeks. Demuškin leiab, et pole vaja kõiki olemasolevaid riistu paigutada alaliselt väljakule. Osa neist, eriti riistade komplektid frontaalseteks töödeks, tuleb pärast kasutamist paigutada vastavatesse panipaikadesse või hoidlatesse. Demuškini poolt planeeritud väljaku eelisteks on: 1) suurem avarus riistade ümber, mida vaadeldakse terve klassiga, 2) väikeste rühmade (s. o. korrapidajate) poolt tehtavate vaatluste vahendid (pinnasetermomeetrid, lumemõõtmislatt, meteoroloogiline onn, sadememõõtja ja tuulelipp) on paigutatud eraldi plat-sile ning moodustavad ühtse grupi, 3) hästi on paigutatud kivide kollektsioon, kuhu on koondatud suurte monoliitidena eeskätt koduümbruse aluspõhja ja pinnase kivimid. Küsitava väärtusega on liiga suure pindala (suurem osa aarist) eraldamine liivakastide ja nende ümber paigaldatud pinkide jaoks, mis on mõeldud klassina. Nende ridadega pole tahetud alahinnata liivakastide suurt tähtsust mitmesuguste objektide



Joon. 2. Geograafiaväljaku plaan V. A. Demuškini järgi.

- I. Meteoroloogiajaam: 1 — tuulelipp (mõõtposti otsas); 2 — pinnasetermomeetrid; 3 — lumemõõtmislatt; 4 — meteoroloogiline onn; 5 — sadememõõtja. II. Mõõtväljak: 6 — pindala 1 aar; 7 — mõõtpost; 8 — mõõtrada; 9 — gnoomon rumbide skaalaga; 10 — postid-orientiirid 1—1,5 m kõrged, 8 tükki; 11 — gnoomon; 12 — päikesekell; 13 — nurgamõõtja; 14 — rumbide skaala. III. Katse- ja vaatlusväljak: 15 — muldade tüübid; 16 — muldi moodustavad kivimid; 17 — kivimite kollektsioon; 18 — künka mudel; 19 — oja mudel; 20 — veekogu. IV. Klass: 21 — liivakastid; 22 — pingid istumiseks. V. 23 — dendraarium.



ja nähtuste tundmaõppimisel (pinnavormide voolimine), kuid ei tohi unustada, et peale tööde liivakastis on veel väga mitmeid töid, mis vajavad rohkesti ruumi.

### Geograafiaväljaku sisustamine

Geograafiaväljaku sisustamisel tuleb lähtuda järgmistest põhinõuetest:

1. Iga riist või makett olgu asetatud nii, et õpilastel oleks sellele vaba juurdepääs ka frontaalsete tööde puhul.

2. Riistade konstruktsioon ja nende käsitlemine olgu lihtne ning õpilastele arusaadav.

3. Riistade valmistamisel peetagu silmas korralikkuse, täpsuse ja ilunõudeid.

4. Alaliseks paigutatagu väljakule vaid need esemed, mida vajatakse pidevalt. Esemed tuleb muuta vastupidavaks ilmastiku mõjudele. Perioodiliselt kasutatavaid esemeid ning komplekte frontaalseteks töödeks ei ole otstarbekas väljakule paigutada, vaid need tuleks hoida panipaikades, kust neid võetakse vajaduse korral.

5. Et rohkem ruumi varuda frontaalseteks töödeks, ei tule geograafiaväljakule paigutada dekoratiivseid esemeid.

6. Geograafiaväljakule paigutada vajalik hulk poste (10—15), kuhu õpilased asetavad riistu mõõtmiseks ja vaatlusteks.

Geograafiaväljak ei tohi kujuneda eesmärgiks omaette, vaid see olgu tähtsaks vahendiks paljude mõistete, nähtuste ja objektide selgitamisel õpilastele praktiliste tööde puhul.

### Abinõud ruumilise kujutlusvõime arendamiseks.

**Mõõttara.** Selle kõrgus on 1,5—2 meetrit (mõned õpetajad soovivad 1 m kõrgust mõõttara), lipilaudade laius ja lippide vahe on 10 cm. Iga jooksev meeter tara värvitakse vaheldumisi kahe värvitooniga. Soovitatav on iga jooksva meetri esimene lipilaud võtta teistest 10—20 cm pikem. Mõõttara asetatakse väljaku põhjapoolsele piirile, kus ta vähem takistab vaatlusi.

**Mõõtpost.** Kõrgus on 10 m, iga jooksev meeter värvitakse vaheldumisi kahe värvitooniga. Mõõtpostile asetatakse tuulelipp. Asukohaks sobib plats või nurk, kuhu on paigutatud ilmavaatluse riistad ja vahendid.

**Mõõtrada.** See on vastavalt võimalustele 1—5 meetri laiune rada piki väljaku pikemat külge. Raja äärtel on iga jooksva meetri järel järjekorras nummerdatud betoonist plaadikesed. Plaadikestele on soovitatav anda noole kuju, kusjuures noole teravik tähistab meetri piiri.

**Pindala 1 ruutmeeter (m<sup>2</sup>)** ääristatakse telliste või laudadega ning tasandatakse värvilise kivipuruga (tellise-, paekivi- või graaniidipuruga).

**Kuupmeeter (m<sup>3</sup>)** valmistatakse laudadest ja värvitakse valgeks. Selle ülemine kaas on lahtikäiv, et saaks lasta õpilastel sinna sisse ronida. Sel teel on kerge neile selgitada kuupmeetri suurust.

**Pindala 1 aar.** Suuremate pindalade ääristamine on tülikamaid

probleeme geograafiaväljaku rajamisel ja selle hooldamisel. Kirjanduses soovitatakse pindalad ääristada tellistega (parem silikaatkividega), asetades need püsti, küljeli või põiki. Kahel esimesel juhul ulatuvad maapinnani telliste tahud (ots- või külgpind), viimasel juhul ainult serv, mis moodustab joone. Selleks kaevatakse vastava sügavusega kraav, kraavi põhja asetatakse nõõri järgi tellised eespool märgitud viisil, kraav aetakse kinni ning muld tambitakse kõvaks, hiljem lubjatakse väljaulatuvad pinnad või joon.

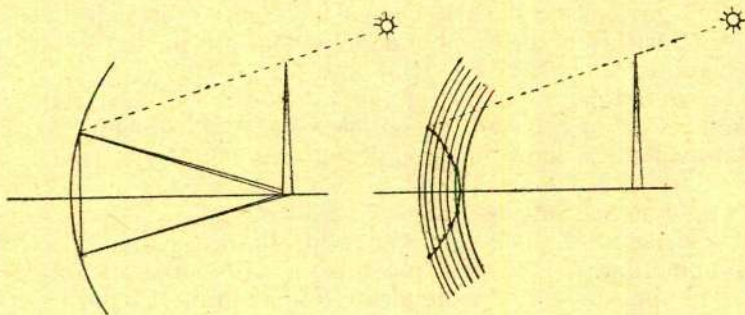
Ka Tartu 7. keskkoolis kasutati alguses pindade ääristamiseks telliseid, hiljem asendati need laudadega, mis kokkupuutekohtadel kinni naelutati. Nii moodustatud piirjooned püsisid paremini, kuid tõusid kevadadel osaliselt maapinnast välja. Nende maapinda tagasilöömine ei ole aga raske. Niisuguste piirjoonte puuduseks on nende lühike iga.

Kõige lihtsamaks pindalade ääristamise võtteks on joonte märkimine lubjatoolmu või lubjapiimaga, nagu seda teevad sportlased jooksuradadel ja väljakutel. Need pole küll püsivad jooned, kuid on väga kergesti tõmmatavad. Et alaliste mõõtmistega mitte aega raisata, tuleb vajalikud punktid fikseerida väljakul kas puust vaiakeste, raudtorude või betoonist valatud postidega, kuid nii, et need ei takista töid ja liikumist väljakul.

1-aarist pindala ümbritsevad kõnniteed on meetrilaiused ja kaetud jämeda liiva või kruusaga.

### Abinõud orienteerimisoskuse arendamiseks

Gnoomon ehk päikesevarras (vt. joon. 3). Umbes 1 meetri kõrguse posti otsa kinnitatakse sõõrikujuline laud 20-cm läbimõõduga. Sõõr värvitakse valgeks. Sõõri keskpunkti lüüakse peenike 5 cm pikkune teritatud otsaga nael. Naela varju abil määratakse keskpäevajoon, mis hiljem fikseeritakse lauale õlivärvi või tušiga, ning pikendatakse seda joont kuni laua äärteni. Võib võtta ka ruudukujulise laua, mille lõunapoolsesse ossa kinnitatakse nael.



Joon. 3.

Keskpäevajoon määratakse järgmiselt. Mõni tund enne keskpäeva märgitakse lauale ristikesega naela varju tipp. Siis tõmmatakse varju raadiuse pikkuses ringjoon laua põhjapoolsesse ossa (umbes ühe kolmandiku ringjoone ulatuses). Nüüd võib vaatluse katkestada ja hiljem tagasi

tulla. Kui varju tipp uuesti jõuab tõmmatud jooneni, märgitakse uue ristikesega selle asukoht ringjoonel. Kahe ristikesega vahe ringjoonel tuleb jagada pooleks ning saadud punkt ühendada naela alusega. Uus joon ongi keskpäevajoon ehk antud koha meridiaan ning see tähistab põhjalõuna suunda.

Sama ülesande võib lahendada veidi teisiti. Lauale tõmmatakse tuši või õlivärviga 2-millimeetriste vahedega 8—10 kontsentristist joont umbes ühe kolmandiku ringjoone ulatuses, keskpunkti püstitatakse nael. Mõni tund enne keskpäeva märgitakse ristikesega naela varju ots, kui see puudutab üht neist ringjoontest. Mõne aja möödudes varju ots puudutab ka sisemisi ringjooni ning pärast keskpäeva uuesti eelmisi jooni. Kõik puutekohad tähistatakse ristikesega. Kui ühendada kõik ristikesed järjekorras, saame kõvera joone, mis tähistab varju otsa liikumist laual. Võtame ühele ja samale ringjoonele märgitud 2 punkti, jagame nende vahe pooleks, saadud punkti ühendame keskpunktiga ning saamegi keskpäevajooni.

**Ilmakaarestik ehk rumbide skaala.** Aari keskpäeva joonistatakse 112,5-cm raadiusega ringjoon. Vastavalt pea- ja vaheilmakaartele paigutatakse ringi sisse lauad nii, et nende servad ulatuksid maapinnani. Väljaulatuvad servad lubjatakse. Laudade vahed kaetakse värvilise kivipuruga. Ostesse paigutatakse sildid (maapinnaga ühetasaselt) ilmakaarte nimetustega. Sildid võib valmistada eespool mainitud viisil betoonist.

**Kohaliku meridiaani suund.** Kohaliku rööbiku suund. Mõlemad suunad märgitakse joontega ilmakaarestiku juurde maapinnale, pikendades põhja-lõuna ja ida-lääne suundasid mõlemale poole 1—2 meetri võrra. Betoonist valatud tähised paigutatakse joonte mõlemasse otsa. Kooli asukoha geograafiline pikkus ja laius määratakse tavaliselt kaardi järgi (7).

### Abinõud Päikese kõrguse ja tähistaeva vaatlusteks

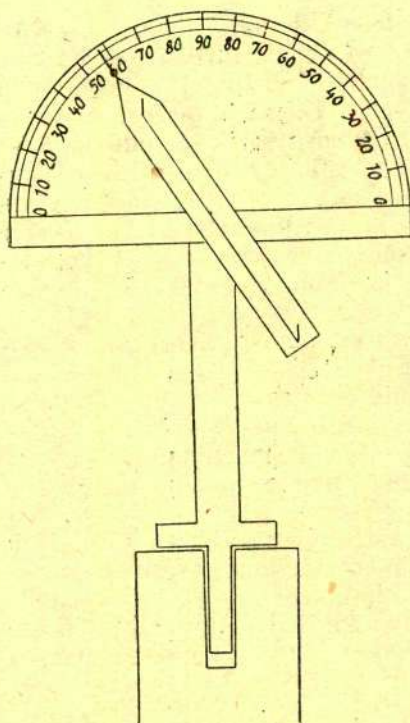
Päikese kõrguse mõõtmiseks horisondist on konstrueeritud rohkesti mitmesüguseid riistu. Lihtsamad nendest on järgmised.

**Püstnurgamõõtja** (joon. 4) valmistamiseks võib võtta harilikku suure koolimalli. Selle keskpunkti kinnitatakse liikuvalt noolekujuline osuti, mille teravik ulatub numbriteni. Numbreid loetakse 0° kuni 90°. Malli teine pool 90° kuni 180° kas kaetakse kinni või nummerdatakse ümber 90° kuni 0°. Osuti varustatakse sihtimiseseadmetega, näiteks nõõpnõeltega. Riist kinnitatakse alusele, mida saab pöörata ümber püsttelje. Kui osuti on suunatud sihtimiseseadmete abil Päikese keskpunkti, siis noole teravik näitab mallil Päikese kõrgust kraadides. Sihtimisel Päikesele tuleb tingimata kasutada tumedaid prille või tahmaklaasi.

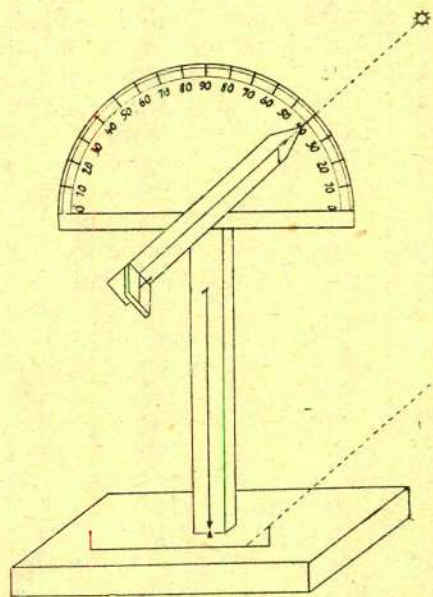
Tumedate prillide või tahmaklaasi kasutamine on tülikas. Seepärast võib püstnurgamõõtja osutile kinnitada (liimida) nõõpnõelte asemel paberist valmistatud toru (keerata paberileht ümber pliiaatsi, lahtine leheserv kleepida kinni ning pliiaatsi torust välja tõmmata), torust veidi eemal kinnitada osutile väike ekraan risti toru suunaga. Päikese kõrguse mõõtmiseks tuleb osutit liigutada niikaua, kuni Päikese kiired läbi toru langevad ekraanile, siis ongi osuti suunatud Päikesele. Riista õiget asendit tuleb enne kraadide lugemist kontrollida ripploodi abil.

**Kantav Päikese kõrguse mõõtmise riist** (joon. 5) koos-

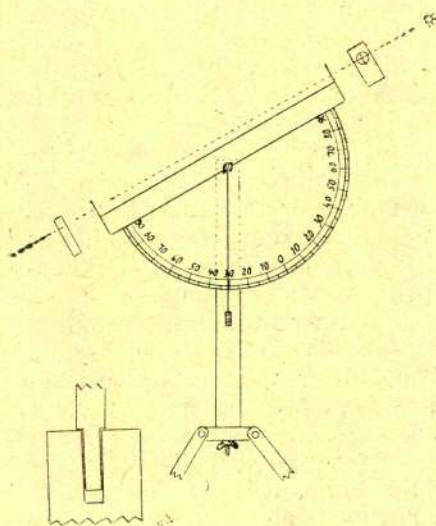
neb püstnurgamõõtjast, mis on kinnitatud vastavale alusele. Et riista oleks hõlpsam Päikesele suunata, on selle aluslauale tõmmatud joon, mille otstes on löödud naelad. Kui riista pööramisel naela vari ühtib joonega, siis on riist suunatud Päikesele. Riista rõhtsandi kontrollimi-



Joon. 4.



Joon. 5.



Joon. 6.

seks on sellele kinnitatud ripplood. Päikese kõrguse mõõtmiseks tuleb osutit pöörata. Osutile on tõmmatud joon, mille alguse on löödud nael; teine nael on löödud ekraanisse. Kui osuti pööramisel naela vari ühtib joonega ning kui teine nael ekraanil varju ei anna (Päike on sellele naelale «seniidis»), siis on osuti õigesti suunatud Päikesele ning me võime lugeda mallilt kraade.

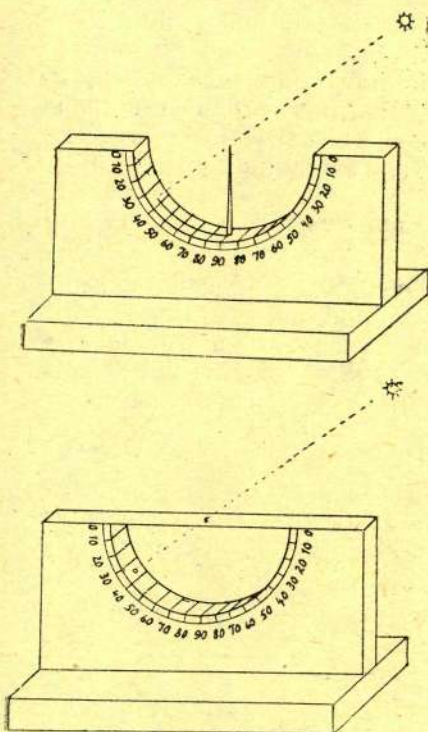
Eklimeetri (joon. 6) valmistamiseks kasutatakse ka malli, mille kumer osa on suunatud allapoole. Mall on liikuvalt kinnitatud alusele, mis omakorda pöörleb püsttelje ümber. Kraade loeme malli keskpunkti kinnitatud ripploodi abil. Sihtimine Päikesele toimub malli sir-

gele servale kinnitatud dioptrite abil. Võib kasutada ka ekraani, nagu eespool kirjeldatud. Malli numeratsioon tuleb muuta: all keskel  $0^\circ$ , mõlemal pool üleval  $90^\circ$ .

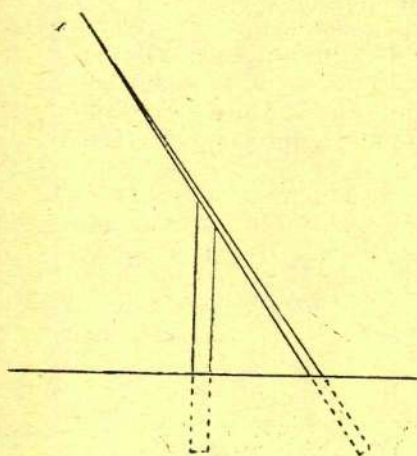
Soovitav on kõikide mainitud riistade mallid valmistada ise mitmekordsest vineerist. Malli sobivateks raadiusteks on 10, 15 ja 20 cm. Malli sirgele servale jätta 1–2-cm riba.

Skaafis (joon. 7) on lihtsamad riistu Päikese kõrguse mõõtmiseks. Selleks võetakse ristkülikukujuline laud või mitmekordne vineer ( $16 \times 36$  cm). Lauast saetakse välja 10-cm raadiusega poolringikujuline tükk, puhastatakse ning silutakse see korralikult ja märgitakse kraadid: üles äärtele  $0^\circ$ , alla keskele  $90^\circ$ . Poolringi keskele ( $90^\circ$ ) püstitatakse otsast teritatud nael, mis ulatub ringi keskpunkti. Laud kinnitatakse alusele. Päikese kõrguse mõõtmiseks asetatakse riist tasasele pinnale ning pööratakse niikaua, kuni naela vari langeb ühele kaarele, kust loeme kraadi.

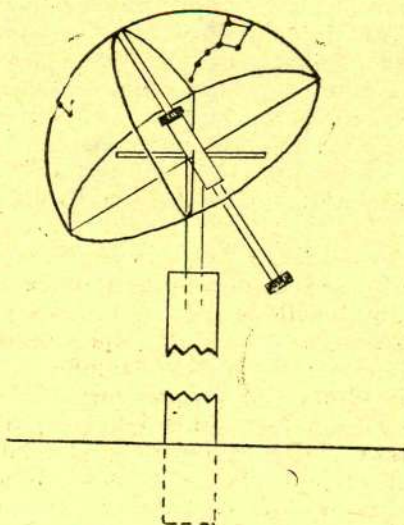
Taevatelje märgistaja ehk Põhjanaela näitaja (joon. 8). 1 m pikkusele postile lüüa 3 m pikkune varb, mille üks ots toetub maasse, teine ots on suunatud Põhjanaelale. Varb moodustab rõhtpinnaga nurga, mille kraad peab vastama antud koha geograafilisele laiusle.



Joon. 7.



Joon. 8.

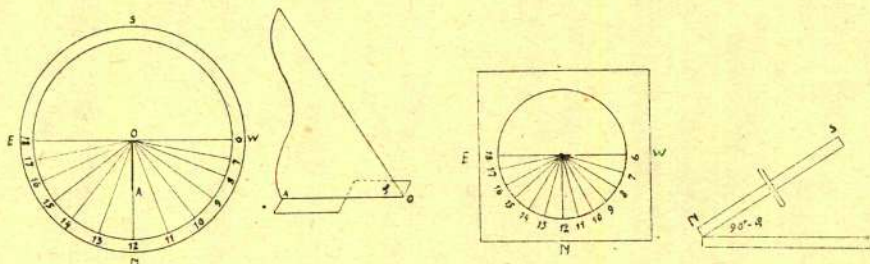


Joon. 9.

Tähistaeva märgistaja ehk tähe-orientiir (joon. 9). 1,5 meetri pikkusele postile kinnitatakse vihmavarjutaoline ese. See valmistatakse jämedast traadist. All on võru, mille raadius on 57 cm. Võrudele kinnitatakse kaks poolringi, mis moodustavad omavahel täisnurga. Poolringidele kinnitatakse traadi abil Suur Vanker ja Väike Vanker, soovi korral veel mõned tähtkujud. Tähed valmistatakse plekist. See vihmavarjutaoline ese kinnitatakse 1,5 m pikkuse telje külge. Telg läbib raudtoru ning seda saab pöörata. Umbes 50 cm kaugusel otsast kinnitatakse teljele rõngas, mis takistab telge pööramisel allapoole libisemast. Telg ja toru kinnitatakse posti külge nurga all, mis võrdub antud koha geograafilise laiuslega. Selle riistaga saab demonstreerida taevavõlvi nähtavat liikumist ning õpilastele kätte näidata tähtkujud taevavõlvil.

### Abinõud kellaaja määramiseks.

Horisontaalne päikesekell (joon. 10). Ühe meetri pikkuse posti otsa asetatakse ketas või ruudukujuline laud, mille keskele kinnitatakse täisnurkne kolmnurk keskpäevajoone suunas. Kolmnurga hüpotenuusile antakse kaldenurk, mis vastab antud koha geograafilisele laiusle. Kolmnurk on soovitatav valmistada mitteroostetavast plekist (vask,



Joon. 10.

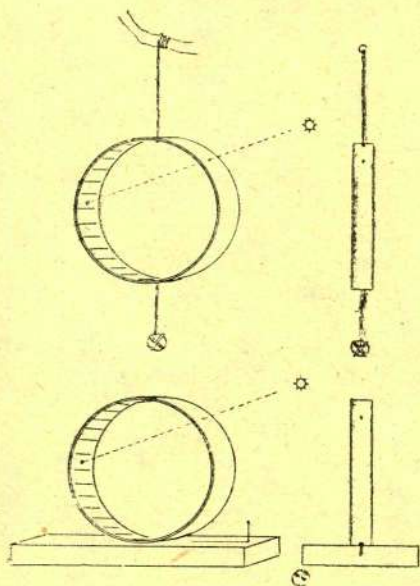
Joon. 11.

alumiinium). Et horisontaalsel pinnal vari ei liigu päeva jooksul ühtlaselt, siis tähistatakse kellaajad lauale arvutamise teel. Kuid lihtsam on seda teha katseliselt. Alguses märgitakse keskpäevajoone kohale arv «12». Tunni aja järel tavalise kella järgi tõmmatakse kriips varju serva juurde ning märgitakse arv «13». Samal viisil märgitakse kellaajad «14», «15» jne. Hommikupooldes kellaajad märgitakse mitte enam katseliselt, vaid nurkade või nurgakaarte ülekandmise teel. Näiteks nurk või nurgakaar kella 12 ja kella 13 vahel on sama, mis kella 11 ja 12 vahel, jne.

Ekvatoriaalne päikesekell (joon. 11). Kella nimetus on tulnud sellest, et ta numbrilaud asetatakse rööbiti ekvaatori tasapinnaga. Vari liigub sellel ühtlase kiirusega ning seepärast võib numbrilaua jaotada 24 võrdseks osaks. Kella valmistamiseks võetakse kaks ruudukujulist lauda ( $30 \times 30$  cm). Alumine laud asetatakse rõhtsalt, ülemine moodustab alumisega nurga, mis vastab vahele  $90^\circ - \varphi$ , kus  $\varphi$  tähistab antud koha laiust. Laua keskele püstitatakse peenike pulk või nael (10 cm pikk), mis moodustab lauaga täisnurga. Päikesekell asetatakse postile nii, et pulk või nael oleks suunatud Põhjanelale. Laud nummerdatakse järgmiselt: keskpäevajoone põhjaossa «12», läände «6», itta «18», vahele iga  $15^\circ$  järel arvud, mis tähistavad vastavaid kellaegu.

Ekvatoriaalse päikesekella puuduseks on see, et ta aega näitab ainult kevadisest pööripäevast alates kuni sügise pööripäevani, s. o. aja jooksul, millal Päike asub põhjapoolkeral. Et ta aega näitaks ka siis, kui Päike asub lõunapoolkeral, pikendatakse pulka läbi laua allapoole (10 cm) ning märgitakse ka kellaajad allapoole, kohakuti ülemiste kellaageadega.

Päikeserõngas (joon. 12). Parimaks ning täpsemaks kohaliku kellaaja määramise vahendiks on vene astronoomi Glasenapi poolt leiutatud päikeserõngas. Selleks võetakse umbes 10-cm läbimõõduga 1,5–2 cm laiune rõngas. Rõngale puuritakse kaks auku. Ülemisest august



Joon. 12.

tõmmatakse läbi nõör, mille abil riist riputatakse oksa või mõne põikpuu külge. Alumisest august läbitõmmatud nõõri otsa seotakse mingi raskus (kivi) riista õiges asendis hoidmiseks. Umbes 45° ülemisest august puuritakse rõngasse kolmas auk läbimõõduga 1 mm. Selle augu vastaskülge, rõnga sisemisele pinnale kleebitakse millimeetripaberile riba. Mõni tund enne keskpäeva pööratakse rõngas nii, et päikesekiirte laik läbi augu satuks vastaskülje paberile, kuhu see fikseeritakse punktina. Märgime üles ka kellaaja: oletame, et kell oli 10.17. Öhtupoolel jälgime, millal päikeselaik uuesti satub märgitud punktile. Oletame, et kell on nüüd 16.29. Liidame mõlemad kellaajad ( $10.17 + 16.29 = 26.46$ ) ja jagame summa pooleks ( $26.46 : 2 = 13.23$ ). Saadud jagatis näitab, et kohalik keskpäev oli siis, kui meie poolt kasutatud kell näitas 13.23. Õige kohaliku aja saamiseks

tuleb sel juhul kell 1 tund 23 min. tagasi keerata. Päikeserõnga kasutamisel ei ületa viga tavaliselt 1–2 minutit.

Päikeserõnga võib kinnitada ka lauakesele või mõne karbi külge. Sel juhul tuleb lauake või karp asetada rõhtsale pinnale ning seni pöörata, kuni päikeselaik satub paberile, kus see fikseeritakse. Edaspidine töö kulgeb, nagu eespool kirjeldatud.

### Abinõusid muudeks vaatlusteks

Abinõud ilmavaatlusteks. Milliseid riistu kasutada ilma-vaatlusteks ja kuidas neid valmistada, sellest on pikemalt kirjutatud A. Bianki raamatus «Noorte naturalistide meteoroloogiajaam» (9). Geograafiaväljakule paigutatakse järgmised abinõud: tuulelipp (möötposti otsas), sadememõõtja, meteoroloogiline onn, lumemõõtmislaid.

Mullapinna soojenemise vaatlusteks. Taimedega kaetud, taimedeta (paljas), liivase pinnasega, savise pinnasega, kuiva turbamullaga ja märja turbamullaga maalapp.

Abinõud aluspõhja ja pinnakatte kivimite vaatlusteks. Muldade kollektsioon, aluspõhja ja pinnakatte kivimite kollektsioon.

Abinõud reljeefi selgitamiseks. Künka mudel. Valmistatakse geograafiaväljakule vaid siis, kui kooli ümbrus on tasane ning seal ei leidu märgatavaid kõrgendikke. Nende olemasolu korral tuleb kindlasti eelistada töid ja vaatlusi vabas looduses.

Pinnavormide mudel: tasandik, lauskmaa, kiltmaa, mäeahelikud (kurulised ja pangasmäed). Mudel betoneeritakse.

Rannikutüüpide mudel: kõrged ja madalad rannikud. Mudel betoneeritakse ja täidetakse suveks veega, talveks tühjendatakse.

Abinõud voolava vee ja tuule tegevuse selgitamiseks. Voolava vee uhtuva ja kuhjava tegevuse tulemused: uhtorg, lammorg, uhtekuhik, kuristik.

Tuule kulutava ja kuhjava tegevuse tulemused: seenkaljud, luited.

Töötav mudel voolava vee tegevuse demonstreerimiseks. Kirjanduses soovitatakse selleks kasutada kas plekist, laudadest või betoonist valmistatud veidi kallakut renni, kuhu on paigutatud liiva, savi ja kivikesi, millest on voolitud jõesäng, juga, kärestik jne. Veevärgi kraanist või väljakule püstitatud veepaagist lastakse voolata vett jõesäangi ning jälgitakse voolava vee tegevust: uhtumist, kuhjamist, loogete tekkimist jne.

On soovitatav valmistada geograafiaväljakule üksikute laialipillatud mudelite asemel üks suur kompleksne mudel maastikust, kus esinevad kõik õpitavad pinnavormid: meri rannikutüüpidega, saared, järved, jõed lisajõgedega jne. Meri ja järved täidetakse veega, jõgedes voolab vesi, mis on allikatesse juhitud veevärgist või veepaagist. Mudeli ehitamiseks tuleb valmistada detailne plaan, kus kõik pühasjadeni on läbi mõeldud. Mudel ääristatakse müüriaga, mis kaetakse tsementkrohviga. Kuni krohv on veel pehme, surutakse selsse mitmevärvilisi ja erineva suurusega kivikesi ning plaadikesi, et kujutada pinnakatte ja aluspõhja kihte läbilõikes, nagu seda kujutatakse blokkdiagrammidel. Enamus mudelist, nagu mäeahelikud, merede ja järvede põhi, kiltmaad jne. betoneeritakse. Kui betoon on veel pehme, kaetakse see kriidiga (lumega kaetud mäed), ookriga (kõrbed), kivikillustikuga (rusukaldad). Ka jõgede orgude põhjad betoneeritakse, kuid kaetakse kruusa, liiva ja saviga, et vooluvete tegevust saaks demonstreerida. Vee juhtimiseks allikatesse, liustike alla jne. võib kasutada kummivoolikuid (läbimõõt 5—8 mm), mis varustatakse veehulga reguleerimiseks kruvitavate pigistajatega (mitte vedrupigistajatega, sest need sulevad üldse voolu). Kogu vee jaotamise ja reguleerimise süsteem kraanide ja pigistajatega tuleks paigutada kas mudeli müürisse või maa alla ning katta lukustatava luugiga. Talveks koristatakse kummivoolikud ja lastakse kõikjalt vesi välja.

See maastikumudel tuleks ehitada väljaku nurka ja ümbritseda teedega. Siis on õpilastel võimalus seda igalt poolt vaadelda. Mudeli suurusks võiks olla 3 × 5 m.



## Abinõud frontaalseteks töödeks

**Liivakast.** Liivakasti suuruse ja paigutamise kohta lähevad autorite arvamused lahku. Peame kõige otstarbekohasemaks siiski pikka ja kitsast liivakasti  $10 \times 1$  m, mis on paigutatud väljaku äärealale. Mugav on liivakasti kasutamine, kui see paigutada pukkidele või alusele 80—100 cm kõrgusele.

**Postid.** Väga vajalik ja otstarbekohane on väljakule paigutada 10—15 posti kõrgusega maapinnast 100—110 cm. Osa poste võib paigutada mõõtraja äärde, osa aari nurkadesse. Postidel on keskel 5—6-cm läbimõõduga auk, kuhu saab püstitada keppe või kinnitada lauakesi (planšette). Neid poste vajatakse paljude frontaalsete tööde puhul, nagu tööd gnoomoniga, plaanistamine, Päikese kõrguse mõõtmine, orienteerumine jne.

Geograafiaväljak asub tavaliselt kooli õppe-katseaia territooriumil. Kuid väljak tuleb eraldada õppe-katseaist. Selleks sobib madal tihe ühtlaselt põetud hekk. Kõige sobivamaks hekitaimeks on läikiv tuhkpuu (*Cotoneaster lucidus*). Hästi kõlbavad ka magesõstar (*Ribes alpinum*) ja harilik liguster (*Ligustrum vulgare*). Kõrged hekid ei sobi, sest need varjavad ning takistavad vaatlusi.

## Kirjandus

- (1) А. Н. Шибаловский, Географическая площадка в семилетней школе, «География в школе» № 3, 1958, стр. 56—57.
- (2) В. Г. Эрдели, Об организации географических площадок на школьном дворе, «География в школе» № 4, 1946.
- (3) В. Г. Эрдели, Географическая площадка на школьном учебно-опытном участке, Инструктивно-методическое письмо, Учпедгиз, 1954.
- (4) А. С. Будун, Организация географической площадки, Учпедгиз, 1952.
- (5) В. Г. Эрдели, Методика географии, Учпедгиз, 1949, стр. 204—211.
- (6) В. А. Демущкин, Школьная географическая площадка в сельской местности, Издание Акад. пед. наук РСФСР, Москва, 1955.
- (7) А. С. Будун, Географическое положение школы, «География в школе» № 2, 1959, стр. 43—48.
- (8) Справочник путешественника и краеведа, том II, стр. 555—556. Государственное издательство географической литературы, Москва, 1949.
- (9) A. Viianki, Noorte naturalistide meteoroloogiajaam, Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1955.



## POLÜTEHNILISE HARIDUSE KÜSIMUSI SAKSA DEMOKRAATLIKUS VABARIIGIS

Juba 1958/59. õppeaastal tehti Saksa Demokraatliku Vabariigi 51 keskkoolis katset seostada õppetööd tootmistööga ja õpilaste kutsealase väljaõppega. Selle katse esialgseist tulemustest annavad H. Geist ja R. Mielczarek ajakirja «Pädagogik» veergudel ülevaate, mille lõppjäreldused on kokku võttes järgmised.

1. Kutsealane väljaõpe 12-klassilises keskkoolis on võimalik. Keskkooliõpilased suudavad saavutada samad eesmärgid, mis on seatud tehaseõpilastele.

2. Keskkoolide katseklassides ei ole edukus üldhariduslikes õppeainetes langenud. Üha selgemini ilmneb, et kutsealane väljaõpe rikastab tunduvalt õpilaste teadmisi ja arendab neis uusi võimeid ning oskusi. Õppetöö muutub elulähedasemaks.

3. Kuigi on juba märgata esimesi kasvatuslikke saavutusi, ei saa kasvatustööga üldiselt veel rahule jääda. See ei toimu küllalt süstemaatiliselt ega plaanikindlalt ja on suunatud eeskätt üksikute omaduste väljaarendamisele õpilastes (näit. täpsus, korralikkus jmt.). Tuleb tugevdada klassiteadlike tööliste mõju õpilaste kasvatamisele.

4. Paljud, eriti loodusteaduslike ainete õpetajad püüavad kutsealast väljaõpet seostada aine õpetamisega. Tuleb välja töötada sellise seostamise üldised printsiibid.

5. Seniste kogemuste alusel näib olevat otstarbekas alustada kutsealast väljaõpet alles siis, kui õpilased tootmisõpetuse üldainete kaudu on juba omandanud vajalikke teadmisi ja oskusi.

Uus kooliseadus, mis võeti vastu 2. detsembril 1959. a. Saksa Demokraatliku Vabariigi Rahvakojas, on leidnud elavat vastukaja saksa rahva hulgas.

Pedagoogilises ajakirjanduses tõstetakse üles väga mitmesuguseid õpilaste tootmistöö organiseerimisega seotud küsimusi, mis seniste töökogemuste alusel on osutunud aktuaalseks, nagu: õpilaste tervise kaitse tootmistöö päevadel, polütehniliste nõukogude töö, direktori ülesanded üldhariduslikus polütehnilises keskkoolis, õppevahendite valmistamine jpt.

Saksamaa Sotsialistliku Uhtsuspartei Keskkomitee osutab tõsist tähelepanu ja hooli kooli ümberkorraldamisele. Käesoleva aasta jaanuarikuus toimunud konverentsil Magdeburgis tegi sm. W. Neugebauer kokkuvõtte polütehnilise hariduse olukorrast Saksa Demokraatlikus Vabariigis. Alljärgnevas on esitatud mõningaid seal avaldatud mõtteid.

Kogemuste vahetamine ja nende organiseeritud levitamine ning üldistamine polütehnilise õpetuse ja õpilaste tootmistöö korraldamise osas ei ole veel küllaldane. Selle parandamine on partei- ja ametliühinguorganisatsioonide ning haridusorganite üks tähtsamaid ülesandeid. Samuti tuleb põhjalikumalt uurida polütehnilise hariduse teaduslikke põhilüüsi, et oleks võimalik luua kindel süsteem polütehniliste üldainete õpetamises.

Hariduse ümberkorraldamisel tuleb lähtuda õpetamise elu ja tegeliku tööga seotamise põhimõttest. Seejuures ei tohi unustada, et polütehniline haridus on lahutamatu seotud sotsialistliku kasvatusga. Sellest tuleneb vastutusrikas ülesanne nii tehaste kui ka põllumajandusala töötajatele ja õpetajatele: korraldada kogu polütehniline õpetus nii, et see kasvataks õpilasi sotsialistliku töö- ja elumoraali vaimus, et see süvendaks neis lugupidamist töö ja töötava inimese vastu, kasvataks neis sotsialistlikku töösseuhtumist ja õpetaks neid töötama sotsialistliku ühiskonna kasuks.

Polütehniline õpetus peab tugevdama seost tehase ja kooli vahel, s. t. kõik tehase töölised peavad aitama kaasa töölisklassi järeleõppe kasvutamisel, nagu seda juba teevad mõned sotsialistliku töö brigaadid üksikute klasside ja ploneerirühmade puhul. Siin on

tööväli tehaste parteiorganisatsioonidele, kelle üheks ülesandeks on kogu tööliisklassi kaasatõmbamine noorsoo kasvatamisele.

Seniseks peamiseks puuduseks on keskkooli ümberkorraldamise ja polütehnilise hariduse väljaarendamise ebapiisav juhtimine. Tuleks sootud rohkem tähelepanu pöörata vastuvõetud otsuste täitmise kontrollimisele. Polütehnilise õpetuse huvides on väga tähtis arendada edasi kõige uuie, progressiivse võrseid õppetöös.

Polütehnilise õpetuse korraldamise aluseks on riiklik õppeplaan, millest lähtudes koolid koostavad polütehniliste üldainete plaanid. Need plaanid olgu tingimata kättesaadavad ka õpilaste tootmistöö juhendajale kätistes. Koolide ja kätiste parteiorganisatsioonide ülesandeks on kontrollida, et töö toimuks riikliku õppeplaani alusel.

Töös toetutagu polütehnilise kesknõukogu soovitustele. Nende kohaselt kontrollivad polütehnilised nõukogud tootmisõpetuse üldainete (eriti masinaõpetuse II osa) planeerimist ja õpetamist. Täpne plaanide kontrollimine võimaldab polütehnilistel nõukogudel koostöös õpetajate ja juhendajatega kindlaks määrata abinõud õppeplaanide täitmiseks. Edasi on polütehniliste nõukogude ülesandeks koos õpetajate ja juhendajatega välja töötada õpilaste hindamise normid polütehnilistes õppeainetes, abistada koole nõuannete ja materjaliga õppevahendite valmistamisel ning polütehniliste ainete õpetamiseks vajalike ruumide korrastamisel ja sisustamisel, koos koolidega korraldada 10-ndate ja 12-ndate klasside tootmispraktikumid. Polütehnilised nõukogud abistavad koole šefluspeingute sõlmimisel sotsialistliku töö brigaadide ja klasside või pioneerrühmade vahel. Pedagoogilise propaganda huvides korraldavad polütehnilised nõukogud näitusi kätistes ja koolides ning organiseerivad kogemuste vahetamist teiste koolide ja kätistega.

Metallide töötlemise õpetamisel on peaaegu kõigis kätistes lahendatud nii materiaalsed kui ka töö korraldamisse puutuvad küsimused. Aineõpetajate kõrval tegelevad siin õpilaste juhendajatena vilunud töölised, instruktorid ja meistrid. Raskusi on ainult mõnedes maakoolides, kus lähikonnas pole ei masina-traktorijaama ega töökoda. Mõningail sellisel juhtudel on asutatud kooli juurde töökoda. Seda lahendust ei peeta aga õigeks ega otstarbekohaseks, vaid soovitatakse selle asemel taotleda metallide töötlemise töökodade asutamist põllumajanduslike tootmiskooperatiivide juurde.

Üha enam hakatakse valmistama selliseid esemeid, mida saab hiljem kasutada tootmistöös või koolis. Eriti pööratakse tähelepanu õppevahendite valmistamisele.

Elektrotehnika õpetamisel esineb suuremaid raskusi ja puudusi. Koolide abistamiseks on ilmunud rida brošüüre õppepäeva korraldamise kohta sotsialistlikus tootmises. Need sisaldavad konkreetseid juhtnõude polütehniliste üldainete (sealhulgas ka elektrotehnika) õpetamiseks.

Paljudes koolides, eriti maal, on raskusi kvaliitiseeritud jõudude leidmisega elektrotehnika alal. Samuti tekib raskusi seal, kus töökaitse nõuetesse suhtutakse formaalselt.

Paljudele õpetajatele on ebaselge, kuidas elektrotehnikale polütehnilise üldainena anda produktiivne iseloom. Väga levinud on nn. lülituskilbi-teooria, s. t. valmistatakse üksnes lülituskilpe, mis pärast valmimist taas demonteeritakse ja millel vähimatki praktilist väärtust ei ole.

Maal aitavad õpilased korrastada põllumajandusmasinate elektriseadmeid. Siin on õpilastel suurepärane võimalus osa võtta ka põllumajanduslike tootmiskooperatiivide mehaniseerimise täiustamisest.

Elektrotehnika õpetamiseks sobivate juhendajate leidmiseks soovitatakse värvata neid elektriseadmeid tootvatest kätistest või kasutada nendeks masina-traktorijaamade vastavaid töötajaid.

Wildau raskemasinaehitustehases näiteks abistasid viimase õppeaasta elektri eriala õpilased maakooli elektrotehnika õpetamise korraldamisel. Samuti peaksid koole abistama elektrotehnika-alased tootmiskooperatiivid, spordi- ja tehnikaühingute vastavat eriala omavad töötajad jt.

Kohtades, kus pole ühtki nimetatud võimalustest, peaksid õpetajad, eriti füüsika õpetajad, pedagoogilise kabineti vahendusel valmistuma elektrotehnika õpetamiseks.

*Masinaõpetus.* Need 7-ndad klassid, kes käesoleva õppeaasta algul hakkasid õppima metallide töötlemist, alustavad tuleval õppeaastal masinaehituse I osa. Selleks tuleb koostöös käitiste ja polütehniliste nõukogudega leida õpilastele õigeaegselt sobivad töökohad. Eriti tuleb silmas pidada, et käitistes leiduks kohaseid masinaid lahti- ja kokku-monteerimiseks. Kus jooksev tootmisprotsess seda ei võimalda, näiteks mõnedes tekstiilikäitistes, seal tuleks õigeaegselt valmis seada tootmisest kõrvaldatud masinad, mille abil õpilased saaksid omandada nõutavad põhioskused ja -teadmised.

Polütehnilise hariduse ja kasvatusseisukohalt on väga tähtis õpilaste väljaõpetamine metallide töötlemise tööpinkide varal. Sellest hoolimata ei või jätta kahe silma vahele õpilaste tutvustamist muude masinatega. Nii tuleb õpilasi saata ka tekstiilikäitistesse või muudesse kergetööstuse ettevõtetesse. Polütehniline õpetus tuleb korraldada nii, et see arvestaks tuleviku vajadusi erialatöölise osas ning oleks õpilastele kutse valikul ja kutsealasel ettevalmistumisel suureks abiks.

*Põllumajanduslik tootmine.* Maakoolide 8-ndates ja 9-ndates ning tööstuspiirkondades paiknevate koolide 9-ndates klassides käsitletakse riikliku õppeplaani kohaselt loomakasvatust. Praegu piirduv see käsitlus peamiselt veisekasvatusega. Seejuures esineb õpetamisel mõningaid raskusi loomade hooldamise ja tervishoiu alal. Muu hulgas on raskuseks asjaolu, et tööd laudas algavad väga vara hommikul, lüpsajad ei ole alati õpilastele sobivad jm. Seepärast juhitakse kõigi koolide ja põllumajanduslike tootmiskooperatiivide tähelepanu sellele, et riikliku õppeplaani nõuded ei hõlma üksnes veisekasvatust, vaid ka sea-, lamba-, kodulinnu- ja väikeloomakasvatust. Kõigi nende kaudu omandavad õpilased vajalikke teadmisi ja oskusi loomakasvatuse alal.

Taimekasvatuse osas tuleb koolidel töö planeerida vastavalt kohalikule olukorrale ja kevadiste põllutööde algusele. Eeltööd selleks teevad koos koolidega ka põllumajanduslikud tootmiskooperatiivid.

*Sissejuhatus sotsialistlikku tootmisse tööstuse ja põllumajanduse alal.* Lähtudes kogemustest, mis õpilased on omandanud tehases ja põllumajanduse alal töötades, tutvustatakse nendele siin seoseid majanduspoliitika, tootmise tehnoloogia ja sotsialistliku töö organiseerimise vahel. Selles aines tuleks kõiki probleeme käsitleda tihedas seoses praktikaga. Seepärast on soovivat, et õpetajad ja käitise spetsialistid koos mõtleksid läbi ja kavandaksid aine käsitluse.

*Parteiorganisatsioonide ülesanded.* Paljud parteiorganisatsioonid on tugevdanud oma poliitilist tööd polütehnilise õpetuse rakendamisel koolis ja asunud sel alal täitma juhtivat osa. Seejuures on neile suureks abiks olnud koostöö käitiste parteiorganisatsioonidega.

Peamisi probleeme, millega parteiorganisatsioonidel tuleks tegelda eriti uue õppeaasta ettevalmistamisel, oleksid matemaatika ja loodusteaduse õpetamine, õpilaste jõudlus, aine seostamine tootmistöö küsimustega ja õpetajate kvalifikatsiooni tõstmine.

Teiseks tuleks täit tähelepanu pöörata polütehniliste üldainete õpetamisele riikliku õppeplaani alusel tootmistöö päevaldel tehastes ja õppeplaanis ettenähtud eesmärkide tagamisele. Siia kuuluvad muu hulgas ka täpsete tööplaanide koostamine õpetajate ning tootmistööd juhendavate tööliste poolt ja tehases toimuva õppuse meetodite parandamine kogemuste vahetamise kaudu. Kõigi nende põhiküsimuste lahendamiseks võtavad osa esmajoonel pedagoogiline nõukogu, aga ka ametiühinguorganisatsioon, Saksa Vaba Noorsoo Ühing ja pioneerid.

Polütehnilise hariduse ja kasvatusseisukohalt on väga tähtsaks osaks omistatavate koolide ja tehaste juhtimisest parteiorganisatsioonide koostööl. Nende ühise töö peamiseks eesmärgiks on töölisklassi otsene mõju koolinoorte haridusele ja kasvatusseisule. Seoses sellega märgitakse suurkäitiste parteiorganisatsioonide vastutust polütehnilise õpetuse olukorra eest antud käitises.

(Ajalehest «Deutsche Lehrerzeitung» ja ajakirjast «Pädagogik»)



## Viljandi Lossimäed

K. NAANURI,

C. R. Jakobsoni nim. Viljandi 1. keskkooli direktor

Igal kevadel ja suvel saabub Viljandisse arvukalt ekskursante ja matkajaid. Enamik neist on kooliõpilased. Vaevalt jõudnud sihtpaika, on esimeseks küsimuseks: kuidas pääsme Lossimägedesse? Sinna meelitavad noori kaunis park oma rohelusega, kaunid unustamatud vaated järvele ja ümbruskonnale ning vanad lossivaremed. Nagu noortele omane, esitatakse õpetajale palju, palju küsimusi. Ent vastata on raske. Napivõitu on andmed Viljandi linnuse ja lossi ajaloost, needki laiali pillatud mitmetesse raamatutesse ja ajalehtede veergudele.

Käesolev kirjutis taotleb õpetajat abistada Lõuna-Eestisse korraldataval ekskursioonil, mis läbib Viljandi, muistse Sakala keskuse. Võib-olla leiavad ka ajaloo õpetajad siit materjali oma tundideks. Lõpuks tahaksin loota, et artikkel aitab äratada huvi koduümbruse ja selle ajaloo uurimise vastu mujalgi.

### Viljandi linnus

Mõned aastakümned tagasi tähistati Viljandi Lossimägedes Kaevumägi malmist mälestusmärgiga, mis kujutab kaarti Eesti linnustega. Täpsed andmed Viljandi linnuse kohta puuduvad, sest ulatuslikumaid arheoloogilisi väljakaevamisi Lossimägedes ei ole tehtud. Siiski kinnitavad Kaevumäel tehtud napid uurimistööd linnuse olemasolu siin. 1939. a. 5. juuli «Sakala» numbrist leiame artikli pealkirjaga «Vana maalinnuse jälgedel». Selles kirjutatakse: «...Ühtlasi kaevati eile ka sügavamatesse kihtidesse, et päevavalgele tuua vana maalinnuse jälgi... Umbes meetri sügavune auk tõi päevavalgele söekihi, mis lubab oletada, et samal kohal on asunud tõesti maalinnus, mis on tules hukkunud.» Kaevamiste jätkamine kinnitas oletust.

Muistsete eesti hõimude juures toimus IX—X sajandil ürgkogukondliku korra lagunemine ja hakkas kujunema feodalism. Feodaalne suurmaavaldus ja sellel põhinevad feodaalsed suhted tekkisid tarvneva klassivõitluse käigus kogukondlaste ja kogukonna ladviku, kujuneva feodaalide

klassi vahel. Tekkiv feodaalide klass rajas endale XI sajandist alates tugevasti kindlustatud linnuseid oma võimu tugipunktidenä.

Kõigil neil linnustel on ühised jooned. Nende ehituskohaks valitud künkale kuhjati ümberringi vall. Linnuste õue pindala oli umbes 1500—1700 m<sup>2</sup>. Valli harja ja õue ääri palistasid palktarandid. Valli ääres olid mitmesugused puuehitused, varjualused ja elamud. Viljandi linnus oli arvata-vasti samasugune, ainult tunduvalt suurem. Võib arvata, et Viljandi kujutas XII sajandi lõpul ja XIII sajandi algul juba linnataolist asulat. Et Viljandi oli suuremaks ja tähtsamaks keskuseks, püüdsid saksa feodaalsed rööv vallutajad esimeses järjekorras vallutada just Viljandit. Läti Henriku «Liivimaa kroonika» andmeil oli Viljandi linnus kaitstud läänest kahekordse kraavi ja valliga, serval asus tugev palkidest tara, sees olid puumajad.

Kes feodaalsetest ülikutest kindlustas end tol ajal Viljandi linnuses, ei ole teada, kuigi Läti Henrik räägib peale Lõhavere (Leole) Lembitu veel mitmest Sakala ülikust, nagu Meeme, Vootele ja Manivalde.

XII sajandi lõpul algas saksa ja Skandi-naavia feodaalide agressioon Baltimail. Eriti energiliselt toetas seda Rooma paavst. Ordurüütlid alistasisid lätlased ja liivlased ning alustasid sissetungi Lõuna-Eestisse. Nende plaanides oli anda löök ka Viljandile kui eestlaste ühele tähtsamale keskusele. 1211. a. veebruaril lõpus alustasid ordurüütlid Riias ettevõtmistusi Viljandi linnuse piiramiseks. Märtsi algul jõudsid orduväed suurte jõududega Sakalasse Viljandi alla. Algas linnuse piiramine. Saksa rüütlite esimese rünnaku linnuse väravale löid eestlased tagasi, kusjuures vaenlane kandis suuri kaotusi.

Nüüd täitsid saksa rööv vallutajad linnusekraavi puudega ja lükkasid sellest üle linnuse jalamile kõrge palkidest ehitatud piiramistorni. Sellest saadeti ammunooli ja heideti viskeodasid linnuse vallile. Kiviheitemasinad, mida olemasolevail andmeil

esmakordselt kasutati eestlaste vastu Viljandi linnuse piiramisel, pildusid päevad ja ööd kive, purustasid ehitusi ning tapsid inimesi ja loomi. Vastu linnamäge kuhjati hagu ja puid kuni linnuse ülemisel serval asuva planguni. Puhkes äge võitlus.

Piiratute olukord oli väga raske, sest linnuses valitses suur veepuudus, pealegi oli palju laipu ja haavatuid. Alles kuueandalahingupäeval olid eestlased sunnitud nõustuma ristimisega ja andma pantvange. Läti Henrik räägib oma kroonikas Viljandi esimesest ümberpiiramisest ja äravõitmistest 1211. a., kuid jutt «äravõitmistest» pole õige, sest linnust tegelikult ei vallutatud ega lastud sinna ka saksa rüütleid ja nende lätlastest abimehi. Linnusesse pääsesid ainult vaimulikud, kes maju ja kantsi ning mehi ja naisi pühitsetud veega piserdasid, neid pisut ristimise vastu valmistasid, nagu seda kroonikagi tunnistab.

Järgnevatel aastatel läbisid saksa röövrüütlid mitmel korral Sakala, kuid Viljandi linnus ei jäänud otseselt võitluste keerisesse. Alles 1217. a. toimus Viljandi lähisel Madisepäeva lahing, kus langes Lembitu. Et eestlaste malev selle lahingu kaotas, siis osutus Mõõgavendade ordul võimalikuks XIII sajandi 20-ndate aastate algul kindlustada end reas asulates Sakalas ja Ugandis. Ka Viljandi linnus muudeti Mõõgavendade ordu üheks keskuseks. Ordumeister Volquin «ehitas Viljandi maja, mis eestlasi väga pahandas. Ja kui meister oma orduvennad ja vähe sõjamehi lossi kaitseks Viljandi saatis, tulid eestlased teel neile kallale ja löid nad kõik maha» (Russowi Liivimaa kroonika). Nähtavasti on see fakt kroonikas seoses sündmustega, mis leidsid aset 1223. a. Viljandis. Nimelt toimus sama aasta algul Viljandis ülestõus sakslaste vastu. Pühapäeval, 29. jaanuaril peeti kirikus messi, millest võttis osa enamik sakslasi. Eestlased määrasid sellele ajale ülestõusu. Nad haarasid mõõgad, odad ja vibud ning hävitasid väljaspool linnust asuvad ordurüütlid, nende teenrid ja saksa kaupmehed. Seejärel piirati sisse kirik. Sakslased olid sunnitud paarikaupa kirikust väljuma, kus nad vangistati ja kinni seoti. Sakslased olid kokku röövitud palju raha, hobuseid ja muud vara, mis jaotati ülestõusnute vahel. Varsti vallutasid ülestõusnud ka Leole.

Saavutanud võidu Sakalas, saatsid eestlaste vanemad üleskutse Otepäele ja võidu tähisena veriseid mõõku Tartu. Ugandlased tõusid samuti üles ja heitsid endalt saksa feodaalide ikke. Sakala saadikud, kes Riias pantvange välja vahetasid, kinnitasid, et niikaua kui maal leidub veel ükski ühe aasta vanune või küünrapikkune poisike, ei võta nad iialgi vastu ristiust. Läti Henrik kirjutab: «Siis läks täädus välja üle kõige Eesti ja Saare maa, et taanlaste ja

sakslaste vastu pidi sõditama, ja nemad viskasid kristlase nime välja kõigist oma radadest.»

Lõplikku võitu rööv vallutajate üle takistas aga see, et Tallinn, latgäite ja liivlaste alad olid välismaiste feodaalide käes ja neil oli abi tulemas Saksamaalt ja Taanist. Sellises olukorras otsisid ka eestlased toetust. Ülestõusnute vanemad saatsid otsekohe oma saadikud Novgorodi ja Pihkvasse ning kutsusid vene relvavendi, kes neid varemgi olid abistanud, endile appi. Novgorodis ja Pihkvas lubati abi ning sõlmiti liidu- ja abistamislepingud. Abisaabuski.

Ettevalmistus oli vajalik, sest juba 1225. a. kevadtalvel tegi vaenlane katset suruda ülestõus maha eelkõige Sakalas ja piiras sisse Viljandi linnuse. Eestlased koos vene abivägedega võitlesid vapralt, võtsid ette väljatungi linnusest ja sundisid vaenlasi taganema. Riiga tagasi jõudes tapsid nurjunud rekest osavõtnud ordurüütlid vangid, et sellegagi eestlastele kätte maksta. Suvel aga organiseeris ordu uue sõjaretke. Augustikuu alguseks jõudsid ordurüütlid 8000-mehelise sõjaväega Viljandi alla ja alustasid linnuse piiramist. Vaatamata ordurüütlite tohutule arvulisele ülekaalule ja mitmesugustele sõjalis-tehnilistele vahenditele ei suudetud linnust vallutada. Eestlased ja venelased võitlesid vapralt ning tekitasid vaenlasele suuri kaotusi. Kuid suvise palavuse tõttu hakkasid inimesed ja loomad janust ja näljast nõrkema. Puhkesid taudid. See tegi vastupanu võimatuks ja peale kahenädalast kaitsmist oli linnus siiski sunnitud alistuma 15. augustil.

Seega oli saksa ordurüütlitel kulunud Viljandi linnuse lõplikku vallutamiseks üle 12 aasta. Et saksa feodaalid rajasid Viljandi linnuse kohale oma kivist lossi, on suurel määral muutunud eestlaste linnuse omaaegne üldpilt.

## Viljandi lossi varemud

Vanad lossivaremud jutustavad palju huvitavat möödunud aegadest, rahva tööst, tegevusest ning võitlusest.

Saksa feodaalide poolt vallutatud Viljandi oli tähtsaks sõjalis-strateegiliseks ja administratiivseks keskuseks, mille kindlustamisele pöörati suurt tähelepanu. Ordumeister Volquin alustas otsekohe pärast Viljandi alistamist linnuse kohale tugeva kivist lossi ehitamist. Viljandi koos ümbruskonnaga allus ordule ja moodustas ühe komtuurkonna keskuse. Komtuurkonda valitses komtuur, kes allus ordumeistrile. Viljandi komtuur valitses laialdase maa-ala üle, temale allusid Põltsamaa, Laiuse ja Tarvastu foogtid. Komtuuril oli ka otseselt alluv piirkond, mille territoorium haaras

Viljandi ja Suure-Jaani kihelkonna. Säilinud andmete kohaselt oli 1240. aastal Viljandi komtuurkonna aladel 5500 elanikku. Põldu oli umbes 1000 adramaad. Umberkaudne talurahvas pidi Viljandi komtuurile makse maksma, algul kümnisena teraviljalt ja hiljem kõikidelt saadustelt. Vastavalt maa suurusele tuli maksta hõbedas nn. maaraha ja mitmesuguseid andameid natuuras. Talupoegade makse ja kohustusi tõseti pidevalt. Esialgne kümnis moodustas XVI sajandil juba neljandiku või isegi vahel suurema osa talupoja viljasaagist. Viljandi komtuuri sissetulekud olid peaegu võrdsed ordumeistri tuludega. Rusowi Liivimaa kroonika andmeil oli ühe Viljandi komtuuri varandus XV sajandi 30-ndail aastail 30 000 marka kulda ja 600 marka kaalutäielt valatud hõbedat. Sellele lisandusid veel lauanõud, mis olid ülikonnal tavaliselt kullast ja hõbedast.

Talurahva julm ja halastamatu ekspluaateerimine võimaldas Viljandi komtuuridel ehitada tugeva ja kindla lossi. Vana linnuse ja lossi põhjalik ümberehitamine algas umbes 1300. aastal. Suurte mõõtmetega kavandatud lossi lõplik väljaehitamine venis pikale. Tänapäevani säilinud varemete suuruses suudeti loss välja ehitada alles 1400. aastaks. XIV sajandi algul alustati ümberehitustöödega lõunapoolsel mäel, seal, kus ordumeister Volquin oli eestlaste linnuse asemele püstitanud esimese kindluse. Loss piirati tugevate kivimüüridega ja selle põhjapoolsel küljel oli kaks eelkindlustust (praegusel esimesel ja teisel Kirsimäel). Loss kujutas endast ruudukujulist siseõuega ehitust, mille küljed olid 55 m pikad. Viljandi loss ehitati telliskivist ja nurgad tahutud paekivist.

Kahel korral (1878/79. ja 1939. a.) tehtud väljakaevamised ja Poola ning Rootsi revisjoni andmed XVI sajandi lõpust võimaldavad taastada lossi üldise plaani. Loss ehitati vastavalt keskaegsetele tavadele: algul välismüür ja alles hiljem muud vajalikud hooneosad. Viljandi lossi põhjatiiba ehitati kabel ja kapiitelsaal. Kabelil oli torn, mis andis talle kiriku välimuse. Kapiitelsaali ja kabeli vahel oli väike ruum, mida kasutati arhiivina. Idapoolses tiivas asus üks suuremaid ruume — orduvendade dormitoorium (ühine magamisruum). Selle kõrval asetsesid komtuuri eluruumid ja lõunapoolses tiivas remter. Remter oli keskaegsetes ordulossides ja kloostrites üldiseks kogunemis- ja söögisaaliks. Ehituse läänepoolses osas paiknesid mitmesugused majapidamisruumid. Edelanurgas asus suur köök ja selle kõrval õlleköök, laoruumid. Sisehoovis ühendas üksikuid ruume suur kivist kaarkäik. Köögi läheduses (hoovi edelanurgas) asetses kaev, mis on veel praegugi nähtav. Lossi loodenurgas oli suur massiivne torn, mida nimetati

Pikaks Hermanniks. Poola protokollis öeldakse, et siit võis peale lossi kaitsta tervet linna. Torni all asus sügav vangikelder. Pika Hermanni torn ehitati arvatavasti XIV sajandi keskpaiku.

Keskaegne Viljandi loss oli tähelepanuväärne ka arhitektuuriliselt. Ehituse sisekujundamisel kasutati Saaremaa dolomiidist raiutud detaile. Sellest valmistati sambad ja kapiteelid, aknaraamid ja võlvivid, mis andsid siseruumidele kauni välimuse. Baltisaksa arhitekt Guleke püüdis leidude põhjal rekonstrueerida lossi kabeli ja kapiitelsaali, mis (vaatamata mõningatele eksimustele) annab siiski üldpildi ruumide ilmest. Stiilis valitses romaani joonte raskus, mida rõhutasid massiivsed ümmargused kesksambad ja neile tuginevad kaared. Arhitektuuriliselt sarnanes Viljandi loss paljuski Riia toomkirikuga. Romaani stiilile omaseid väljendusvorme võib leida kapiteelidelt, neis on ka varagooti stiilile iseloomulikke jooni.

Pärast peahoone valmisaamist ehitati lõplikult välja lossi eelkindlustuste süsteem, mis ühendati linnaga. Linn kujutas endast teataval määral eelkindlust. Kindlustussüsteemi rajamisel kasutati ära looduslik asend. Peahoonest põhja pool asusid vaimulike toad ja majapidamisruumid. Eelkindlustes paiknesid teenistujate ja sõjasulaste toad ning osa majapidamisruume. Mitmel pool olid ka tallid ordurüütlite ratsahobuste jaoks.

XVI sajandi andmete kohaselt elas lossis komtuur ja 12 ordurüütli, peale selle 300—400 sõjasulast ning umbes niisama palju teenijaid ja ametnikke. Sõja ajal oli neid tunduvalt rohkem, eriti ordurüütled ja sõjasulaseid.

## Viljandi lossi ajaloost

Katkendlikud ja napivõitu on andmed Viljandi lossi ajaloost. Esimeseks komtuuriks oli arvatavasti keegi Theodorich. Mitmel korral on Viljandi komtuurid valitud ordumeistreiks.

1343. aastal algas Eestis suur talurahvasõda saksa ja taani feodaalide vastu, mis ajaloos on tuntud Jüriöö ülestõusu nime all. Vanad kroonikad räägivad sellest, et talupojad olevat püüdnud Viljandi lossi kavalusega vallutada. Sellest talupoegade katsest jutustab Bartholomäus Hoeneke oma riimkroonikas. Johann Renneri kroonikas antakse see edasi järgmiselt: «Nüüd olid ka paljud talupojad Harjust kokku liitunud, sest nad tahtsid Viljandi vallutada. Et nad seda aga jõuga ei suutnud teha, siis mõtlesid nad plaani välja ja lasid rukiste (mida nad iga aasta maksuks pidid andma) kottidesse mõne mehe pista ja neid lossi viia. Aga see anti naise poolt ära, kelle poeg seal hulgas oli;

selle palus tema vabaks. Nii võeti teised kinni ja visati nad vangikeldrisse (mis on üks väga sügav kelder maa all), kus nad hukka said.» Veelgi laiemalt ja ilustatult jutustab sellest Russow, mainides sündmuse ajana toomapäeva ja katse tegijatena Viljandi talupoegi. Ülestõus toimunud ordumeister Burchard von Dreilebeni valitsemise ajal. Ülestõusu tagajärgedest jutustab kroonika järgmist: «Kui nüüd talupojad oma kottide ja rege-dega Viljandi lossi ette jõudsid, siis lasti neid niipalju sisse, kui arvati nendega valmis saada. Ja siis olid sakslased kõik oma sõjariistadega käepärast ja pistsid nad kõik kottides surnuks. Selle loo igaveseks karistuseks ja mälestuseks määrasid sakslased ja panid kõigile talupoegadele terves Viljandi maakonnas, ka neile, kes süüta olid, uue maksu peale, mis iga aasta toomapäeval pidi makstama.»

Tõenäoliselt on siin tegemist saksa legendaarse pärimusega, mille kroonika-kirjutajad põimisid Jüriöö ülestõusu kirjeldusse. Näiteks on teada täpselt samasugune lugu Elbe ääres asuvast Ditmori maakonnast Bökelnburgi lossist. Võimalik, et seda lugu oli vaja uue maksu põhjendamiseks, mis pandi talurahvale. Tuleb aga märkida, et mitu kirjanikku on seda pärimust kasutanud oma kirjanduslikes teostes. Nii on Ed. Bornhöhe selle võtnud «Villu võitluste» aluseks. Ka soome kirjanik Aino Kallas on kasutanud seda oma jutustuse «Imant ja tema ema» (ilmus hiljuti uustrukis A. Kalda «Valitud teoste») ning näidendi «Mare ja ta poeg» loomisel. Tihti omistavad lugejad neile kirjanduslikele teostele ajaloolise usutavuse, mis on ebaõige. Selle tõttu ei ole ka õige otsida Lossimägedest «Villu keldrit». Kaevamised, mis võeti ette 1939. a. Kaevumäel, näitasid samuti, et «Villu kelder» ei ole hoopiski olnud vanglaks, vaid vangla võis asuda Pika Hermanni torni all keldris.

1347. a. valiti Liivimaa ordumeistriks jällegi Viljandi komtuur, seekord Goswin von Herike. Ordumeistrina võttis ta mitmel korral ette rüüsteretki Vitebskisse, Smolenskisse ja Pihkvasse. 1471. aastal sai ordumeistriks Bernd von der Borch, kes 1481. a. läks sajatuhandelise sõjaväega Venemaale ja põletas maha Pihkva eeslinna, kuid oli sunnitud taganema. Märtsikuu algul langes Vene vägede kätte Viljandi linn. Ordumeister päästis end põgenemisega. Sõjategevus lõppes septembris, millal sõlmiti vaherahu. Kroonika märgib, et «kindluselt aga võtsid suurvärsi vojevoodid 2000 rubla lunaraha».

«Liivimaa vana hea aeg» XVI sajandil oli orduriigi peatse languse ettekuulutajaks. Ordu ja piiskoppide valdusena oli Liivimaa sisemiselt pehastunud ja selle

tõttu tugevamad naabrid — Poola—Leedu, Rootsi ja Taani — võistlesid siin ülemvõimu pärast. Samal ajal oli ka Venemaa valitsejal Ivan IV püsiv huvi Liivimaa vastu: tema eesmärgiks oli anda Venemaale väljapääs Balti merele ja avada ühendusteed Euroopaga. Liivimaa orduvõimud aga takistasid läbikäimist Venemaaga ja karistasid surmanuhtlusega katset sinna pääseda: Liivimaa ordu ja Vene riigi vahelised suhted teravnesid ja puhkes sõda, mis on tuntud ajaloo Liivi sõjana. 1558. a. tungisid Vene väed Liivimaale ja vallutasid Narva, Tartu jt. keskused, mille järel sõlmiti vaherahu. 1559. aasta hilissügisel püüdis ordumeister Gotthard Kettler oma valdusi Ida-Eestis taastada, kuid sai lüüa.

1560. a. augusti algul jõudsid Vene väed Viljandi alla ja alustasid 4. augustil ordu ühe tugevama kindluse piiramist. Viljandi oli aga hästi kindlustatud: siin oli rikkalikult sõjamoona ja toiduaineid ning peale kõige muu 450 suurtükki (vürst Kurbski andmeil). (Olgu märgitud, et Vene vägedel oli samal ajal kaasas ainult 40 rasket ja 50 väiksemat suurtükki.)

Vene vägede positsioonid nihutati linnale nii lähedale, et seal (Renneri kroonika sõnade kohaselt) kiviga kindlusesse võis visata. Linna ja lossi hakati tulistama suurtükkidest, mille tõttu varises osa müürist. Ka purustati Pika Hermann'i torn. Kivikuulid, millega tulistati, kaalusid kuni 14 leisikat (leisikas = 8,19 kg). Linna piiramine kestis 3 nädalat ja see vallutati 20. augustil vürstide Mistislavski ja Šuiski juhtimisel. Linna kodanikud ja orduvägi taganesid nüüd lossi. Lossi võitmatusele olid lootnud ka kõik ümbruskonna mõisnikud, kes oma kulla ja hõbedaga olid läinud sinna varjule. Lossi kogutud varandustele vaatamata oli palgasõduritel mitme kuu palk saada. Nad tõstsid mässu, alustasid lossis rüüstamist ja röövivõid leitud varandused. 21. augustil läks ordu viimane tugevaim kindlus Vene vägede kätte. Saksa palgasõduritel ja kodanikel lubati küll lossist vabalt lahkuda, kuid kokkuröövitud varandusest tuli neil loobuda. Viljandi kaitsmist juhitanud ordumeister Fürstenberg langes vangi ja viidi Moskvasse. Viljandisse määrati Ivan IV poolt vojevoodideks Aleksei ja Daniil Adaševid. Vastuolude tõttu tsaariga võeti Aleksei Adašev peatselt vahi alla ja saadeti Tartu, kus ta surigi.

Vene ja Poola vahel sõlmitud Zapolje vaherahu tingimuste kohaselt läks Viljandi hiljem poolakatele. Poola võimud moodustasid uued administratiivsed üksused ja Viljandi sai ühe nn. staarostkonna keskuseks. Esimeseks staarostaks nimetas



kuningas Martin Kazanovski. Poolakad võimutsesid nii, nagu nad ise heaks arvasid. Lossi kaitsemeeskonna moodustasid Poola teenistuses olevad ungari ratsa- ja jalaväelased. 1559. aastal võtsid poolakad ette revisjoni, mis annab teateid ka Viljandi ja selle ümbruse kohta.

Poola ja Rootsi vahel teravnesid vastuolud Baltikumi pärast ja aastal 1600 puhkes sõda. Rootsi väed vallutasid Pärnu ja alustasid sealt retki teiste linnade vastu. Novembris jõudsid rootslased Viljandi alla. Viljandi lossi ülem Mihael Kurcz laskis lossi viia sõjamoona ja toiduainete tagavara ning linna põlema süüdata. Rootslased piirasid lossi ümber ja hakkasid tulistama. Lossi langemisest räägitakse järgmist. Poola väes teenivate ungarlaste ja poolakate vahel tekkisid lahkkelid. Üks saksa päritoluga kodanik kasutas sobivat momenti, avas ühe torniluugi, pistis sealt välja oma kübara ja palus armu. Rootslaste ülem hertsog Karl lubaski temale halastada ja laskis tuua tormijooksu redelid, millega hulk rootslasi eesotsas Gyllenhielmi ja Nilsoniga läbi akna torni ronisid. Puhkes võitlus, kus poolakatele tehti ettepanek alistuda. Lossi komandant andiski end vangi. Seejärel alistusid ka teised.

1602. aastal andsid poolakad vastulöögi. Poola väed eesotsas Jan Zamoyskiga jõudsid veebruaris Viljandisse ja läksid siit edasi Põltsamaale, kuhu rootslased olid laagrisse asunud. Kuid rootslased taandusid Paide lossi ja Zamoyski pöördus tagasi Viljandi alla ning alustas linna piiramist. Sellest sündmusest on säilinud üksikasjaline joonis, mille on valmistanud Jakobus Laurus. Linna vallutamise järel algas 7. mail tormijooks lossile, pärast seda, kui kahuritulega oli purustatud esimese eelkindluse värv. Poolakad kaotasid umbes 1000 meest surnutena. Ka Zamoyski ise pidi surma saama, kuna suurtükikuul kiskus tal vöölt mõõga koos rihmaga. Teisel päeval toimus kaheksal korral poolakate tormijooks, kuid lossi ei suudetud vallutada. 9. mail lendas õhku osa ringmüürist. Rootslased olid mineerinud selle nii, et ta lendaks õhku siis, kui poolakad müürile jõuavad. Miin plahvatas kogemata varem ja paiskas õhku rootslasi endid eesotsas komandant Arved Wildemanniga. Wildemann maandus õnelikult poolakate juures sõnnikuhunniku otsas ja langes vangi. Nüüd lepiti kokku, et rootslased jätavad lossi poolakatele, kui viimased lasevad neil vabalt ära minna. Lepingu järgi anti loss uuesti

poolakatele ja selle rootslastest kaitsemeeskond läks Pärnu.

1608. a. aga piirasid rootslased uuesti Viljandit. Nad alustasid linna ja lossi pommitamist. Lossis viibis juhuslikult ainult 50-meheline garnison, see lahkus öösel salaja ja Viljandi läks jälle rootslaste valdusesse.

Rootslaste käes oli Viljandi loss ainult 1609. a. sügiseni, millal ta uuesti langes poolakatele. Seekord hõivas Viljandi Poola väepealik Chodkiewicz. Sõjategevuses oli loss peaaegu täielikult rusudeks varisenud. Kröönik Fabricius annab olukorrast värvika kirjelduse: «Nii naeruväärselt kui see ka kõlab, pidavat ometi tösi olema, mida olen kuulnud usaldusväärseilt inimestelt, et nimelt Viljandi lossi rüüstatud varemete vahel pidavat kurat ise öösiti vahti ja kirevat sealjuures kuke moodi. Seal ei ole palju imestada, sest kuna kõik on nii purustatud, et ei linnuses ega linnas saa inimene asuda, siis on saatan siin leidnud kohase asupaiga, ja mida kaua aega on inimeste poolt valvatud, seda valvab ta nüüd, et inimesed seal asupaika ei leiaks.»

Poola võimud ei võtnud midagi ette lossi taastamiseks. 1622. või 1623. aastal langes Viljandi loss uuesti rootslaste kätte. Rootsi kuningas Gustav Adolf andis Viljandi lossi ja selle juurde kuuluvad maad oma väepealikule krahv Jakob De la Gardiele.

Pärast Poola-Rootsi sõdasid kaotas Viljandi oma sõjalis-strateegilise tähtsuse. Rootsi aadliimpeeriumi võimu ajal Viljandisse enam uusi kindlustusi ei ehitatud, nagu seda tehti Narvas, Pärnus ja mujal. Seoses suurtükiasjanduse arenemisega olid kivist müürid muutunud liiga nõrgaks kaitseks vaenlase vastu. XVIII sajandi algul, Põhjasõja ajal, ei etendanud Viljandi loss enam mingit osa ega toimunud siin ka lahinguid. Loss jäigi varemetsesse. Ilmastik tegi oma töö ja ka linna kodanikud võtsid oma osa varemetest. Paljud müürid lammutati ja kivid veeti ehitustele.

Sellest ja paljustki muust jutustavad vanad lossivaremed külatajatele. Mõndagi huvitavat on hävitanud ajahammas, kuid võib oletada, et edaspidised uurimused, eriti väljakaevamised, võivad veel küllaltki palju uut päevavalgele tuua. Meie ülesandeks on hästi hooldada ja kaitsta seda huvitavat ajaloolist mälestusmärki, mida enesest kujutab Viljandi linnus koos lossivaremetega.



## EESTI KEELE ÕPETAJATE VABARIIKLIK KONVERENTS

28.—30. märtsini toimus Tallinnas vabariiklik eesti keele õpetajate metoodiline konverents, mille tööst võttis osa üle kolmesaja pedagoogi. Kuna teoksil olev koolireform toob kaasa märgatavaid muudatusi ka eesti keele ja kirjanduse õpetamises, siis oli uuest haridussüsteemist tulenevate probleemide läbiarutamine seadnud konverentsi põhiülesandeks.

Ettekandega «Kirjanduse õpetamise põhiküsimusi reformitud koolis» esines konverentsil Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi eesti keele ja kirjanduse kabineti juhataja A. Kriisa. Tema ettekandest leidis rõhutamisest see mõte, et kirjanduse õpetamise eesmärgiks uues koolis jääb noorsoo ideeline kasvatamine, õpilaste kommunistliku ideoloogia kujundamine. Selle nõude täitmise põhitingimuseks on õpetuse elulähedus, materjali loov ja elav käsitus.

Tutvustades uute programmide põhisätteid, näitas sm. Kriisa, et programmide koostamisel on esmajoones arvestatud kasvatustöö eesmärgi, samuti õpilaste iseseisva töö harjumuste ja iseseisva mõtlemise arendamise nõudeid. Õpetatav materjal vastab kõigis klassides õpilaste eale, on neile arusaadav ja mõistetav.

Keeleõpetuse päevaprobleeme käsitles Eesti NSV Haridusministeeriumi metoodika ja õpikute osakonna juhataja K. Lehe ettekanne «Eesti keele õpetamise põhiküsimusi reformitud koolis». Ettekandest järeldus, et uute keeleõpetuse programmide koostamisel on arvestatud praktilise elu vajadusi, kuna senine teoreetiline suund ei ole ennast õigustanud. Edaspidi õpetatakse eesti keelt ühes põhikontsentris (5.—8. klassis), kusjuures olulisem töö tehakse ära 6.—8. klassis.

Konverentsi päevakorras oli rida sisukaid ettekandeid keele- ja kirjandusteadlastelt. Kõneldes teemal «Eesti keele uurimise küsimusi tänapäeval» esitas prof. A. Kask üksikasjaliku ülevaate probleemidest, millega käesoleval ajal eesti keeleteadlased tegelevad. Dots. K. Taev rääkis kirjanike elulugude käsitlemisest koolis, dots. V. Altoa ettekande teemaks oli «Üldkirjandus keskkoolis». Mõningaid uusi lähenemisviise rahvaluule õpetamisele sisaldas dots. E. Laugaste ettekanne «Rahvaluule käsitlemisest keskkoolides».

Edasi räägiti veel üksikutest kitsamatest tööloikudest. Tartu Riikliku Ülikooli

vanemõpetaja G. Laugaste käsitles õpilaste sõnavara ja selle rikastamise küsimusi, Elva keskkooli õpetaja K. Toim kõneles psühholoogia abist kirjanduse õpetamisel, Kehtna 7-klassilise kooli õpetaja K. Praakli vaatles kirjandusõpetuse põhihooni 8-klassilises koolis ning Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi töötaja J. Valgma kokku- ja lahkukirjutamise õpetamist. Viljandi teatri «Ugala» näitejuhi K. Adra vestlus ilmekast lugemisest ja jutustamisoskusest andis koosolijaile palju.

Eesti keele õpetajate vabariiklik konverents rikastas kõiki sellest osavõtnud õpetajaid värske teadmistega ning andis suuna keele- ja kirjandusõpetuse arendamisele koolireformist tulenevate ülesannete valguses.

## AJALOOÕPETAJATE VABARIIKLIK KONVERENTS

24. ja 25. märtsil organiseerisid Eesti NSV Haridusministeerium ja Tartu Riiklik Ülikool Tartus ajalooõpetajate vabariikliku konverentsi. Konverentsi eesmärgiks oli seniste ajaloo õpetamise kogemuste ja nende üldistamise kaudu leida teid, kuidas paremini korraldada ajaloo õpetamist uues koolis.

Konverentsil kuulati ära TRÜ NSV Liidu ajaloo kateedri juhataja professor H. Moosbergi ettekanne kommunistlikust kasvatamisest ajaloo õpetamise protsessis. Sama kateedri õppejõud L. Eringson ja Haridusministeeriumi koolide valitsuse juhataja J. Kipper kõnelesid ajaloo õpetamisest ja selles esinevatest puudustest meie vabariigi koolides. Tartu 1. keskkooli direktor A. Liim andis ülevaate klassivälise töö organiseerimisest keskkoolis. Ettekandega tööliikumisest kapitalistlikes maades tänapäeval esines TRÜ üldajaloo kateedri juhataja dotsent L. Roots ja NSV Liidu tööliklassi ajaloo TRÜ NSV Liidu ajaloo kateedri õppejõud M. Lõhmus. Eesti NSV TA töötaja O. Elango andis ülevaate keskkooli õpetamisest Eestis kodanliku diktatuuri perioodil.

Konverentsil arutati keskkooli 9.—11. klassi ajaloo programmi projekti ja Eesti NSV ajaloo õpiku kasutamist koolis.

Konverentsile arutluseks esitatud küsimustes võeti elavalt sõna ja tehti ettepane-

kuid. Pikema sõnavõtuga ajaloo õpetamise ülesannetest, puudustest õpetamisel ja ajaloolases klassivälises töös esines EKP Keskkomitee sekretär L. Lentsman.

Konverents kiitis heaks NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsuse 8. oktoobrist 1959. a. «Mõningatest muudatustest ajaloo õpetamisel koolides» ning märkis, et nii hariduselu juhtivad organid kui ka koolide direktsoonid ja õpetajad juhindugu ajaloo õpetamisel kõrvalekaldumatult sellest otsusest ja NLKP Keskkomitee otsusest «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes».

Konverents rõhutas ajaloo õpetamise põhiülesandena õpilastes veendumuse kujundamist kapitalismi hukkamise paratamatusest ja kommunismi võidust. Ajaloo õpetamine peab avama rahvahulkade kui tõelise ajaloo looja osa, aitama kaasa nõukogude patriotismi, proletaarse internatsionalismi ja ateismi kasvatamisele, tugevdama põlgust igandunud kodanliku ideoloogia vastu, süvendama õpilastes austust ja armastust töö vastu ning valmistama neid aktiivseteks kommunismiehitajateks, kes mõistavad meie partei poliitikat ja võitlevad selle elluviimise eest.

Ajalootundides ja klassivälistes üritustes pidas konverents vajalikuks juhendada eelkõige kasvatuslikest eesmärkidest. Kõikjal, kus materjal võimaldab, tuleb seostada ajaloo õpetamine orgaaniliselt kaasaja probleemidega, laskumata seejuures lihtsustamise ja kunstlike paralleelide tõmbamisse. Tunde ei või üle koormata ebaolulise faktilise materjaliga, selle asemel aga tuleb pöörata suuremat tähelepanu ajalooliste sündmuste analüüsile ja põhjendamisele oskuse arendamisele ja ajalooliste mõistete kujundamisele õpilastes. Senisest suuremat tähelepanu on tarvis osutada revolutsioonilisele minevikule, sotsialismi ülesehitamisele ja hiilgavatele saavutustele kaasaegses kommunistlikus ülesehitustöös.

Konverents kriipsutas alla, et kõik ajalooõpetajad jätkaksid süstemaatiliselt oma ideelis-poliitiliste ja teaduslik-metoodiliste teadmiste täiendamist, sest sellest oleneb suuresti ajaloo õpetamise tase. Esmajoones tuleks igal ajalooõpetajal põhjalikult läbi töötada NLKP ajaloo õpik, mis peab kujunema tema igapäevast tööd suunavaks käsiraamatuks.

Konverentsile arutamiseks esitatud 9.—11. klassi ajaloo programmi projekti kohta märgiti, et see vastab põhiliselt reformitava kooli nõudeile. Rida väiksemaid puudujääke, millele arutelu käigus tähelepanu juhti, kõrvaldatakse edaspidi. Vastuvõetavaks tunnistati ka Eesti NSV ajaloo õpik. Konverents soovitas autorite kollektiivil jätkata tööd õpiku metoodilise ja keelelise taseme tõstmiseks

ja leida võimalusi õpiku trükitehnilise taseme tunduvas parandamiseks.

Konverentsil tehti ettepanekuid Eesti NSV Haridusministeeriumile keskkoolide juurde ajalookabinettide organiseerimise, ajaloo õpetamiseks vajalike abimaterjalide väljaandmise, ajaloo õpetamise töökogumuste ja metoodiliste materjalide publitseerimise jt. küsimustes ning Tartu Riiklikule Ülikoolile ajalooõpetajate ettevalmistamise paremaks korraldamiseks.

## PÄEVAKORRAS ON KOOLISISENE METOODILINE TÖÖ

Viljandi rajooni haridusosakonna juhataja E. Mets märkis 1959. a. õpetajate augustikuu nõupidamisel, et koolide töö üheks oluliseks puuduseks on sisemetoodilise töö juhuslikkus ja pinnalisus. Nõupidamise otsuses fikseeriti ülesandeks koolidele sisemetoodilise töö parandamiseks, kusjuures kohustati erilist tähelepanu pöörama tööle 1.—5. klassis katseprogrammide alusel.

Kui rajooni koolide direktorite ja õppealajuhatajate seminaridel õppeaasta esimesel poolel pandi pearõhk uute õppeainete õpetamise küsimustele, siis II poolaastal on päevakorras sisemetoodiline töö.

Käesoleva aasta jaanuarikuus külastasid koolidirektorid ja õppealajuhatajad Tartu 7. keskkooli, kus tutvuti koolisisesel metoodilisel töö organiseerimisega.

Veebruarikuus toimunud seminaril kooli pedagoogilise kabineti juhataja O. Niinemäe ettekannet «Sisemetoodilise töö olukorrast rajoonis».

Selgus, et suuremates koolides on sisemetoodiline töö planeeritud õpetajaid abistavalt ja paremaid kogemusi propageerivalt, kuid siiski süsteemitult. Nii pole alati kooskõlastatud näidisüritused ja ettekannete ning vestluste teemad. Kooli juhtkond pole küllaldase selguse ja teravusega püstitanud koolikollektiivile ülesandeid, pole koordineerinud ainekomisjonide, õppenõukogu ja tootmisnõupidamiste tööd jne. Suureks puuduseks on ka asjaolu, et sisemetoodilisele tööle pole püstitatud kindlaid uurimuslikke ülesandeid, mistõttu rajooni pedagoogilistel lugemistel esitatud kogemused on saadud individuaalsest tööst. Väikestes koolides, kus sama aine õpetajaid pole üle kolme, ei olnud moodustatud ühtki, ka mitte sugulasainete komisjoni. Seetõttu piirdus sisemetoodiline töö pedagoogilise nõukogu või õpetaja iseseisva tööga. Olukorra parandamiseks võeti vastu konkreetne otsus.

Märtsikuus oli direktorite seminari peateemaks vene keele õpetamise küsimus. Enne seda külastasid ühiskondlikud inspektorid kõigi koolide vene keele õpetajate tunde. Inspekterimise tulemused

arutati läbi vene keele õpetajate kokkulekul, kus kavandati ka abinõud töö parandamiseks. Direktorite seminaril esines vene keele õpetajate sektsiooni juhataja A. Saarend ettekandega vene keele õpetamise tasemest rajooni koolides ja abinõudest töö parandamiseks. Viljandi 4. keskkooli õpetaja I. Nuut ja C. R. Jakob-

soni nim. Viljandi 1. keskkooli õppealajuhataja N. Kurve andsid juhtnõore koolidirektoreile vene keele õpetajate töö suunamiseks ja kontrollimiseks. Praktilisi kogemusi saadi ka direktoreile antud lahtisest vene keele tunnist C. R. Jakobsoni nim. Viljandi 1. keskkoolis.

## SISUKORD

<b>Juhtkiri.</b> Leninlikul teel . . . . .	241	<b>L. Rinke.</b> Mõtteid kõnearenduslikust tööst 5.—7. klassis . . . . .	291
<b>H. Reinop.</b> V. I. Lenin noorsoo kommunistlikust kasvatuses ja õpetusest . . . . .	247	<b>E. Einasto.</b> Geograafiaväljak ja selle sisustus . . . . .	298
<b>L. Takk.</b> Juhinduda NLKP Keskkomitee otsusest «Parteipropaganda ülesandeist kaasaja tingimustes» . . . . .	254		
<i>TEADLASTE SÕNA</i>			
<b>K. Ramul.</b> Pedagoogilisest eksperimentist . . . . .	262		
<i>UUT KOOLITÖÖS</i>			
<b>A. Kõverjalg.</b> Tootmisõpetuse organisatsioonilisi küsimusi . . . . .	270		
<i>TÖÖKOGEMUSI</i>			
<b>J. Toomas.</b> Koolide ettevalmistamisest uueks õppeaastaks . . . . .	278		
<b>L. Vaide.</b> Eesti keele ainekomisjoni tööst . . . . .	285		
		<b>L. Rinke.</b> Mõtteid kõnearenduslikust tööst 5.—7. klassis . . . . .	291
		<b>E. Einasto.</b> Geograafiaväljak ja selle sisustus . . . . .	298
		<i>MEILT JA MUJALT</i>	
		... Polütehnilise hariduse küsimusi Saksa Demokraatlikus Vabariigis . . . . .	310
		<i>MATERJALE</i>	
		<b>K. Naanuri.</b> Viljandi Lõssimäed . . . . .	313
		<i>RINGVAADE</i>	
		... Eesti keele õpetajate vabariiklik konverents . . . . .	318
		... Ajaloo õpetajate vabariiklik konverents . . . . .	318
		... Päevakorras on koolisisene metoodiline töö . . . . .	319

Toimetuse kolleegium: A. Elango, E. Jaanvärk, R. Kalling, J. Kipper, A. Lints (toimetaja asetäitja), O. Martinson, L. Prits, A. Reiman, A. Sepp (toimetaja asetäitja), U. Siimann, L. Siimaste (toimetaja), A. Tiki, A. Valsiner.

Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11, tel. 454-25. Ladumisele antud 28. III 1960. Trükkimisele antud 13. IV 1960. Trükiarv 3300. Paber 70×108, 1/16. Trükipoognaid 5,0 + kleebis. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 7,02. Arvestuspoognaid 6,95. MB-02446. Tellimise nr. 448. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk 54/58.

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Kirjastuste ja Polügraafiatööstuse Peavalitsuse Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.

Ilmub 1 kord kuus. Uksiknumbri hind 3 rubla.  
Tellimishind: 6 kuud — 18 rubla.

На эстонском языке.  
«Ньюноуде кооль» («Советская школа»). Орган Мин. Просв. ЭССР.



Rbl. 3.—